

MUZYKA

Klucz do muzyki

podręcznik

4

Drogi WSiP,

Nigdy bym nie publikowała publicznie książek wydawnictw, które działają na uczciwych zasadach.

Wasza firma jednak promuje masowy dodruk, całkowicie niepotrzebnych książek, które mogłyby być zastąpione wersjami elektronicznymi!

Co prawda e-booki są dostępne na waszej stronie, jednak:

- W przeciwieństwie do fizycznej książki, licencja na e-book kończy się po roku. Oznacza to, że jeżeli moja córka chciałaby powtórzyć sobie całą wiedzę do matury, musiałabym jej kupić wszystkie wasze książki od nowa.
- Waszych e-booków nie da się pobrać! Wymagają one dostęp do internetu, co uniemożliwia ich użycie na naszej wsi, gdzie zasięg jest ograniczony.
- Wasze e-booki nie działają na telefonach komórkowych!
- Wasze e-booki sprzedawane są po tej samej (albo wyższej) cenie co regulame książki. Cena e-booka powinna być niższa, gdyż e-booki wymagają elektronicznego czytnika (tabletu)!

Czas rozpocząć nową erę, w której papier nie jest beczelnie marnowany dla pieniędzy.

Przedstawiam e-book, który spełnia wszystkie oczekiwania uczniów.

Dbajmy o środowisko, zróbmy to dla młodych pokoleń.

Alfabetyczny spis piosenek zamieszczonych w podręczniku

- A ja patrzę, a ja słucham***; muzyka: Krystyna Kwiatkowska, słowa: Dorota Gellner • 12
- Gęsi, gęsi***; autor muzyki i słów nieznany • 106
- Hej, lato, lato, lato***; muzyka: Adam Markiewicz, słowa: Krystyna Wodnicka • 122
- Hulanka***; muzyka: Fryderyk Chopin, słowa: Stefan Witwicki • 81
- Idzie wiosna***; tradycyjna melodia angielska, słowa: Urszula Smoczyńska • 109
- Jam jest dudka*** (pastorałka ludowa); autor muzyki i słów nieznany • 61
- Już październik***; melodia ludowa z Bałkanów, słowa: Piotr Smoczyński • 27
- Kiedy przyjdzie wiosna?***; muzyka: Maciej Małecki, słowa: Elżbieta Szeptyńska • 86
- Kłania się Marzanka***; autor muzyki i słów nieznany • 93
- Kogucik***; autor muzyki i słów nieznany • 95
- Krakowiacy zawadiacy***; muzyka: Tomasz Struzik, słowa: Stanisław Karaszewski • 70
- Krzywy Jan***; autor muzyki i słów nieznany • 105
- Lubię podróże***; tradycyjna melodia angielska, słowa polskie: Urszula Smoczyńska • 118
- Mam tam-tam***; muzyka: Stanisław Marciniak, słowa: Ewa Zawistowska • 48
- Mazurek Dąbrowskiego***; autor muzyki nieznany, słowa: Józef Wybicki • 37
- Na cztery i na sześć***; muzyka: Krystyna Kwiatkowska, słowa: Dorota Gellner • 17
- Pacyfik***; autor muzyki nieznany, słowa: Sławomir Klupś • 120
- Pałacyk Michła***; muzyka: melodia pieśni przedwojennej *Nie damy Popradowej fali*, słowa: Józef Szczepański • 25
- Pioseneczka o marzeniach***; muzyka: Krystyna Kwiatkowska, słowa: Zbigniew Książek • 114
- Polonez rycerski***; muzyka: Karol Kurpiński, słowa: Jan Nepomucen Kamiński • 66
- Przybyli ułani***; muzyka ludowa, słowa: Feliks Gwiżdż • 53
- Rozmowa z fortepianem***; muzyka: Urszula Smoczyńska, słowa: Dorota Gellner • 77
- To już jesień***; rumuńska melodia ludowa, słowa: Piotr Smoczyński • 32
- Witaj, majowa jutrenko***; autor muzyki nieznany, słowa: Rajnold Suchodolski • 111
- W kuchni***; muzyka: Włodzimierz Sołtysik, słowa: Urszula Smoczyńska • 39
- W kurniku***; muzyka: Witold Rudziński, słowa: Stanisław Karaszewski • 100
- W murowanej piwnicy***; autor muzyki i słów nieznany • 124
- Zła zima***; muzyka: Zygmunt Noskowski, słowa: Maria Konopnicka • 55
- Złoty kluczyk weź***; muzyka: Stanisław Marciniak, słowa: Barbara Lewandowska • 89

Spis treści

Spis piosenek	3
O podręczniku	6
Muzyka... czym może być... ..	9
W poszukiwaniu muzyki	10
<i>A ja patrzę, a ja słucham</i>	12
Kontrasty w muzyce	14
<i>Na cztery i na sześć</i>	17
Instrumenty – skrzypce i kontrabas	22
Powstanie Warszawskie	24
<i>Pałacyk Michła</i>	25
Jesienne nastroje	26
<i>Już październik</i>	27
Dźwięki gamy	29
Zdania muzyczne	31
<i>To już jesień</i>	32
Instrumenty – fortepian	34
Hymn narodowy	36
<i>Mazurek Dąbrowskiego</i>	37
Na długie wieczory	38
<i>W kuchni</i>	39
Ostinato	41
Nasze instrumenty	43
<i>Mam tam-tam</i>	48
Narodowe Święto Niepodległości	52
<i>Przybyli ułani</i>	53
W oczekiwaniu na święta	54
<i>Zła zima</i>	55
Formy muzyczne: AB, ABA, ABA', ABC	57
Znaki chromatyczne	58
Boże Narodzenie	60
<i>Jam jest dudka</i>	61
Polski karnawał	64
Polonez	66
<i>Polonez rycerski</i>	66

Krakowiak	69
<i>Krakowiacy zawadiacy</i>	70
Krakowskie legendy	74
Spotkanie z kompozytorem	75
Dzieciństwo	75
<i>Rozmowa z fortepianem</i>	77
Młodość	80
Dorosłe życie	80
<i>Hulanka</i>	81
W marcu jak w garncu	84
<i>Kiedy przyjdzie wiosna?</i>	86
<i>Złoty kluczyk weź</i>	89
Instrumenty – altówka i wiolonczela	90
Wiosenne zwyczaje	92
<i>Kłania się Marzanka</i>	93
<i>Kogucik</i>	95
Dźwiękami malowane	96
<i>W kurniku</i>	100
Instrumenty – harfa	101
Tradycja i sztuka ludowa	103
<i>Krzywy Jan</i>	105
<i>Gęsi, gęsi</i>	106
Majowe marzenia	108
<i>Idzie wiosna</i>	109
Konstytucja 3 maja	110
<i>Witaj, majowa jutrenko</i>	111
Formy muzyczne – rondo	112
<i>Pioseneczka o marzeniach</i>	114
Już pachną wakacje	117
<i>Lubię podróże</i>	118
Instrumenty – gitara	119
<i>Pacyfik</i>	120
<i>Hej, lato, lato, lato</i>	122
Podhale	123
<i>W murowanej piwnicy</i>	124
Słowniczek pojęć muzycznych	127

O podręczniku

21. Przeczytaj wyrazy w podanych rytmach.

22. Pamiętaj, jakie wartości rytmiczne odpowiadają każdej nazwie, spróbuj powiedzieć w odpowiednim rytmie.

Zostań wirtuozem

Oba utwory należy wykonać dwa razy, ponieważ w nutach znajduje się znak repetycji, czyli powtórzenia fragmentu od początku do znaku.

To ciekawe!

Ogromną frajdę sprawiało Fryderykowi przygotowywanie kolejnych numerów „Kurieru Szafruskiego”. Była to gazetka, którą wysyłał do rodziców zamiast tradycyjnych listów. Zawierała „wiadomości krajowe” – opisy tego, co działo się w Szafrali – i „wiadomości zagraniczne”, czyli dotyczące wydarzeń spoza wioski. Swoje artykuły podpisywał pseudonimem Pichon (czytaj: piszą). Z pewnością bez trudu zgadniesz, jak powstał ten pseudonim...

supetek muzyczny

Przeskalując zawsze jedną literę, otrzymasz nazwy utworów, które komponował Fryderyk Chopin.

PMOALZOUNREKZIZY

Pierwsze mazurki, oparte na muzyce ludowej Mazowsza i Kujaw, komponował jako nastolatek, a rytmy i melodie tych regionów towarzyszyły mu już przez całe życie.

Fryderyk Chopin, Mazurek E-dur op. 6 nr 3. Zwróć uwagę na zmienne akcenty.

Z powodu łopotów zdrowotnych Chopin przebywał w Warszawie w Dworkach...

To ciekawe

Tu znajdziesz ciekawostki nie tylko o muzyce.

Supetek muzyczny

Zawiera rebus lub zagadkę. Rozwiązanie ich na pewno sprawi ci wiele satysfakcji.

Zostań wirtuozem

Tu znajdziesz krótkie utwory do grania na szkolnych instrumentach.

Zabawy muzyczne

Pomogą ci się uczyć i uprzyjemnić lekcje muzyki.

Warto wiedzieć!

Aria to solowa partia śpiewaka lub śpiewaczki, której towarzyszy akompaniament.

Warto wiedzieć

Na tych karteczkach znajdziesz ważne informacje ze świata muzyki.

Tak zapisany **biogram** zachęci cię do bliższego poznania postaci sławnych kompozytorów.

Zabawy muzyczne

Koncert na dwa psy

Duży pies szczeka niskim głosem, a mały – wysokim. Wykonajcie koncert na psie głosy.

1

2

3

Najwyższy głos ludzki to **sopran**. Jest to głos kobiety lub dziecka.
Najniższy głos ludzki to **bas**. Jest to głos męski.

Wolfgang Amadeus Mozart (czytaj: mocart), Aria Królowej Nocy z opery **Czarodziejski flet** KV 620. Posłuchaj, jak bogata i urozmaicona jest melodia i jak wspaniale śpiewaczka operuje głosem.

Wolfgang Amadeus Mozart, aria Figara **Non più andrai** (Nie będzie więcej) z opery **Wesele Figara** KV 492. Zwróć uwagę na ciemną barwę głosu śpiewaka.

Wolfgang Amadeus Mozart żył w XVIII wieku, w epoce klasycyzmu, w Austrii. Był geniuszem muzycznym, niezwykle zdolności wykazywał od najmłodszych lat. Jako cudowne dziecko podróżował po Europie, wzbudzał podziw na dworze cesarskim i w salonach arystokratów. Wyróżniał się doskonałą pamięcią – jako nastolatek potrafił zapisać z pamięci dziewięciogłosowy utwór! Jego najbardziej znane dzieła to symfonie, koncerty oraz opery – na przykład **Czarodziejski flet** i **Wesele Figara**. Był nie tylko kompozytorem, ale i pianistą, skrzypkiem oraz improwizatorem.

W każdym rozdziale podręcznika znajdziesz opowiadanie o naszych dziejach i naszej tradycji.

Nasze dzieje, nasza tradycja

Powstanie Warszawskie

Druga wojna światowa trwała ponad pięć lat. Przez ten czas Polacy wielokrotnie chcieli za broni i próbowali odzyskać wolność. 1 sierpnia 1944 roku bohaterów walk o wyzwolenie swojego miasta podjęli warszawiacy. Walczyli do 2 października, potem, niestety, musieli poddać miasto. Hitlerowcy (niemieccy żołnierze walczący w II wojnie światowej, zwolennicy Adolfa Hitlera) doszczętnie zburzyli Warszawę, pozostawili z niej same gruz.

Warszawscy powstańcy byli często bardzo młodymi ludźmi, niewiele starszymi od ciebie. Pod ostrzałem okupanta potrafili zachować nadzieję i optymizm. Świadczy o tym najlepiej piosenki, które śpiewali w tym właśnie okresie.

Czy wiesz, że sześćdziesiąt lat po tych wydarzeniach w Warszawie otwarto Muzeum Powstania Warszawskiego? Ma ono swoją stronę internetową www.1944.pl.

Powstańcy z kompanii „Kozła” czytają niemiecką (prawdopodobnie) ulotkę na ulicy Sienkiewicza, róg Muraszewskiej

Różyczka Góldziowska, która pomagała w jednym ze szpitali polowych

Pałacyk Michła

matka piosenki przechrzconej „Nie dajcie Poprzedniej fali”, słowa: Józef Szczepanide
Tekst piosenki zgodny z rękopisem autora, zachowanym w archiwum jego matki.

Rytm szesnastym i czterem sągry na tamtych

1. Pałacyk Michła, Zytla, Wiola, bronią jej chłopcy od „Parasola”, choć na „tygrysy” mają wstępy, to warszawiacy, same urwisy! Hej!

Ref. Czuj, wiara, i wyżej słuch, pręty młody duch, pracując na dwóch! Czuj, wiara, i wyżej słuch, pręty młody duch jak stół!

2. Każdy chłopczek chce być ranny, sanitariuszki – śliczne są panny, więc góry cię kulia trafi jaka, poproszę panie – do ci huziaka. Hej!

Ref. Czuj, wiara...

3. Wiara się bije, wiara śpiewa, Niemcy się rzucają, lew ich zalewa, różnych sposobów się mają, co chwila „szafę” nam przesuwają. Hej!

Ref. Czuj, wiara...

4. Lecz na nic „szafa” i granaty, na każdym razem dostają huty i wkrótce przyjdzie taka chwila, że zwyciężymy – i do cywila. Hej!

Ref. Czuj, wiara...

* „tygrysy” to niemieckie czołgi.

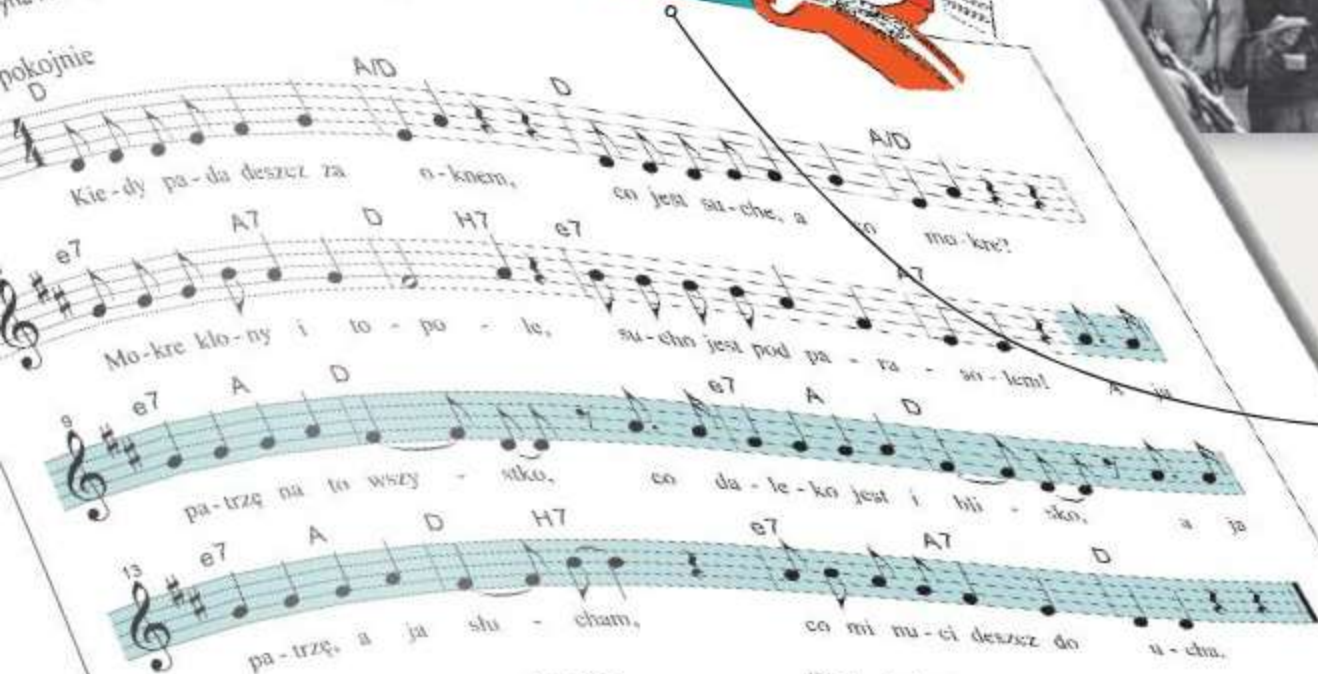
* Wstępy to polskie pistolety wojskowe.

* „Szafa” – tak powstańcy nazywali niemiecką wyrzutnię pocisków.

75

z, a ja słucham

yna Kwiatkowska, słowa: Dorota Gellner

1. Kiedy pada deszcz za oknem, co jest suche, a co mokre? Mokre klony i topole, sucho jest pod parasolem!

Ref. A ja patrzę na to wszystko, co daleko jest i blisko, a ja patrzę, a ja słucham, co mi nuci deszcz do ucha.

2. W dole rzeka, w górze słońce, co jest zimne, co gorące? Słońce ciepłe ma serduszko, zimne fale w rzece pluszczą!

Refren
to część piosenki,
która powtarza się
po każdej zwrotce.

Ref. A ja patrzę na to wszystko, co daleko jest i blisko, fale szepczą mi do ucha, a ja patrzę, a ja słucham. A ja patrzę na to wszystko, co daleko jest i blisko, widzę rzekę, słońce, drzewa i cichutko o tym śpiewam.

Na takiej tabliczce Amadeusz pokazuje **muzyczne terminy**. Odnoszą się one do fragmentów w nutach zaznaczonych na niebiesko – to znak, że będą one wkrótce omówione.

1, 2, 3... Obok niebieskich numerków odnajdziesz ćwiczenia i polecenia.

Słuchawki zapowiadają utwór do słuchania.

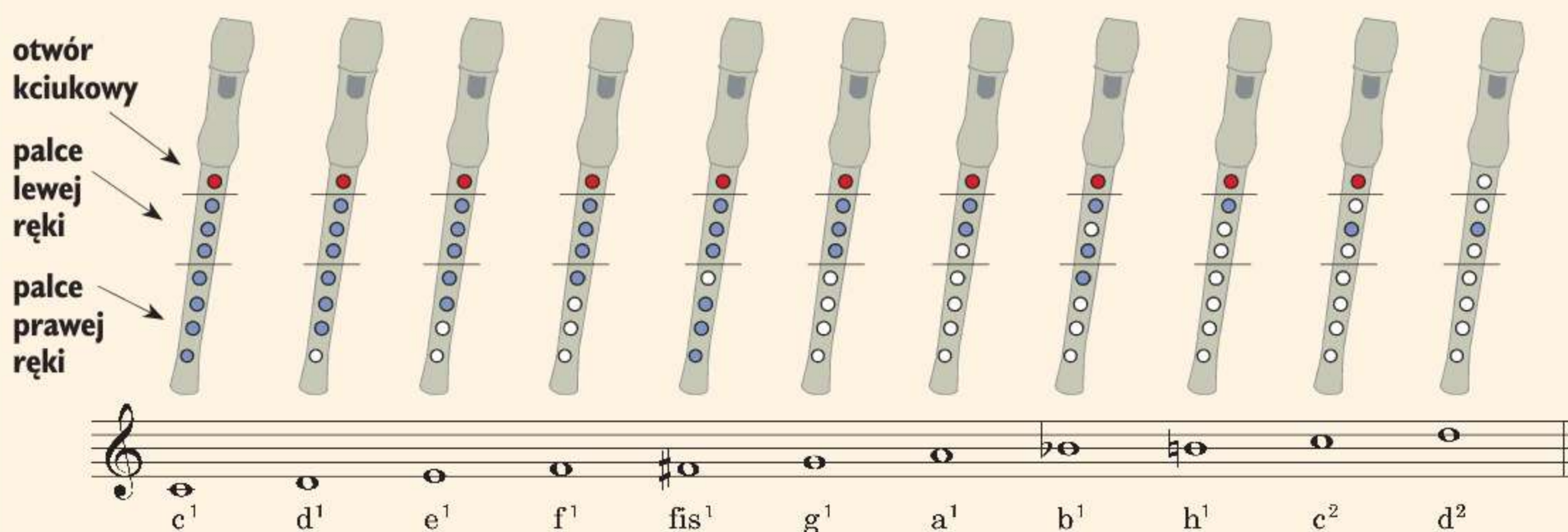
Pamiętaj, Klucz do muzyki jest podręcznikiem wieloletnim, dlatego nie pisz po nim – wszystkie rozwiązania zapisuj w zeszycie.

Objaśnienia oznaczeń przy nutach

Chwyty fletowe

Te chwyt fletowe pozwolą ci zagrać utwory z podręcznika:

Zasady gry na flecie

- Ustnik należy opierać na dolnej wardze. Górną wargę trzeba przyłożyć do brzegu ustnika – nie dotykać nim zębów i nie zaciskać warg.
- Kciuk prawej dłoni podtrzymuje flet.
- Kciuk lewej dłoni zakrywa dolny otwór.
- Otwory mają być zakryte płasko ułożonymi opuszkami palców. Otwory powinny być wyczuwane palcami bez patrzenia na instrument.
- Należy pamiętać o prawidłowej postawie (proste plecy, mocne oparcie na stopach).

Oznaczenia

- dziurka odkryta
- dziurka zakryta
- dziurka (od spodu) zakryta kciukiem

Muzyka... czym może być...

Bo ja wiem...?

Niewidzialnym świata tłem?

Tajemnicą słowika?

Zagadką oceanu i burzy?

Czerwcową nocą w ogrodzie?

A może skrawkiem ciszy,

w której granie słyszysz?

Lecz jeśli chcesz ją zobaczyć

lub schwytać,

muzyka spłoszona umyka.

I tylko czarodziej muzyk

zna sposób, by ją zatrzymać.

On bierze słowika i różę,

owija w deszcz i chowa

pod kluczem na pięciolinii.

Ewa Zawistowska

Witaj w nowym roku szkolnym. Mamy nadzieję, że słowa tego pięknego wiersza zachęcą cię do wkroczenia w fascynujący świat muzyki.

Przedstawiamy ci twojego kolegę – Amadeusza.

On już sporo wie o tajemnicach muzyki i będzie ci towarzyszył w wędrówce po muzycznych ścieżkach. Razem z nim rozwiążesz niejedną zagadkową supelkę i odnajdziesz klucz do poznania oraz zrozumienia muzyki.

Autorki

W poszukiwaniu muzyki

Czy potrafisz powiedzieć, czym jest dla ciebie muzyka? Kiedy najczęściej i najchętniej jej słuchasz? Jaki rodzaj muzyki podoba ci się najbardziej?

1. Jak myślisz, gdzie można znaleźć muzykę? Odpowiedzi na to pytanie zapisz w swoim zeszycie.

Muzykę można znaleźć prawie wszędzie. Wędruje ona po całym świecie – bez paszportów i barier językowych. Jedną z jej magicznych cech jest to, że istnieje tylko wtedy, gdy brzmi, czyli gdy ją słyszać. Pamiętaj, nuty nie są muzyką!

Aby muzyka rozbrzmiała, potrzebni są kompozytor i wykonawca. Bardzo ważny jest także słuchacz. Czy wiesz dlaczego?

Mimo swego magicznego charakteru muzyka nie jest czarną magią. Warto poznać jej tajemnice. Potrzebne będą do tego uszy, usta, ręce, nogi i głowa! Czy domyślasz się, dlaczego aż tyle części ciała?

To ciekawe!

Czy wiesz, jak powstaje dźwięk? Gdy gramy na instrumencie, jego części drgają. Źródłem dźwięków są na przykład drgające struny, drgające płytki metalowych lub drewnianych instrumentów, słup powietrza w instrumentach dętych, struny głosowe znajdujące się w krtani człowieka. Z tych drgań powstają fale dźwiękowe, które dochodzą do naszych uszu. Drgające powietrze najpierw dociera do błony bębenkowej, która... też zaczyna drgać! Nerwy słuchowe wykrywają to drganie i przekazują informację o nim do mózgu. W mózgu powstaje wrażenie zmysłowe – słyszymy i rozpoznajemy poszczególne instrumenty, głosy itp.

Posłuchaj różnych odgłosów i spróbuj je rozpoznać. Czy za każdym razem słysząc było muzykę?

Jeśli potrafisz uważnie słuchać, to wiesz, że wiele przedmiotów dźwięczy. Bez trudu rozpoznasz odgłos szkła, metalu, drewna, rozróżnisz dźwięki, które towarzyszą ci na ulicy, w domu, w szkole. Wiele dźwięków drażni nasze uszy i niepokoi nas. Na pewno potrafisz powiedzieć, jakie dźwięki są dla ciebie miłe i przyjemne, a jakie ci przeszkadzają.

2. Zastanów się, jaki hałas dokucza ci najczęściej. Pomyśl też, jak możesz go unikać.

Pamiętaj, chroń uszy przed nadmiernym hałasem, nie słuchaj głośnej muzyki przez słuchawki. Hałas jest bardzo szkodliwy dla twojego zdrowia!

A ja patrzę, a ja słucham

muzyka: Krystyna Kwiatkowska, słowa: Dorota Gellner

Refren

Spokojnie

D A/D D A/D

Kie - dy pa - da deszcz za o - knem, co jest su - che, a co mo - kre?

5 e7 A7 D H7 e7 A7

Mo - kre klo - ny i to - po - le, su - cho jest pod pa - ra - so - lem! A ja

9 e7 A D e7 A D

pa - trzę na to wszy - stko, co da - le - ko jest i bli - sko, a ja

13 e7 A D H7 e7 A7 D

pa - trzę, a ja słu - cham, co mi nu - ci deszcz do u - cha.

1. Kiedy pada deszcz za oknem,
co jest suche, a co mokre?
Mokre klony i topole,
sucho jest pod parasolem!

Ref. A ja patrzę na to wszystko,
co daleko jest i blisko,
a ja patrzę, a ja słucham,
co mi nuci deszcz do ucha.

2. W dole rzeka, w górze słońce,
co jest zimne, co gorące?
Słońce ciepłe ma serduszko,
zimne fale w rzece pluszczą!

Ref. A ja patrzę na to wszystko,
co daleko jest i blisko,
fale szepczą mi do ucha,
a ja patrzę, a ja słucham.
A ja patrzę na to wszystko,
co daleko jest i blisko,
widzę rzekę, słońce, drzewa
i cichutko o tym śpiewam.

Refren
to część piosenki,
która powtarza się
po każdej zwrotce.

3. Znajdź w tekście piosenki słowa określające to, co można zobaczyć albo usłyszeć, i to, czego można dotknąć.

4. Zamknij oczy na minutę i sprawdź, co usłyszysz przez ten czas.

5. Opowiedz, jakie odgłosy towarzyszyły ci podczas dzisiejszej drogi do szkoły. Czy było coś, co najpierw można było usłyszeć, a dopiero potem zobaczyć?

6. Poszukaj ciekawych źródeł dźwięku w sali lekcyjnej.

Krzysztof Penderecki, *Fluorescencje* (fluorescencja to świecenie niektórych ciał). Spróbuj powiedzieć, co oprócz orkiestry „gra” w tym utworze.

Krzysztof Penderecki jest jednym z najbardziej znanych i cenionych na świecie polskich kompozytorów współczesnych. Tworzy muzykę bardzo różnorodną – kameralną, symfoniczną, elektroniczną, operową. W swojej wczesnej twórczości dużo eksperymentował i poszukiwał nowych brzmień. Mimo że komponowanie muzyki wymaga dużego skupienia, podczas pracy nigdy nie przeszkadzała mu obecność dzieci. Wręcz przeciwnie – dawał im do zabawy kartki papieru nutowego. Obok komponowania drugą pasją muzyczną Pendereckiego jest dyrygowanie.

Zabawa muzyczna

Obrazek muzyczny

Podzielcie się na cztero- lub pięcioosobowe grupy. Każda grupa wymyśla, jak przedstawić za pomocą instrumentów, głosu i ruchu jeden z tematów: zmiana pogody, przystanek autobusowy w centrum miasta, wesołe miasteczko, skrzyżowanie ruchliwych ulic, dworzec kolejowy, deszczowe popołudnie.

Warto wiedzieć!

Skrót **op.** widniejący przy tytule utworu oznacza **opus**, czyli dzieło. Wskazuje on kolejność chronologiczną utworu kompozytora.

Kontrasty w muzyce

7. Znajdź w tekście piosenki *A ja patrzę, a ja słucham* przeciwstawne określenia.

Edvard Grieg (czytaj: edward grig), *Powrót Peer Gynta* (czytaj: per ginta) z II suit *Peer Gynt* op. 55, scena *Burzliwy wieczór na morzu*. Powiedz, jakie kontrasty słyszysz w tym utworze.

Zabawy muzyczne

1

Kropki i kropeczki

Pamiętaj, że im większa kropka, tym dźwięk głośniejszy. Zagraj utwór na dowolnych instrumentach perkusyjnych lub do każdej kropki dopasuj dowolny odgłos.

2

Szybko-wolno

Wymyśl czynność, którą będziesz pokazywać za pomocą pantomimy, na przykład mycie zębów, przyszywanie guzika, otwieranie butelki z sokiem i picie. Na umówiony znak (może to być klaśnięcie) należy zmienić tempo wykonywania czynności.

3

Krótko-długo

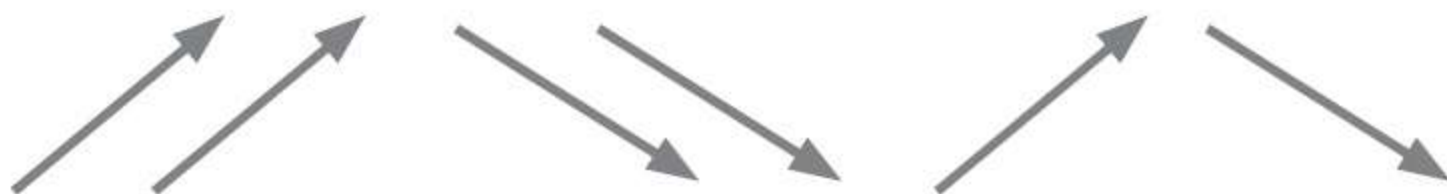
Każdą głoskę należy wymawiać zgodnie z zapisem – długo lub krótko:

Aaaa I I Oooooo E Eeeee U Aaaaaa

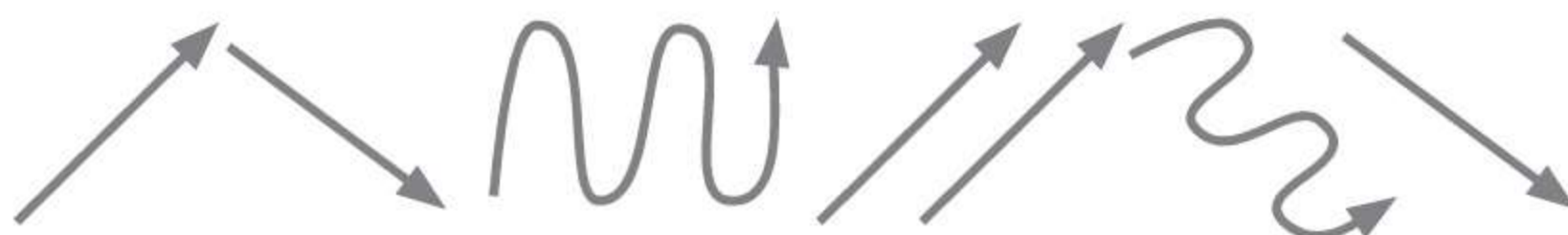
Bardzo ważnym zjawiskiem w muzyce jest różnica wysokości dźwięków. Małe dzieci na niskie dźwięki mówią „grube”, a na wysokie „cienkie”. Ty już na pewno wiesz, że w muzyce nie ma dźwięków grubych i cienkich. Są natomiast niskie i wysokie. Powstaje z nich melodia. Wszystkie dźwięki od najniższego do najwyższego, które potrafisz zaśpiewać, to **skala głosu**.

8. Zaśpiewaj melodię piosenki *Wlazł kotek na płotek* jak najniższym głosem, a potem jak najwyższym.

9. Spróbuj „prześlizgnąć” się głosem w górę i w dół zgodnie z narysowanymi wzorami:

10. Spróbuj odtworzyć głosem takie wzory:

Płynne
prześlizgiwanie się
po dźwiękach to
glissando.
Po włosku znaczy
to „ślizgając się”.

To ciekawe!

Bardzo wysokie dźwięki (ultradźwięki) nie są słyszalne dla człowieka, słyszy je natomiast pies. Dlatego treserzy i policjanci często używają specjalnych gwizdków o bardzo wysokich tonach, na które reagują tylko te czworonogi. Człowiek nie słyszy również bardzo niskich dźwięków (infradźwięków), ale ich wibracje odczuwa cały organizm. Mogą być niebezpieczne dla zdrowia.

Do zwierząt o bardzo dobrze rozwiniętym słuchu należą nietoperze. Wydają one ultradźwiękowe piski, które dolatują do przeszkody i odbijają się od niej, a następnie jak echo wracają do ucha zwierzęcia. W ten sposób nietoperze nie tylko sprytnie omijają przeszkody, ale i polują na owady.

Czy wiesz, jak dbać o swój głos? Pamiętaj, aby: nie krzyczeć, nosić szalik przy złej pogodzie, nie śpiewać w czasie choroby, unikać zbyt gorących i zbyt zimnych napojów.

Zabawy muzyczne

Koncert na dwa psy

Duży pies szczeka niskim głosem, a mały – wysokim. Wykonajcie koncert na psie głosy.

1

2

3

Warto wiedzieć!

Aria to solowa partia śpiewaka lub śpiewaczki, której towarzyszy akompaniament.

Najwyższy głos ludzki to **sopran**. Jest to głos kobiety lub dziecięcy. Najniższy głos ludzki to **bas**. Jest to głos męski.

Wolfgang Amadeus Mozart (czytaj: mocart), **Aria Królowej Nocy** z opery **Czarodziejski flet** KV 620. Posłuchaj, jak bogata i urozmaicona jest melodia i jak wspaniale śpiewaczka operuje głosem.

Wolfgang Amadeus Mozart, aria Figara **Non più andrai** (Nie będzie więcej) z opery **Wesele Figara** KV 492. Zwróć uwagę na ciemną barwę głosu śpiewaka.

Wolfgang Amadeus Mozart żył w XVIII wieku, w epoce klasycyzmu, w Austrii. Był geniuszem muzycznym, niezwykle zdolności wykazywał od najmłodszych lat. Jako cudowne dziecko podróżował po Europie, wzbudzał podziw na dworze cesarskim i w salonach arystokratów. Wyróżniał się doskonałą pamięcią – jako nastolatek potrafił zapisać z pamięci dziewięciogłosowy utwór! Jego najbardziej znane dzieła to symfonie, koncerty oraz opery – na przykład *Czarodziejski flet* i *Wesele Figara*. Był nie tylko kompozytorem, ale i pianistą, skrzypkiem oraz improwizatorem.

Na cztery i na sześć

muzyka: Krystyna Kwiatkowska, słowa: Dorota Gellner

Znaki
muzyczne

Śpiewnie i wesoło

mf $e7$ $H7$ e

Cza - sem bie - gnie przez po - dwór - ko, cza - sem cho - wa się za

$H7$ $a7$ D G e a $H7$

chmur - ką, cza - sem ma we wło - sach kwiat - ta - ka pio - se - nka na ki - lka

e $D7$ G D G

lat. Na czte - ry i na sześć, na słoń - ce i na deszcz, na
czte - ry i na trzy, na u - śmiech i na łzy, na

C $1. G$ D G $2. G$ D G

czte - ry i na pięć, więc śpie - waj, gdy masz chęć! Na
czte - ry i na dwa, więc śpie - waj, tra la la!

1. Czasem biegnie przez podwórko,
czasem chowa się za chmurką,
czasem ma we włosach kwiat
– taka piosenka na kilka lat.

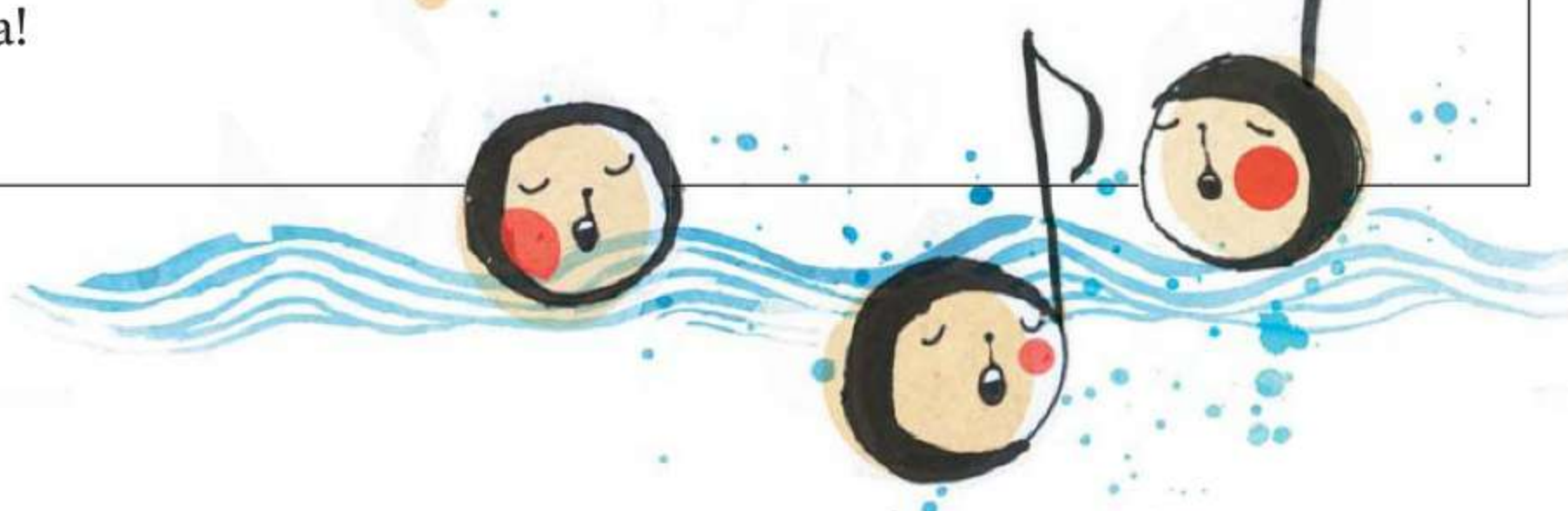
Ref. Na cztery i na sześć,
na słońce i na deszcz,
na cztery i na pięć,
więc śpiewaj, gdy masz chęć!
Na cztery i na trzy,
na uśmiech i na łzy,
na cztery i na dwa,
więc śpiewaj, tralala!

2. Czasem kryje się pod liściem,
czasem w kropli deszczu błysnie,
czasem ją zanuci wiatr
– taką piosenkę na kilka lat.

Ref. Na cztery i na sześć...

3. Wszędzie chodzi razem z nami,
nocą sypia pod gwiazdami
albo śpiewa w naszych snach
– taka piosenka na kilka lat.

Ref. Na cztery i na sześć...

11. Które ze znaków muzycznych na rysunku potrafisz nazwać?

Każdy utwór można zapisać na **pięciolinii**. Aby wiedzieć, jak go wykonać, trzeba umieć rozszyfrować muzyczny język. Na początku każdej pięciolinii znajduje się **klucz**, który pozwala na odczytanie nut. Ten klucz ma trzy nazwy: **klucz G**, **klucz wiolinowy** i **klucz skrzypcowy**.

12. Przyjrzyj się, od którego miejsca należy zacząć rysować klucz. Na tej samej linii znajduje się dźwięk **g**. Czy rozumiesz teraz, skąd pierwsza nazwa klucza?

Utwory muzyczne zapisujemy nutami o różnych wartościach rytmicznych. Czasem zamiast nut na pięciolinii wstawia się pauzy, które oznaczają przerwę.

To są **ćwierćnuty** i **pauza ćwierćnutowa**.

To są **ósemki** i **pauza ósemkowa**.

Posłuchaj rytmu granego przez nauczyciela i powiedz, jaka jest różnica pomiędzy ćwierćnutami a ósemkami.

13. Teraz spróbuj i ty pokazać tę różnicę – wyklaszcz ćwierćnuty, powtarzając sylabę *ta*, a ósemki zaznacz klepaniem o uda na przemian prawą i lewą ręką, powtarzając sylabę *ti*.

14. Znajdź pauzy w nutach piosenki *Na cztery i na sześć*.

15. Wskaż miejsce, w którym zaczyna się refren.

16. Zaśpiewaj piosenkę. W refrenie, w miejscach, w których są pauzy ósemkowe, klaśnij dwa razy. Klaskanie możesz zastąpić klepaniem o uda, pstrykaniem lub grą na klawesach.

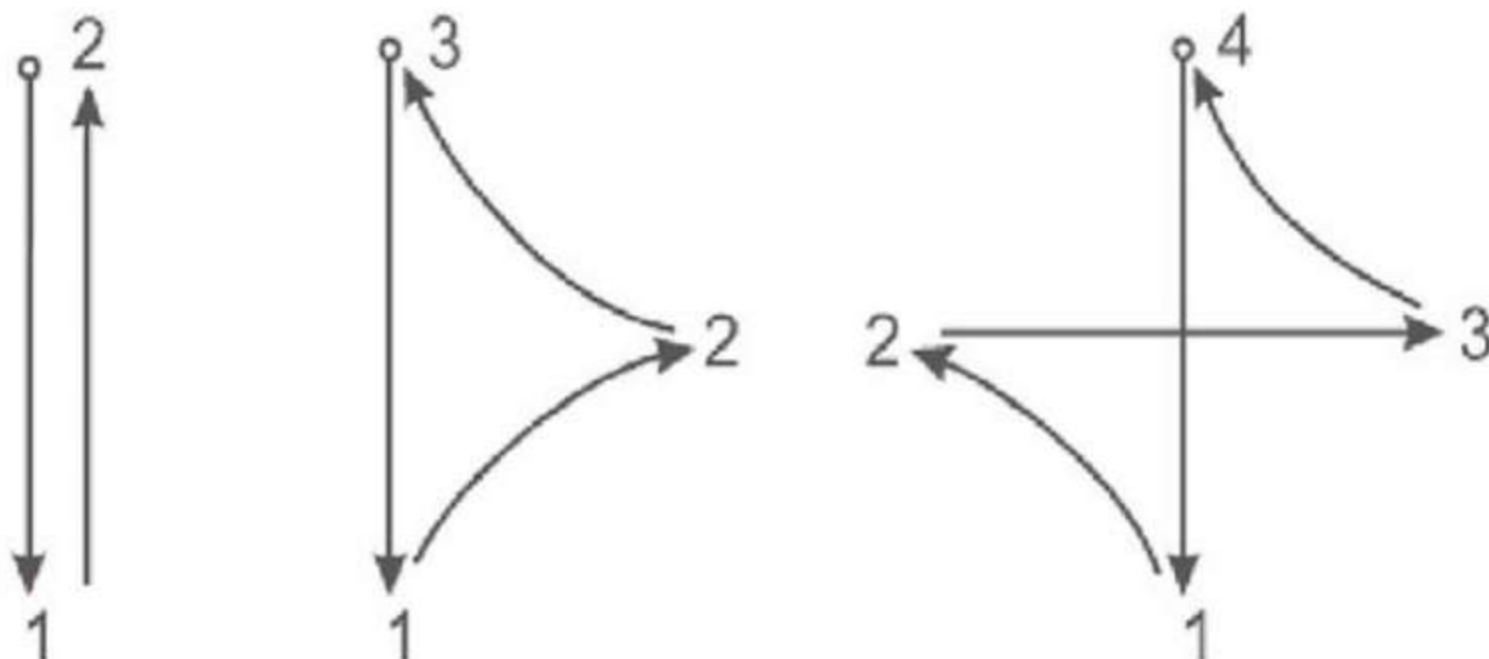
Nuty są ułożone w **taktach** oddzielonych kreskami. O tym, gdzie znajdują się kreski, decyduje **metrum**.

Dolna cyfra informuje, jaka wartość rytmiczna jest miarą w takcie. O tym, ile miar będzie w takcie, informuje **górną cyfrę**. Pierwszy dźwięk w takcie jest mocniejszy od pozostałych. Na każde „raz” w poniższych taktach zaznaczono nutę akcentowaną. **Akcent** to głośniejsze wykonanie dźwięku.

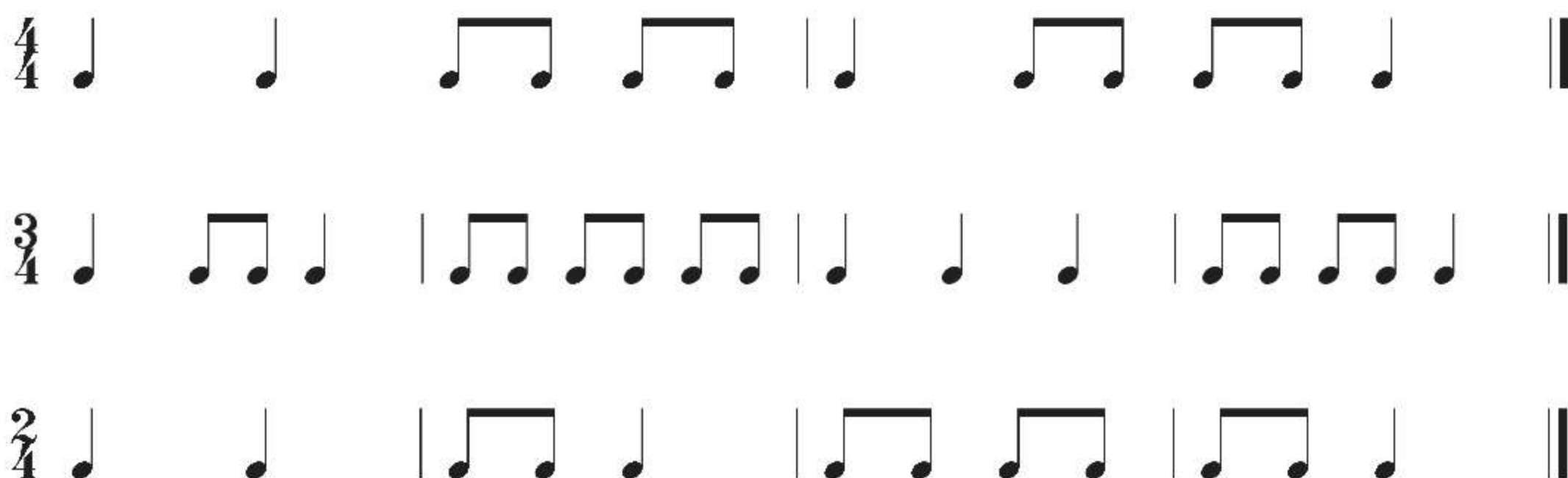
Dyrygent, prowadząc orkiestrę lub chór, ruchami rąk taktuje, czyli pokazuje tempo i metrum. Ty też możesz taktować podczas śpiewania. Zobacz, jak poruszać ręką w zależności od metrum. Poćwicz taktowanie „na dwa”, „na trzy” i „na cztery”. Pamiętaj o akcencie na „raz”.

17. Zmiana akcentów w mowie może dać zabawne rezultaty. Wypowiedz wrześniowe przysłowie na kilka sposobów, za każdym razem inaczej akcentując sylaby: ***Chodzi wrzesień po rosie, zbiera grzyby we wrzosie.***

18. Podczas śpiewania dowolnej piosenki zaznaczaj każde „raz” na instrumencie perkusyjnym.

19. Posłuchaj gry nauczyciela i wskaż rytm, który usłyszysz.

20. Wyrecytuj kilka razy rymowankę: ***Oto wrzesień, bliska jesień.*** Postaraj się za każdym razem powiedzieć ją w innym metrum.

21. Przeczytaj wyrazy w podanych rytmach.

22. Pamiętając, jakie wartości rytmiczne odpowiadają każdej nazwie, spróbuj powiedzieć w odpowiednim rytmie.

Repetycja

Zostań wirtuozem

Oba utwory należy wykonać dwa razy, ponieważ w nutach znajduje się znak repetycji, czyli powtórzenia fragmentu od początku do znaku :||.

Instrumenty – skrzypce i kontrabas

Najprawdopodobniej pradziadkiem instrumentów strunowych był łuk myśliwski, którego cięciwa wydawała przy szarpaniu niższe i wyższe dźwięki. Źródłem dźwięku w instrumentach strunowych jest napięta i wprowadzona w drganie **struna**. Im krótsza struna (skrócona palcem grającego), tym wyższy dźwięk. Dźwięk samej struny jest jednak bardzo słaby. Do jego wzmocnienia jest potrzebne **pudło rezonansowe**. W nim dźwięk wydawany przez strunę potężnieje i dochodzi do nas o wiele głośniejszy.

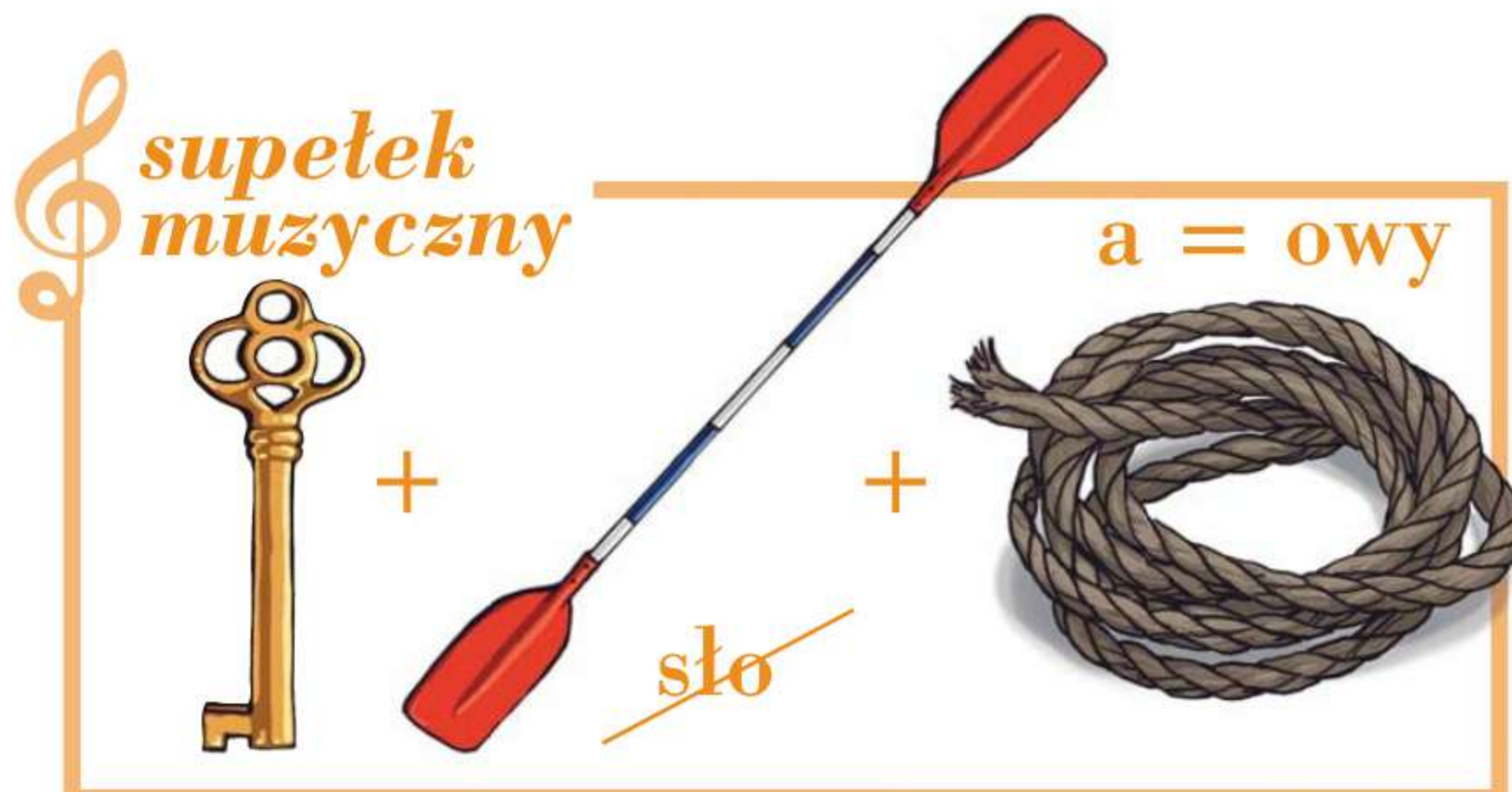
To ciekawe!

Zjawisko, od którego pochodzi nazwa pudła rezonansowego – rezonans – jest bardzo interesujące. Wyobraźcie sobie, że jesteśmy na dzwonnicy, gdzie wisi kilka podobnych do siebie dzwonów. Jeśli uderzymy młotkiem w jeden z nich i wydobyjemy z niego dźwięk, odezwą się też jego sąsiedzi, mimo że wcale ich nie dotykaliśmy!

Skrzypce należą do grupy instrumentów strunowych, w których dźwięk otrzymuje się przez pocieranie struny smyczkiem. Skrzypce są najmniejsze w rodzinie smyczkowych. Można z nich wydobyć dźwięki o najwyższym brzmieniu. Nazwa włoska tego instrumentu to *violino*. Czy z czymś ci się ona kojarzy?

Skrzypce są zbudowane z pudła rezonansowego z wcięciami po bokach, strunnika, szyjki zakończonej ślimakowatą główką i podbródka. Na wierzchniej płycie są wycięte dwa otwory w kształcie litery „f”, tzw. efy, przez które fale dźwiękowe wydobywają się na zewnątrz.

Gra na instrumentach smyczkowych polega na pocieraniu strun smyczkiem trzymanym w prawej ręce oraz na skracaniu strun palcami lewej ręki. Na skrzypcach gra się w różny sposób. Kiedy muzyk pociera struny smyczkiem, to mówimy, że gra **arco** (czytaj: arko). Czasem grający nie używa smyczka, tylko szarpie struny palcem. Ten sposób grania to **pizzicato** (czytaj: piccicato, „c” jak w słowie pizza).

Léo Delibes (czytaj: delib), **Pizzicato** z baletu *Sylvia*. Posłuchaj i postaraj się powiedzieć, w której części utworu instrumenty strunowe grają pizzicato, a w której arco.

Podobny kształtem do skrzypiec, ale dużo większy od nich, jest **kontrabas**. W rodzinie instrumentów smyczkowych jest największy i brzmi najniżej. Kontrabasista najczęściej stoi za instrumentem lub siedzi na wysokim stołku. Kontrabas ma cztery struny, czasem może mieć ich pięć.

23. Jaki głos ludzki kryje się w nazwie tego instrumentu? Co wiesz o tym głosie?

Camille Saint-Saëns (czytaj: kamil sę sans), **Słoń** z cyklu **Karnawał zwierząt**. Jak myślisz, dlaczego kompozytor wybrał właśnie ten instrument, by opowiedzieć o słońiu?

Nasze dzieje, nasza tradycja

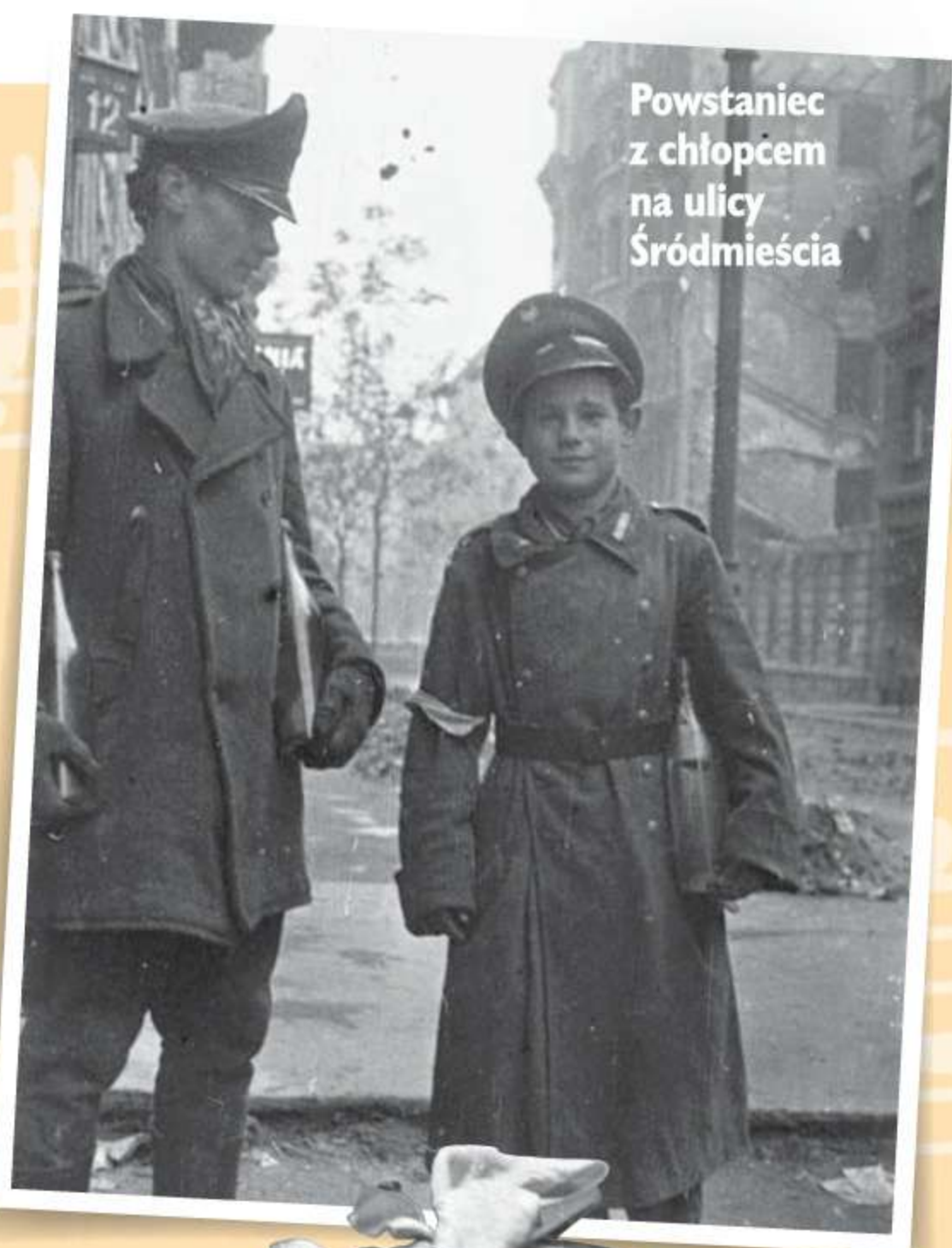
Powstanie Warszawskie

Druga wojna światowa trwała ponad pięć lat. Przez ten czas Polacy wielokrotnie chwyтали za broń i próbowali odzyskać wolność. 1 sierpnia 1944 roku bohaterską walkę o wyzwolenie swojego miasta podjęli warszawiacy. Walczyli do 2 października, potem, niestety, musieli poddać miasto. Hitlerowcy (niemieccy żołnierze walczący w II wojnie światowej, zwolennicy Adolfa Hitlera) doszczętnie zburzyli Warszawę, pozostały z niej same gruzy.

Warszawscy powstańcy byli często bardzo młodymi ludźmi, niewiele starszymi od ciebie. Pod ostrzałem okupanta potrafili zachować nadzieję i optymizm. Świadczą o tym najlepiej piosenki, które śpiewali w tym właśnie okresie.

Czy wiesz, że sześćdziesiąt lat po tych wydarzeniach w Warszawie otwarto Muzeum Powstania Warszawskiego? Ma ono swoją stronę internetową www.1944.pl.

Powstańcy z kompanii „Koszta” czytają niemiecką (prawdopodobnie) ulotkę na ulicy Sienkiewicza, róg Marszałkowskiej

Powstaniec
z chłopcem
na ulicy
Śródmieścia

Różyczka
Goździewska,
która pomagała
w jednym
ze szpitali
polowych

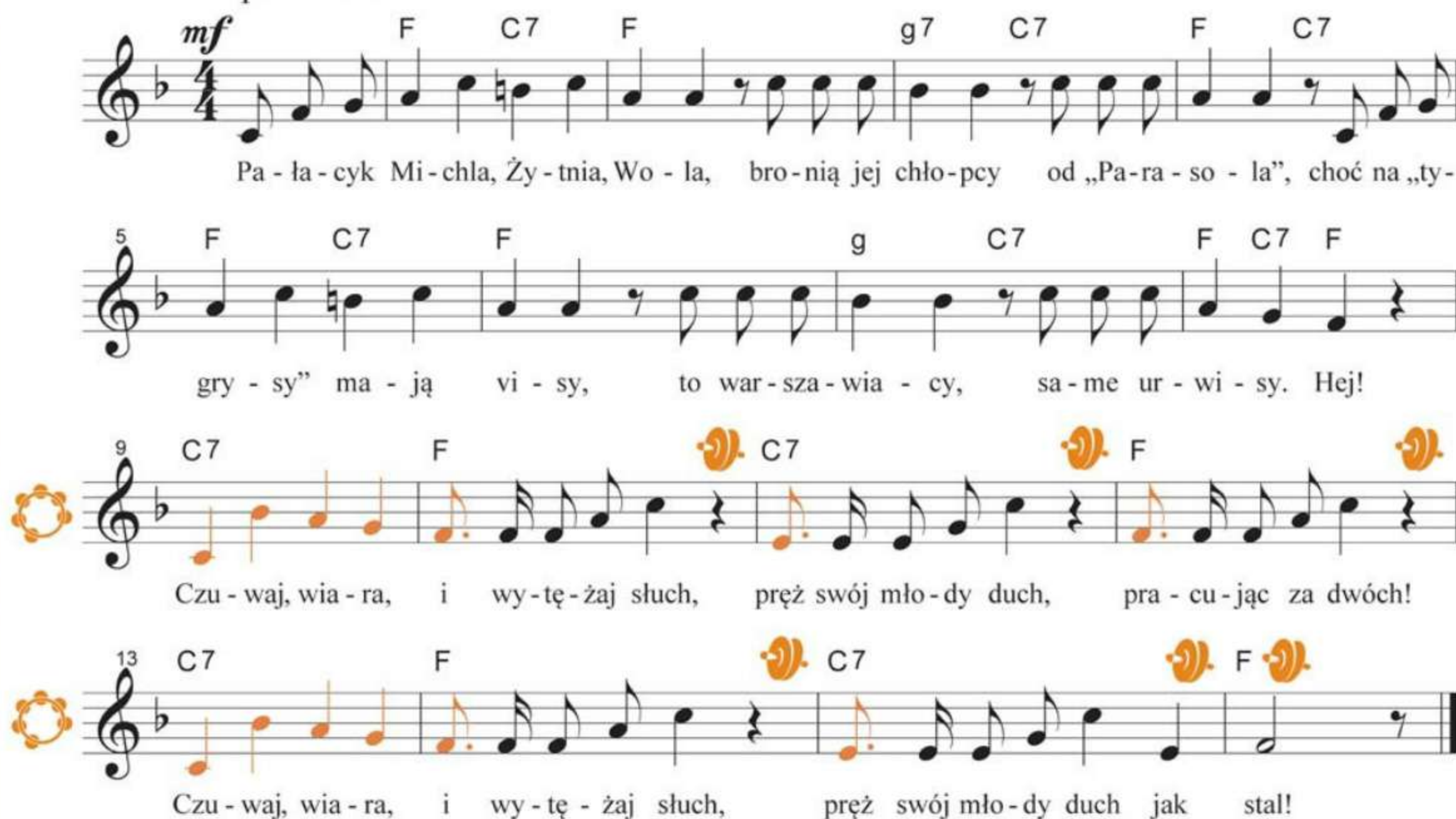

Pałacyk Michła

melodia pieśni przedwojennej „Nie damy Popradowej fali”, słowa: Józef Szczepański

Tekst pieśni zgodny z rękopisem autora, zachowanym w archiwum jego matki.

Tempo marsza

Pa - la - cyk Mi - chła, Ży - tnia, Wo - la, bro - nią jej chło - pcy od „Pa - ra - so - la”, choć na „ty - gry - sy” ma - ją vi - sy, to war - sza - wia - cy, sa - me ur - wi - sy. Hej!

Czu - waj, wi - ra, i wy - tę - żaj słuch, pręż swój mło - dy duch, pra - cu - jąc za dwóch!

Czu - waj, wi - ra, i wy - tę - żaj słuch, pręż swój mło - dy duch jak stal!

Rytm zaznaczony kolorem zagraj na tamburynie.

1. Pałacyk Michła, Żytńia, Wola,
bronią jej chłopcy od „Parasola”,
choć na „tygrysy”¹ mają visy²,
to warszawiacy, same urwisy. Hej!

Ref. Czuwaj, wiara, i wyteżaj słuch,
pręż swój młody duch, pracując za dwóch!
Czuwaj, wiara, i wyteżaj słuch,
pręż swój młody duch jak stal!

2. Każdy chłopaczek chce być ranny,
sanitariuszki – śliczne są panny,
więc gdy cię kulka trafi jaka,
poprosisz pannę – da ci buziaka. Hej!

Ref. Czuwaj, wiara...

3. Wiara się bije, wiara śpiewa,
Niemcy się złością, krew ich zalewa,
różnych sposobów się imają,
co chwila „szafę”³ nam przesuwają. Hej!

Ref. Czuwaj, wiara...

4. Lecz na nic „szafa” i granaty,
za każdym razem dostają baty
i wkrótce przyjdzie taka chwila,
że zwyciężymy – i do cywila. Hej!

Ref. Czuwaj, wiara...

¹ „Tygrysy” to niemieckie czołgi.

² Visy to polskie pistolety wojskowe.

³ „Szafa” – tak powstańcy nazywali niemiecką wyrzutnię pocisków.

Jesienne nastroje

Swój nastrój możemy przekazać w rozmaity sposób – mimiką, gestem, głosem, rysunkiem, muzyką. Gdy obserwujemy czyjś wyraz twarzy, z łatwością rozpoznajemy, w jakim nastroju jest ta osoba.

1. Powiedz, czy podpisy pasują do rysunków.

2. Wypowiedz poniższe zdania, zmieniając ton głosu, czyli wyrażając różne nastroje.

***Każdego ranka spotykam człowieka w ciemnych okularach.
Ten chłopak z przeciwka zawsze mi się przygląda.***

3. Zaśpiewaj piosenkę, zmieniając jej nastrój – zwrotkę zaśpiewaj smutnym głosem, a refren wesołym. Następnie zrób to jeszcze raz, ale odwrotnie.

Już październik

melodia ludowa z Bałkanów, słowa: Piotr Smoczyński

Poprzednik
i następnik

Żywo
mf F

1. Już pa-ździer-nik jest za pło-tem, prze-szedł ra-no po-przez sad,
po-ma-lo-wał li-ście zło-tem, za-cza-ro-wał ca-ły świat.
Hej - ja! La la la, tań-czy po-lkę wiatr w o-gro-dzie,
Hej - ja! La la la, wiatr na liś-ciach gra!

Chords: F, C, G, C, F, D, g, C, F, D, g, C, F

Decorative elements: *Glissando* markings on the 9th and 13th measures.

1. Już październik jest za płotem,
przeszedł rano poprzez sad,
pomalował liście złotem,
zaczarował cały świat.

Ref. Hej-ja! La la la,
tańczy polkę wiatr w ogrodzie.
Hej-ja! La la la,
wiatr na liściach gra!

2. Dziś wesoło świeci słońce,
choć wczoraj padał deszcz.
Skaczą w polu dwa zające,
ty też możesz, jeśli chcesz.

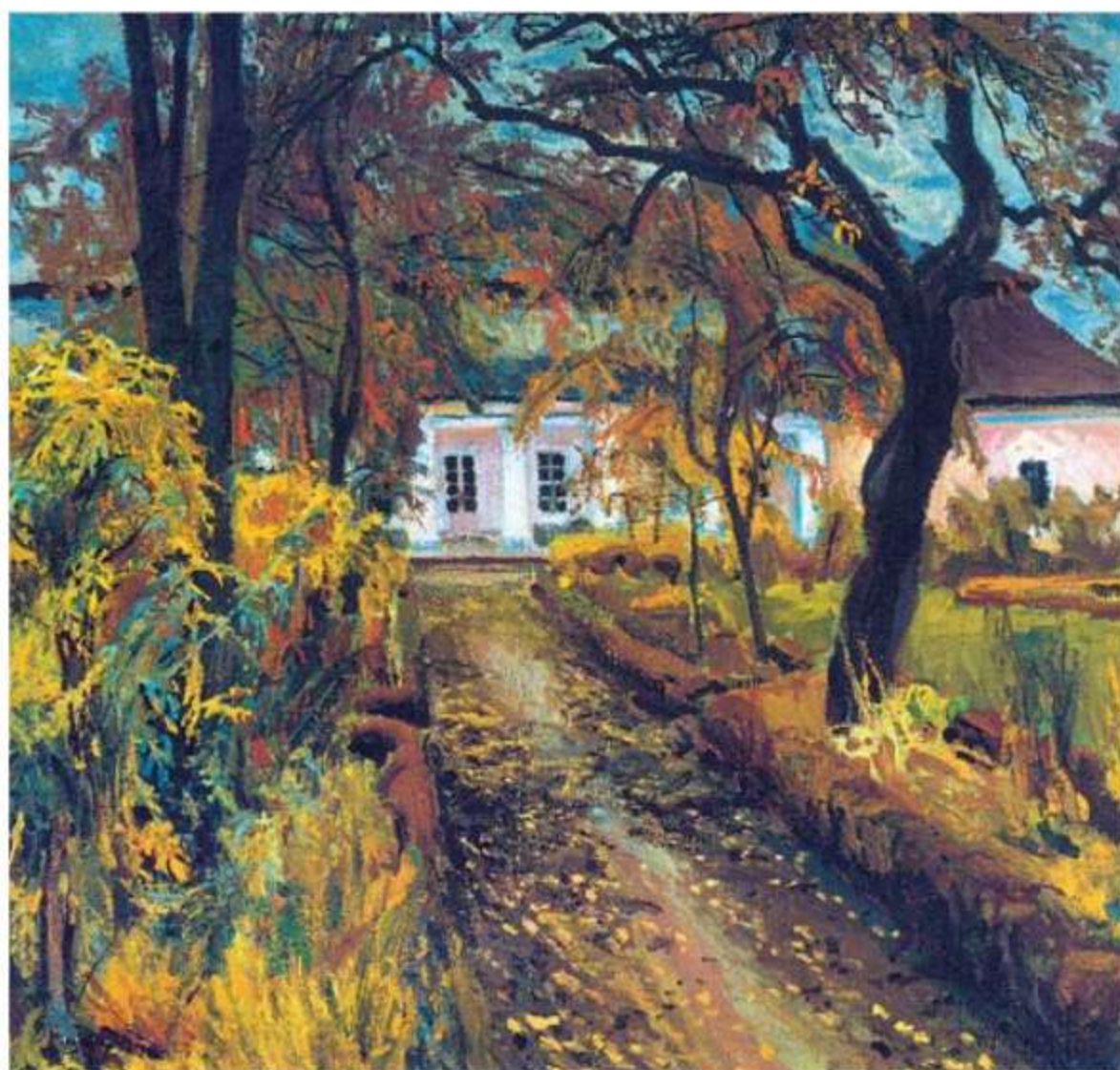
Ref. Hej-ja! La la la...

Fryderyk Chopin (czytaj: szopen), *Preludium e-moll* op. 28 nr 4. Wyobraź sobie jesienną pogodę, o której „opowiada” muzyka. Spróbuj określić własnymi słowami nastrój tego utworu.

4. Która z ilustracji lepiej oddaje nastrój utworu?

Stanisław Kamocki, Dworek jesienią

Józef Chełmoński, Żurawie

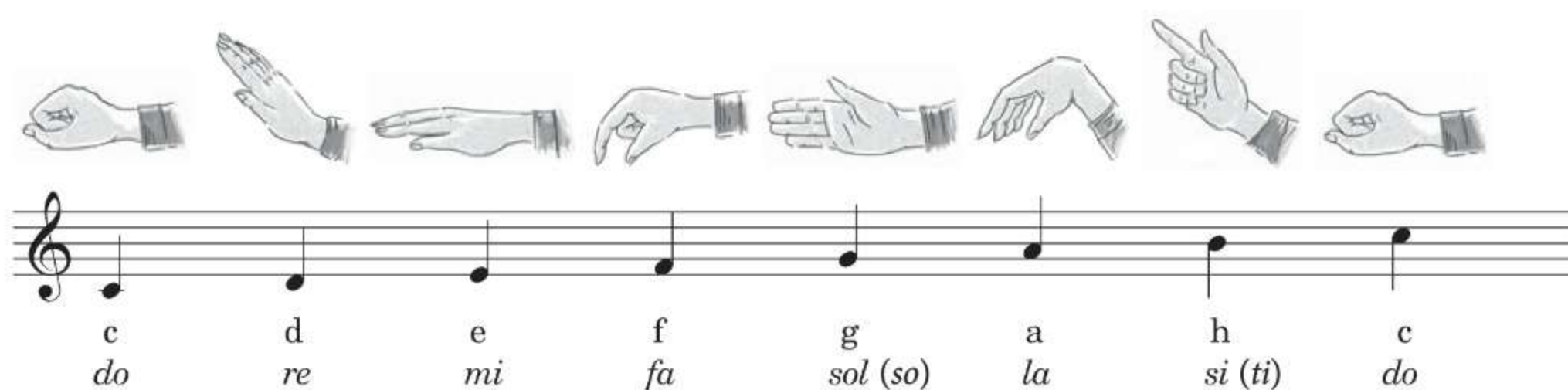
Fałszywie brzmiący śpiew lub źle nastrojone instrumenty zamiast koić nerwy – denerwują. Z przyjemnością natomiast słucha się pięknej gry i czystego śpiewu. Śpiew brzmi ładnie, gdy tekst jest wyraźnie wymawiany, a oddechy prawidłowe. Mówi o tym wierszyk wybitnego śpiewaka Aleksandra Myszugi.

*Kto chce śpiewać prawidłowo,
niech wymawia każde słowo
przed językiem, za zębami,
okrągłymi sylabami.*

*Gardła niechaj nie forsuje,
a głos w ustach koncentruje,
niech udaje, że wciąż ziewa,
a ustami mówiąc – śpiewa.*

5. Rozmasuj policzki, podmuchaj na złożone dłonie, wypchnij językiem policzki i wargi, pokręć ustami w najdziwniejszy sposób, a na koniec wolno i wyraźnie przeczytaj na głos wierszyk.

Dźwięki gamy

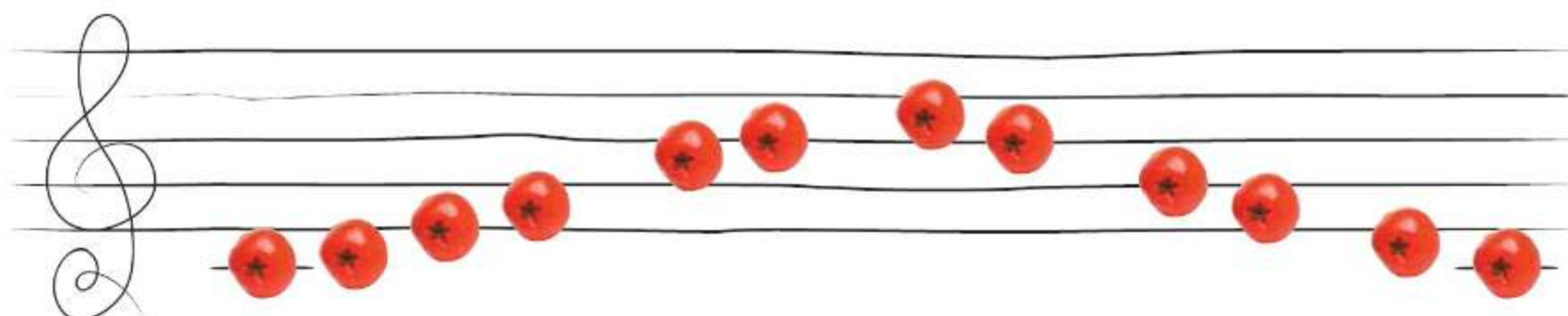
To jest **gama C-dur** zapisana nutami na pięciolinii, którą zawsze otwiera klucz.

6. Zaśpiewaj wierszyk Aleksandra Myszugi na melodii gamy w górę i w dół, a następnie każdy wers wierszyka na kolejnych dźwiękach gamy.

7. Zagraj gamę C-dur na dzwonkach lub klawiaturze. Zaczynij od dźwięku **c** z lewej strony instrumentu.

8. Wyobraź sobie, że każdy koral jarzębiny to jeden dźwięk gamy **C-dur**. Zaśpiewaj gamę, a tam, gdzie nie ma jarzębiny, brakujący dźwięk śpiewaj w myśli.

9. Sprawdź, jakim dźwiękiem rozpoczyna się i jakim kończy piosenka *Już październik*.

10. Czy znasz tę melodię? Spróbuj ją rozpoznać z zapisu nutowego lub gestów dłoni, czyli fonogestyki, pokazywanych przez nauczyciela.

g e e f d d c e g g e e f d d c e c
sol mi mi fa re re do mi sol sol mi mi fa re re do mi do

11. Zagraj na flecie trzy dźwięki: **a**, **g**, **e**.

a g e

Zostań wirtuozem

Jesienne granie

Urszula Smoczyńska

Umiarkowanie

Musette¹

Johann Sebastian Bach

Umiarkowanie

¹ Musette (czytaj: mizet po francusku lub musette po polsku) to dawny taniec francuski.

Zdania muzyczne

Gdy rozmawiamy ze sobą, mówimy całymi zdaniami. Opowiadamy, zadajemy pytania, odpowiadamy na zadawane nam pytania.

12. Zaśpiewaj cztery takty piosenki *Już październik*. Zastanów się i powiedz, czy melodia mogłaby się zakończyć w tym miejscu.

Melodia pierwszych czterech taktów to jakby pytanie, które wymaga odpowiedzi. Większość piosenek i utworów muzycznych składa się właśnie z takich **muzycznych zdań**, które określamy nazwami:

poprzednik (jakby pytanie)

następnik (odpowieź)

Na przykład:

Ojciec Wirgiliusz uczył
dzieci swoje,

a miał ich wszystkich
sto dwadzieścia troje.

13. W parach spróbujcie wymyślić nowe teksty do refrenu piosenki *Już październik*. Jedna osoba wymyśla tekst do melodii poprzednika, na przykład: *Hej, ja, puk, puk, puk, dzięcioł stuka w stary buk*. Druga osoba odpowiada na melodii następnika, na przykład: *Hej, ja, puk, puk, puk, zrobić niezły huk*.

14. Pobawcie się w parach w nadawanie wiadomości. Pierwsza osoba zagra krótki rytm na instrumencie perkusyjnym, a druga odpowie jej na swoim instrumencie. Postarajcie się przeprowadzić szyfrowaną rozmowę!

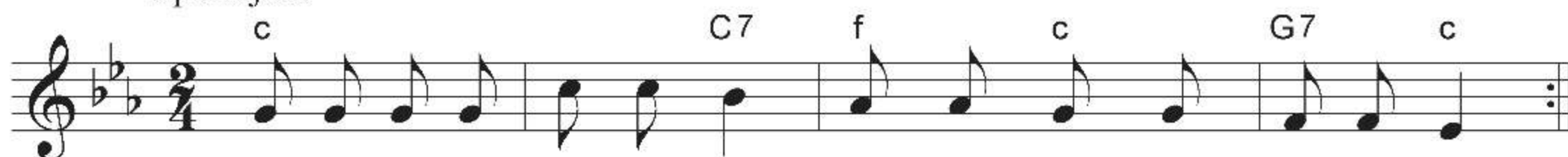
To już jesień

Półnuta

piosenka rumuńska, słowa polskie: Piotr Smoczyński

Spokojnie

1. Za o - kna - mi wie - je wiatr, sza - re chmu - ry ni - sko gna.
Z drzew o - sta - tni li - stek spadł, pa - chnie de - szczem ca - ły świat.

Od - le - cia - ły wszy - stkie pta - ki za sie - dem wiel - kich mórz,

po - cho - wa - ły się śli - ma - ki, to je - sień już.

1. Za oknami wieje wiatr,
szare chmury nisko gna.
Z drzew ostatni listek spadł,
pachnie deszczem cały świat.

Ref. Odleciały wszystkie ptaki
za siedem wielkich mórz,
pochowały się ślimaki,
to jesień już.

2. Nad polami siwa mgła
otuliła ziemi szmat,
już pajęczą pocztę wiatr
hen daleko poniósł w świat.

Ref. Odleciały wszystkie...

15. Wyobraź sobie, że liście to nuty piosenki. Dopasuj odpowiedni fragment melodii do obrazka:

ta - a

SZa - a

[illegible]

Zabawa muzyczna

Przygotujcie suche liście, drobne kamienie, kasztany, flet, dzwonki, dwa bębny i kilka pojemniczków z ryżem lub kaszą. Skomponujcie utwór z podanych odgłosów.

- gniecenie i pocieranie liści
- ciche glissanda na dzwonkach lub pianinie (fortepianie)
- kasztany poruszane w bębieniu okrężnym ruchem
- potrząsanie pojemnikami z ryżem lub kaszą
- stukanie kamieniem o kamień
- jeden lub dwa flety grające pojedyncze dźwięki (*g* lub *a*)
- dzwonki grające dźwięki do wyboru *c*, *d*, *e*, *g*, *a*
- naśladowanie głosem innych jesiennych dźwięków, szmerów itp.

33

Instrumenty – fortepian

W pierwszym rozdziale mówiliśmy o dwóch instrumentach strunowych, na których gra się smyczkiem. Także w wielu innych instrumentach są struny. Czy pamiętasz, na jakim instrumencie było wykonywane *Preludium e-moll* Fryderyka Chopina?

Historia fortepianu jest krótsza niż dzieje wielu innych instrumentów. Liczy około 300 lat. Zasadę działania **mechanizmu klawiszowo-młoteczkowego** opracował Włoch Bartolomeo Cristofori (czytaj: kristofori). Naciśnięcie klawisza uruchamia młoteczek, który uderza w strunę. Im silniej uderza się klawisz, tym mocniejszy jest dźwięk. W grze pomagają również pedały. Prawy odsuwa od strun tłumiki, dzięki czemu gra staje się głośniejsza, natomiast za pomocą lewego można grę wyciszyć. Pierwsi słuchacze utworów wykonywanych na nowym instrumencie dziwili się, że można grać na nim i głośno, i cicho.

Właśnie stąd wzięła się nazwa fortepian. W muzyce **głośno** oznacza się słowem **forte**, a **cicho** – słowem **piano**.

f – forte

p – piano

19. Poszukaj w nutach piosenek oznaczeń *forte* i *piano*.

Największe fortepiany można zobaczyć w salach koncertowych. Podnoszona klapa, tak zwane skrzydło, umożliwia dodatkowe zwiększenie siły brzmienia instrumentu. Bardziej rozpowszechnione są pianina, ponieważ są one mniejsze i – jak sama nazwa wskazuje – brzmią ciszej.

Fortepian

Zabawa muzyczna

1

Duet na czarnych klawiszach

Na czarnych klawiszach fortepianu lub pianina może grać dowolne melodie równocześnie nawet kilka osób. Jeżeli to możliwe, zagraj z koleżanką lub z kolegą „duet na czarnych klawiszach”.

2

Znajdź c!

Wszystkie białe i czarne klawisze to klawiatura. Klawiaturę mają fortepian, pianino, organy, keyboard i akordeon. Zakryj dokładnie papierem, chusteczką lub ręką wszystkie czarne klawisze i wskaż klawisz z dźwiękiem c. To niemożliwe! Jak myślisz, dlaczego?

Wolfgang Amadeus Mozart, *Bułka z masłem*. Czy domyślasz się, dlaczego utwór Mozarta nosi taką śmieszną nazwę?

supetek muzyczny

Płynne prześlizgiwanie się po dźwiękach to:

Spróbujcie je zagrać na białych klawiszach fortepianu.

Fortepian może być instrumentem grającym solo, tak jak w *Preludium e-moll* i *Bułce z masłem*. Czasami może też towarzyszyć innym instrumentom lub śpiewakom – mówimy wtedy o **akompaniamencie**.

Nasze dzieje, nasza tradycja

Hymn narodowy

Symbol Polski od XIII wieku, czyli od czasów panowania dynastii Piastów, jest biały orzeł na czerwonym tle. Biel i czerwień to także nasze barwy narodowe. Rolę hymnu państwowego natomiast odgrywały w historii Polski różne pieśni, np. *Bogurodzica*. Słowa obecnego polskiego hymnu, zwanego początkowo *Pieśnią Legionów Polskich we Włoszech*, powstały w roku 1797 we włoskim miasteczku Reggio nell'Emilia (czytaj: redźjo). Napisał je Józef Wybicki, współorganizator legionów. Ich wodzem został generał Jan Henryk Dąbrowski. Pieśnią tą, która później stała się hymnem narodowym, żegnano legionistów opuszczających miasteczko. Wtedy właśnie zabrzmiała po raz pierwszy, zaśpiewana do melodii nieznanego kompozytora.

Nasz hymn państwowy, znany jako *Mazurek Dąbrowskiego*, ma swoje muzeum w Będominie – miejscu urodzenia Józefa Wybickiego.

20. W jakich okolicznościach jest wykonywany hymn państwowy? Jaką postawę należy wtedy przyjąć?

21. Może spróbujecie napisać hymn klasowy – piosenkę, która będzie was reprezentować przy różnych okazjach i podkreślać charakter waszej klasy?

Warto wiedzieć!

Hymn to uroczysta pieśń religijna albo patriotyczna. Może głosić pochwałę Boga, oddawać cześć bohaterom, a także wspominać ważne wydarzenia z historii narodu – jak nasz hymn państwowy.

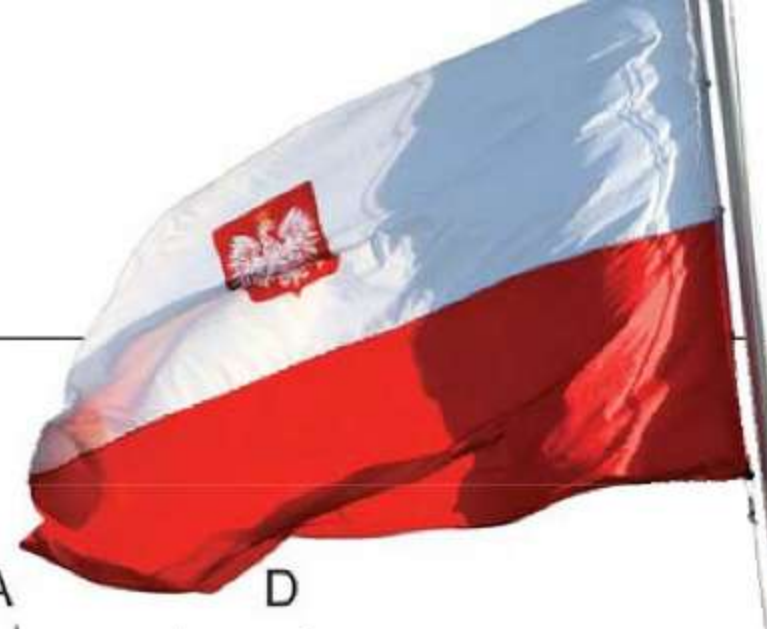
Jan Gładysz, Wjazd generała Jana Henryka Dąbrowskiego do Poznania w listopadzie 1807 roku

Fragment rękopisu
Pieśni Legionów
Polskich we Włoszech

Jeżeli Polska nieumarła,
kiedy my żyjemy.
Co nam obca moc wydarła,
zrabla odbijemy.
Marsz marsz Dąbrowski
do Polski ziemi włoskiej
za twoim przewodem
Stać się nam z narodem.
Tak czerwonej ziomanki
urwać się przez morze
do ojczyzny ratowania
dla nas, Polaków, robione.

Mazurek Dąbrowskiego

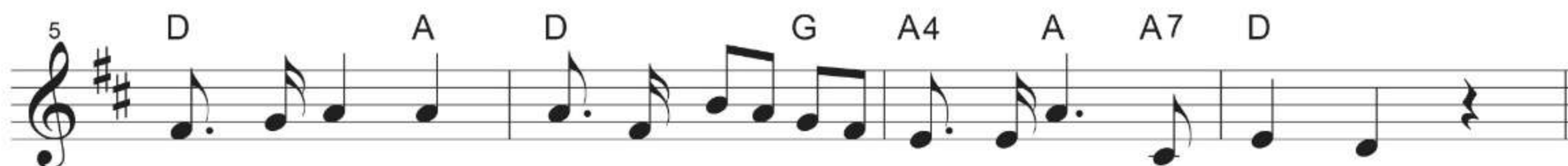
autor muzyki nieznany, słowa: Józef Wybicki

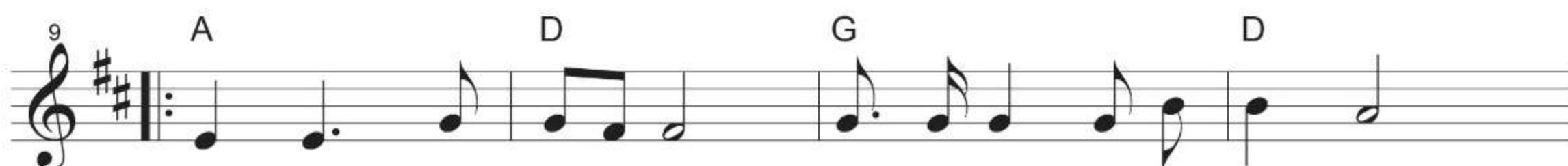
Tempo mazurka

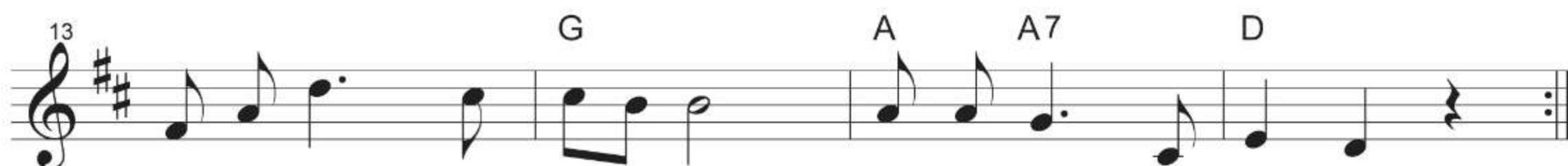
1. Je - szcze Pol - ska nie zgi - nę - ła, kie - dy my ży - je - my.

Co nam o - bca prze - moc wzię - ła, sza - blą o - dbie - rze - my.

Marsz, marsz Dą - bro - wski, z zie - mi wło - skiej do Pol - ski!

Za two - im prze - wo - dem złą - czym się z na - ro - dem.

1. Jeszcze Polska nie zginęła,
kiedy my żyjemy.
Co nam obca przemoc wzięła,
szablą odbierzemy.

Ref. Marsz, marsz Dąbrowski,
z ziemi włoskiej do Polski!
Za twoim przewodem
złączym się z narodem. } bis

2. Przejdziem Wisłę, przejdziem Wartę,
będziem Polakami.
Dał nam przykład Bonaparte,
jak zwyciężać mamy.

Ref. Marsz, marsz Dąbrowski...

3. Jak Czarniecki do Poznania,
po szwedzkim zaborze,
dla ojczyzny ratowania
wrócim się przez morze.

Ref. Marsz, marsz Dąbrowski...

4. Już tam ojciec do swej Basi
mówi zapłakany –
Słuchaj jeno, pono nasi
biją w tarabany¹.

Ref. Marsz, marsz Dąbrowski...

¹ Tarabany to podłużne bębny używane
dawniej w wojsku.

Na długie wieczory

Jesień zagościła na dobre. Z drzew spadają ostatnie liście, a ciepło letniego słońca to tylko wspomnienie. Trzeba znaleźć sposób na to, by listopadowe dni nie wydawały się takie szare, a wieczory się nie dłużyły. Zapraszamy do wspólnego poznawania muzyki nie tylko w szkole i zachęamy cię do organizowania w domu wieczorów z muzyką. W tym rozdziale znajdziesz kilka propozycji muzycznych zabaw z udziałem najbliższych. Możesz także wymyślać własne.

1. Znajdź w swojej kuchni różne sztucce i garnki, a może odkryjesz stare, ciekawie brzmiące przedmioty, których dawno nikt nie używał? Sprawdź też, jak dźwięczą pokrywki, uderzane o siebie drewniane łypatki, a także szklanki leciutko potrącane łyżeczką. Na wszystkich kuchennych „skarbach” przyniesionych do klasy możesz zaakompaniować do piosenki.

W kuchni

Synkopa

muzyka: Włodzimierz Sołtysik, słowa: Urszula Smoczyńska

Chyżo, żwawo, z wielką wprawą

mf F C C7 F

1. Po - nie - dzia - lek czy so - bo - ta, za - wsze w ku - chni jest ro - bo - ta.

5 H F G7 C C7

Śro - dy, czwar - tki, pią - tki też – do pra - cy się bierz!

9 D7 Gm

Tu garn - ki brzę - czą,

13 C7 Dm7

a sztuć - ce dźwię - czą –

17 G7/H C7/B

ły - żka im po - da - je ton:

21 F/A B6 G7 C7 F

roz - śpie - wa - ny ca - ły dom.

× – tak zapisany rytm wykonaj na dowolnym instrumencie lub gestodźwiękiem.

1. Poniedziałek czy sobota,
zawsze w kuchni jest robota.
Środy, czwartki, piątki też –
do pracy się bierz!

Ref. Tu garnki brzęczą,
a sztućce dźwięczą –
łyżka im podaje ton:
rozśpiewany cały dom.

2. A w niedzielę już od świtu
para mruczy: pyr, pyr, pytu.
Kap, ciur, pst – wokoło brzmi,
dołącz więc i ty.

Ref. Tu garnki brzęczą...

Ostinato

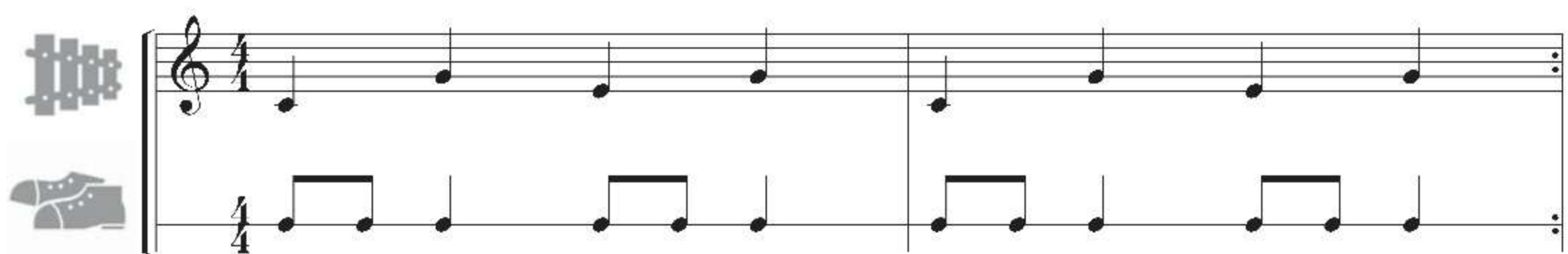
W muzyce stale powtarzający się rytm lub melodia to **ostinato**.
Po włosku wyraz ten znaczy „uparty”, „uparciuch”.

Ostinato można przedstawić wzorem graficznym, na przykład:

5. Poszukaj w najbliższym otoczeniu powtarzających się wzorów. Może znajdziesz je na ubraniach koleżanek i kolegów, na firankach, w układzie sprzętów w klasie? Wymyśl także i narysuj własny wzór graficzny ilustrujący ostinato.

6. Spróbuj wykonać oba ostinata jednocześnie.

To ciekawe!

Czy wiesz, że istnieją instrumenty muzyczne, w których źródłem dźwięku są szklane naczynia? Jednym z nich jest szklana harfa. Dźwięki wydobywa się, pocierając krawędzie naczyń zwilżonym palcem. Brzmia one wyżej lub niżej, w zależności od tego, ile jest w nich wody. Prawie 300 lat temu Christoph Willibald Gluck (czytaj: kristof wilibald gluk), niemiecki kompozytor, wzbudził sensację koncertem na dwadzieścia sześć szklanych naczyń „strojonych” źródlaną wodą. Innym instrumentem z tej rodziny jest szklana harmonika (na fotografii). Dźwięki powstają po uderzeniu w naczynia młoteczką lub przez pocieranie ich krawędzi zwilżonym palcem. Koncerty „szklanej muzyki” odbywają się także współcześnie, lecz są wielką rzadkością.

Zabawa muzyczna

Szklana muzyka

Przygotuj kilka szklanek wypełnionych różną ilością wody. Uderzając w nie lekko łyżeczką, spróbuj ułożyć dowolną melodię. Wysokość dźwięku można zmieniać, dolewając lub odlewając wodę.

Poeksperymentuj także z dźwiękami powstającymi podczas pocierania zwilżonym palcem krawędzi dużego kieliszka. Sprawdź, jaki wpływ na wysokość dźwięku ma napełnianie kieliszka różną ilością wody. Do tworzenia „szklanej muzyki” zaproś także domowników.

Zostań wirtuozem

Melodia ludowa

Wesoło

Nasze instrumenty

Pierwszym instrumentem muzycznym było... ciało człowieka. A gdy człowiek zaczął świadomie i rytmicznie powtarzać ruchy wywołujące różne odgłosy – klaskać w dłonie, tupać, klepać rękami o uda, brzuch, klatkę piersiową – powstał pierwszy utwór muzyczny.

Najstarsze instrumenty znamy dzięki wykopaliskom prowadzonym przez archeologów. Wiemy, że niektóre instrumenty tworzone z nawleczonych na sznurek zębów zwierząt, nasion, muszelek, wysuszonych skorupki owoców. Nakładało się je na ręce i nogi, aby wydawały rozmaite odgłosy podczas ruchu.

Popatrz na ilustrację – czy znasz te instrumenty? Czy któreś z nich są w twojej klasie?

Klawesy

Marakasy

Triangel

Talerze i talerzyki pompejańskie

Bębenek

Terkotka

Kastaniety

Dzwonki

Tamburyn

Ksylofon dziecięcy

Wszystkie te instrumenty należą do wielkiej rodziny **instrumentów perkusyjnych**. Na jednych można zagrać melodię, na innych tylko rytm. Spójrzcie na pierwsze strony podręcznika – są tam rysunki (piktogramy) instrumentów, na których gracie w klasie.

- 7.** Sprawdźcie, jak brzmią wasze instrumenty.
- 8.** Na dzwonkach i ksylofonach zagrajcie dowolne melodie na płytkach *d*, *e*, *g*, *a*, *c*.
- 9.** Wybierzcie po jednym instrumencie. W ustalonej kolejności każdy zagra krótki rytm.
- 10.** Spróbuj samodzielnie skonstruować swój instrument – instrukcje do zbudowania kilku znajdziesz niżej. Zachęć także domowników do wspólnego budowania instrumentów. Może razem odkryjecie zupełnie nowe brzmienia?

Marakasy

Potrzebne materiały: dwa jednakowe kubki po jogurcie, drobnoziarnisty papier ścierny, klej uniwersalny (pamiętaj, że z niektórymi klejami trzeba obchodzić się bardzo ostrożnie!) lub szeroka taśma klejąca, kredki, materiał do wypełnienia grzechotki (najlepiej drobna kasza).

Sposób wykonania

1. Papierem ściernym delikatnie usuń napisy z kubków.
2. Ozdób kubki zaprojektowanymi przez siebie wzorami.
3. Wypełnij jeden kubek przygotowanym materiałem.
4. Sklej krawędzie kubków klejem lub taśmą klejącą.

Leśny diabeł

Potrzebne materiały: kubek po jogurcie, żyłka, koralik lub mały guzik, drewniany uchwyt (patyk długości 10–15 cm).

Sposób wykonania

1. W środku denka kubeczka wywierć grubą igłą otwór, przeciągnij żyłkę z nawleczonym na końcu koralikiem lub guzikiem, aż poczujesz opór (koralik powinien znajdować się wewnątrz kubka).
2. Na jednym końcu patyczka wyżyłób dookoła cienki rowek i nałóż nań pętelkę zrobioną na końcu żyłki. Rowek potrzyj kalafonią (można kupić ją w sklepie z instrumentami muzycznymi) lub ewentualnie odrobiną mąki kartoflanej.
3. Jedną ręką trzymaj kubeczek, lekko naprężając żyłkę, drugą obracaj patyczek raz w jedną, raz w drugą stronę, pilnując, aby żyłka nie wypadła z rowka.

Bębenek

Potrzebne materiały: tekturowa tuleja lub plastikowy pojemnik z obciętym dnem, balon, sznurek lub gumka.

Sposób wykonania

1. Wytnij z balonu jak największe koło.
2. Naciągnij je mocno na jeden z otworów rury – to będzie membrana.
3. Owiń brzegi membrany kilkakrotnie sznurkiem lub naciągnij gumkę – jest to zabezpieczenie przed zsuwaniem się membrany z otworu rury.

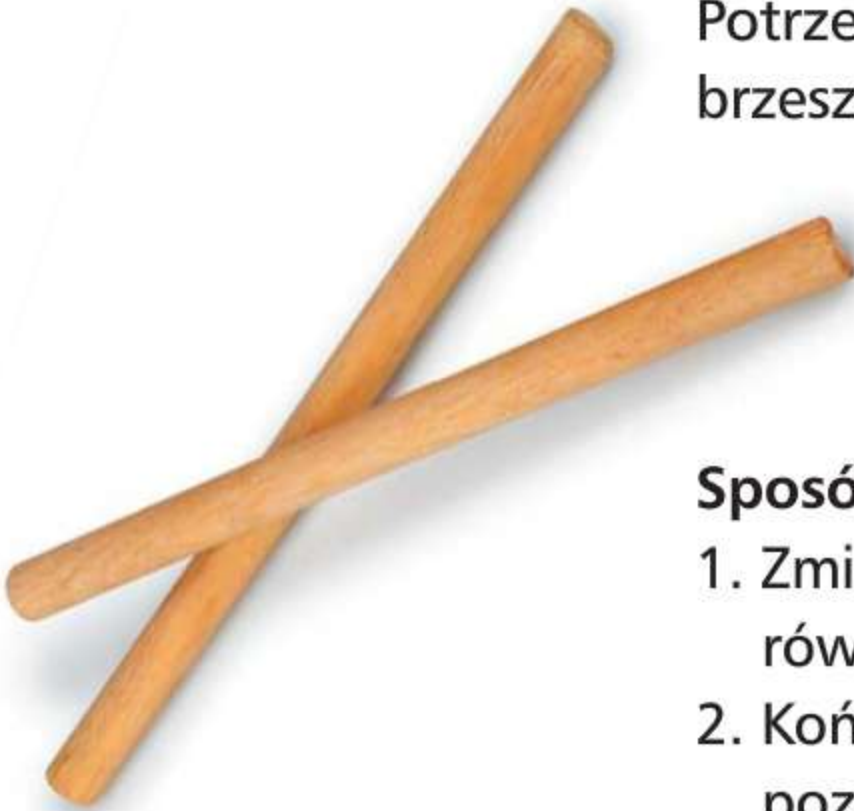
Na gotowym bębnie można grać rękami lub pałeczkami.

Klawesy

Można je zrobić w domu przy pomocy kogoś starszego lub na zajęciach technicznych w szkole.

Potrzebne materiały: drewniany kij (np. do szczotki), piłka lub brzeszczot do drewna z małymi ząbkami, papier ścierny.

Sposób wykonania

1. Zmierz długość kija i podziel go tak, by powstała parzysta liczba równych kawałków (np. po 25 cm).
2. Końce pociętych drewnienek zetrzyj papierem ściernym, aby nie pozostawić drzazg.

Zabawa muzyczna

1

Echo rytmiczne

Jedna osoba gra krótki rytm na dowolnym instrumencie, pozostali powtarzają ten rytm.

2

Rytmiczny przekładaniec

Wykonajcie na różne sposoby zapisany poniżej rytm:

Zagrajcie:

- razem cały rytm,
- najpierw *piano*, a potem *forte*,
- w dwóch grupach: na zmianę po jednym takcie,
- zmieniając dowolnie kolejność taktów.

To ciekawe!

W starożytnym Egipcie grano na instrumentach podobnych do waszych klawesów!

Na płaskorzeźbach i malowidłach sprzed ponad pięciu tysięcy lat przedstawiono ludzi, którzy pracują i bawią się w rytm uderzeń kijów trzymanyh w rękach.

Samba. Brazylia, skąd pochodzi ten taniec, to kraj słońca i karnawału. Przyłączcie się do pogodnej samby, potrząsając pojemnikami wypełnionymi kaszą w rytm skocznej muzyki.

Do dziś w wielu kulturach używa się marakasów w czasie obrzędów religijnych, służą także do podkreślania ruchów tanecznych. Tradycyjne marakasy to często wysuszone owoce, np. tykwy, w której grzechoczą ziarenka. Czasami marakasy żłobi się w drewnie i wypełnia kamyczkami, nasionami lub koralikami.

Samba tańczona na ulicach Rio de Janeiro (czytaj: rijo de żanejro) podczas karnawału

muzyka: Stanisław Marciniak, słowa: Ewa Zawistowska

Wesoło

48

1. Mam rodzinę, co uparcie chce
do gier różnych zmusić mnie.
Sami nieustannie grają i...
uwielbiają wszystkie znane gry.

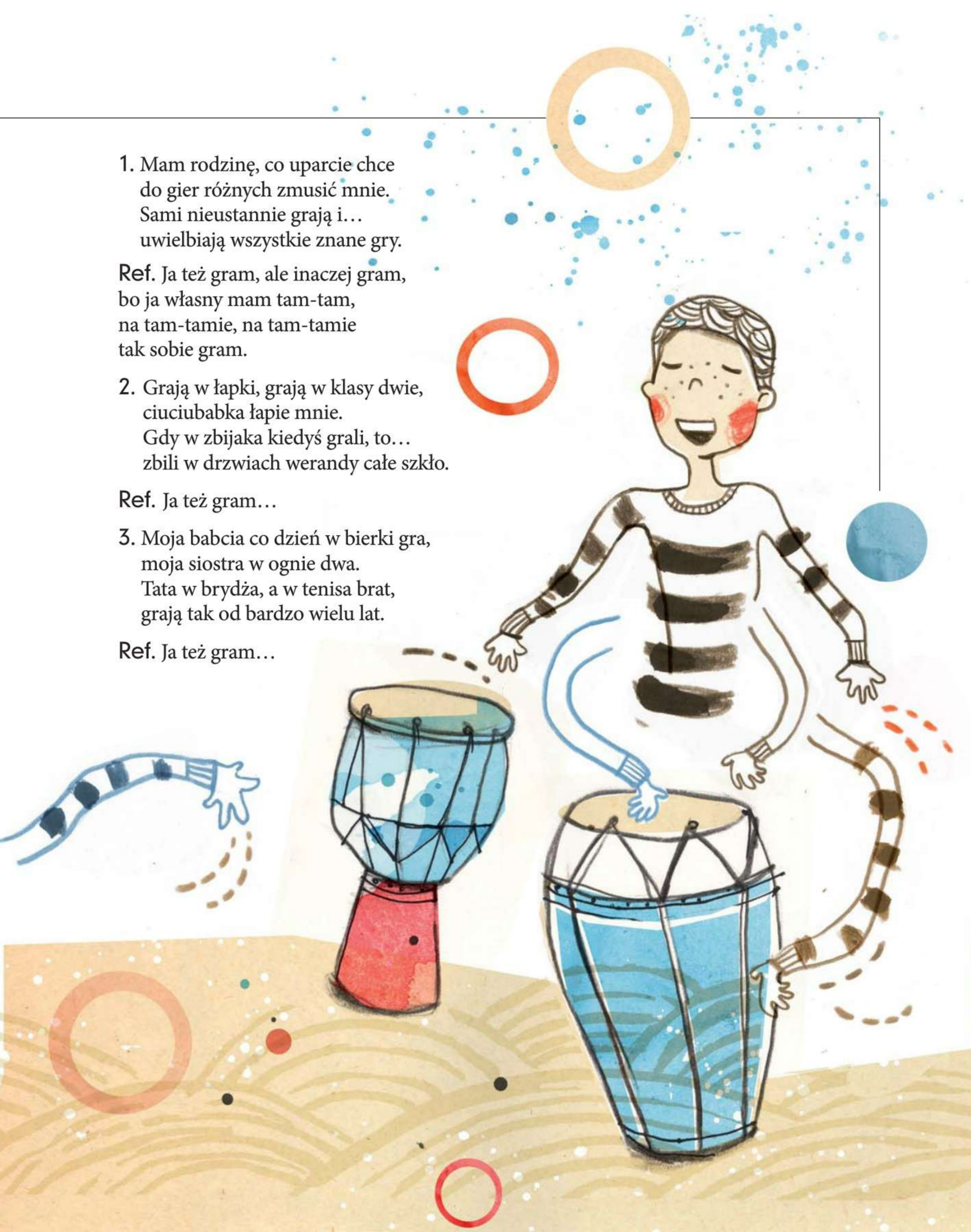
Ref. Ja też gram, ale inaczej gram,
bo ja własny mam tam-tam,
na tam-tamie, na tam-tamie
tak sobie gram.

2. Grają w łapki, grają w klasy dwie,
ciuciubabka łapie mnie.
Gdy w zbijaka kiedyś grali, to...
zbili w drzwiach werandy całe szkło.

Ref. Ja też gram...

3. Moja babcia co dzień w bierki gra,
moja siostra w ognie dwa.
Tata w brydża, a w tenisa brat,
grają tak od bardzo wielu lat.

Ref. Ja też gram...

To jest **cała nuta**

ta - a - a - a

i **pauza całonutowa**

sza - a - a - a

11. Sprawdź, ile znanych ci wartości rytmicznych może się zmieścić w jednym takcie. Czy wiesz, dlaczego w jednym takcie jest ich więcej, a w innym mniej?

4/4

raz dwa trzy cztery

4/4

raz dwa trzy cztery

4/4

raz dwa trzy cztery

4/4

raz i dwa i trzy i cztery i

12. Wyrecytujcie tekst przysłowia w trzech grupach jednocześnie:

Pogodnie, z nutką zadumy

I głos

Liść na drze - wie mo - cno trzy - ma,

II głos

nie tak prę - dko przyj - dzie zi - ma.

III głos

Liść trzy - ma, nie przyj - dzie zi - ma.

13. W nutach piosenki *Mam tam-tam* znajdź rytm zapisany x. Wykonaj cały rytm wybranym gestodźwiękiem.

Zostań wirtuozem

Ta japońska piosenka opowiada o różnych bębnach. Zaśpiewaj piosenkę, uderzając w bęben przy każdym „ton” i „TON”. Śpiewając drugi raz, przy słowie „ton” graj *piano*, a przy „TON” *forte*.

Ookina daiko

Wesoło

Oo - ki - na dai - ko TON TON, chii - sa - na dai - ko ton ton ton.

Oo - ki - na dai - ko, chii - sa - na dai - ko, TON TON, ton ton ton.

Ookina daiko TON TON,
chiisana (czytaj: czisana) daiko ton ton ton.
Ookina daiko, chiisana daiko.
TON TON, ton ton ton.

Zachęcamy cię do przeprowadzenia zabawy z japońską piosenką również w domu. Można wykorzystać samodzielnie zrobione bębenki, ale też kartonowe pudła, wiadra itp.

Nasze dzieje, nasza tradycja

Wojciech Kossak, Marszałek Józef Piłsudski na Kasztance

Warto wiedzieć!

Stronę warszawskiego Muzeum Niepodległości znajdziesz pod adresem:
www.muzeum-niepodleglosci.pl

Narodowe Święto Niepodległości

Dnia 11 listopada obchodzimy Narodowe Święto Niepodległości. Tego właśnie dnia w 1918 roku dowódca polskich wojsk Józef Piłsudski ogłosił światu: „Odrodziła się niepodległa Polska”. Pozostający pod zaborami kraj czekał na to 123 lata. Polacy walczyli o odzyskanie niepodległości w powstaniach zbrojnych. Ich tęsknota za wolnością wyrażała się także w twórczości literackiej, malarskiej i muzycznej.

Utwór *Przybyli ułani pod okienko* nosi także tytuł *Pieśń czwartego szwadronu*. Szwadron to pododdział kawalerii, czyli wojska konnego – to między innymi jego żołnierze wywalczyli Polsce niepodległość. Melodia tej pieśni jest ludowa, słowa do niej powstały w 1914 roku. Od tego czasu *Przybyli ułani...* jest jedną z najpopularniejszych pieśni żołnierskich.

14. Zagrajcie akompaniament ostateczny na szkolnych instrumentach. Wybierzcie te, które będą pasowały do piosenki.

Czapka i szabla ułańska

Przybyli ułani

muzyka ludowa, słowa: Feliks Gwiżdż

Tempo krakowiaka

1. Przy - by - li u - ła - ni pod o - kie - nko,
przy - by - li u - ła - ni pod o - kie - nko,
pu - ka - ją, wo - ła - ją: Puść, pa - nie - nko, pu - ka - ją,
wo - ła - ją: Puść, pa - nie - nko!

1. Przybyli ułani¹ pod okienko, (bis)
pukają, wołają: Puść, panienko! (bis)
2. O, Boże, a cóż to za wojacy? (bis)
Otwieraj, nie bój się, to czwartacy². (bis)
3. Przyszliśmy tu poić nasze konie. (bis)
Za nami piechoty pełne błonie³. (bis)
4. O, Jezu, a dokąd Bóg prowadzi? (bis)
Warszawę odwiedzić byśmy radzi. (bis)
5. A stamtąd już droga nam gotowa (bis)
do serca polskości – do Krakowa. (bis)

¹ Ułani to żołnierze kawalerii.

² Czwartacy to ułani z czwartego pododdziału.

³ Błonie to rozległa łąka.

Jerzy Kossak, Przybyli ułani pod okienko

W oczekiwaniu na święta

Przed nami najkrótsze w roku dni grudniowe. Rano trudno wyjść spod ciepłej kołdry. W drodze do szkoły mijamy grudy zmarzniętej ziemi, w oczy prószą śnieg kryjący w sobie nieskończoną liczbę wzorów śnieżynek. Mroźny wiatr wpycha się pod każdy niedopięty guzik czy źle zawiązany szalik.

Leopold Mozart, *Jazda saniami*. Spróbuj wyobrazić sobie zimę, o której opowiedział dźwiękami kompozytor. Czy nastrój któregoś z pejzaży zimowych odpowiada wysłuchanemu utworowi?

1. Wyobraź sobie, że znajdujesz się w miejscu, które przedstawił jeden z malarzy. Wsłuchaj się w otaczającą przyrodę i opowiedz, jakie zimowe odgłosy słyszysz?

Julian Fałat, Krajobraz zimowy z Bystrej

Pieter Bruegel (czytaj: piter brechel), Pejzaż zimowy z łyżwami i pułapką na ptaki

Zła zima

muzyka: Zygmunt Noskowski, słowa: Maria Konopnicka

Znaki
chromatyczne,
kropka przy nucie,
łuk łącznik

Żywo *f* e h C7+ H a6+ H e

1. Hu! hu! ha! Hu! hu! ha! Na - sza zi - ma zła!

5 *mf* H7 e H7 e e7

Szczy - pie w no - sy, szczy - pie w u - szy, mro - żnym śnie - giem wo - czy pró - szy,

9 a e a H7 *f* e D G h

wi - chrem w po - lu gna! Na - sza zi - ma zła!

13 a7 H7 e

Na - sza zi - ma zła!

1. Hu! hu! ha! Hu! hu! ha!

Nasza zima zła!

Szczypie w nosy, szczypie w uszy,
mroźnym śniegiem w oczy prószy,
wichrem w polu gna!

Nasza zima zła!

Nasza zima zła!

3. Hu! hu! ha! Hu! hu! ha!

Nasza zima zła!

A my jej się nie boimy,
dalej śnieżkiem w plecy zimy,
niech pamiątkę ma.

Nasza zima zła!

Nasza zima zła!

2. Hu! hu! ha! Hu! hu! ha!

Nasza zima zła!

Płachta na niej długa, biała,
w rękę gałąź oszroniała,
a na plecach drwa...

Nasza zima zła!

Nasza zima zła!

Maria Konopnicka, Zygmunt Noskowski

Byli to polscy patrioci żyjący w XIX wieku, w kraju zniewolonym przez Niemcy, Rosję i Austrię. Zaborcom udało się zagrabieć polskie ziemie, ale nie udało się zniszczyć języka polskiego i naszej kultury. Maria Konopnicka, pisarka, która opiekowała się więźniami politycznymi, dziś jest najbardziej znana ze swoich książek dla dzieci. Oczarowany twórczością poetki kompozytor Zygmunt Noskowski napisał muzykę do wielu jej wierszy (*Rzeka, Maciuś* czy właśnie *Zła zima*), które zostały zebrane w *Śpiewniku dla dzieci*. Jednak główną dziedziną jego twórczości były dzieła na wielką orkiestrę symfoniczną, ukazujące jego niezwykły talent i wyczucie barw orkiestrowych.

Kropka z prawej strony nuty przedłuża wartość rytmiczną nuty o połowę, na przykład:

- ♪ trwa tyle, ile połączona półnuta z ćwierćnutą;
- ♪ trwa tyle, ile połączona ćwierćnuta z ósemką.

Długość dźwięku można również przedłużyć o dowolną wartość rytmiczną. Dwie nuty na tej samej wysokości połączone łukiem łącznikiem należy wykonać tak, jakby były jedną wartością rytmiczną. Nawet wtedy, gdy rozdziela je kreska taktowa, dźwięk pierwszej nuty przedłużony jest o czas trwania kolejnych.

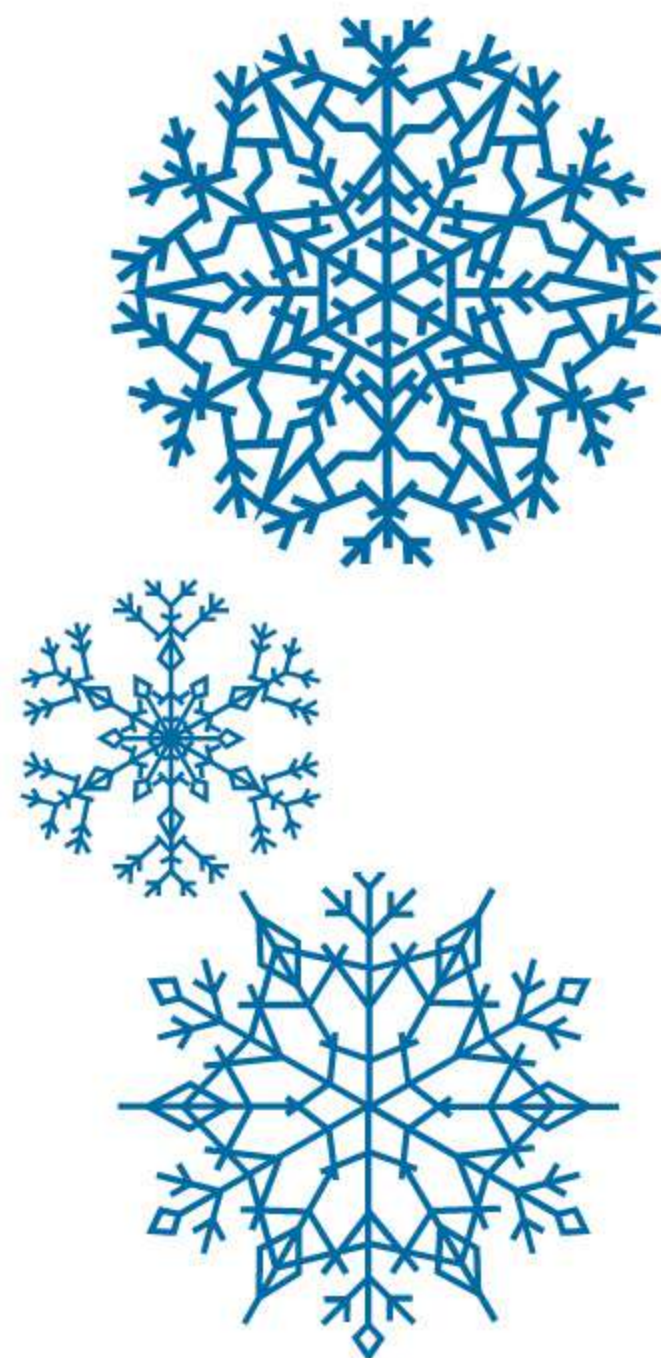
2. Znajdź w nutach piosenki *Zła zima* wszystkie wartości z kropką oraz łuk łącznik.
3. Wypisz z nut piosenki wartości rytmiczne, które już znasz, od najkrótszej do najdłuższej.

Formy muzyczne: AB, ABA, ABA', ABC

Otoczające nas przedmioty mają różne kształty i formy. Patrząc na gwiazdę na nocnym niebie, nie pomylimy jej z księżycem, wiemy bowiem, jak wygląda gwiazda. Najbardziej wymyślne kształty istnieją w przyrodzie. Czy przyglądasz się czasem pojedynczym śnieżynkom lub wzorom na zamrożonej szybie?

W sztuce, przede wszystkim w rzeźbie i architekturze, forma jest szczególnie ważnym elementem. Twórca pomnika czy budynku nadaje swemu dziełu jakiś kształt, w przemyślany sposób układa i łączy elementy (na przykład ściany, drzwi, okna, schody). Także w muzyce melodia nie płynie bez końca niczym woda w strumieniu. Zazwyczaj słyszymy wyraźne odcinki albo części. Mogą one być takie same, podobne lub zupełnie różne. To właśnie one decydują, jaką formę ma utwór muzyczny.

4. Wybierz rysunek, który odpowiada budowie piosenki *Zła zima*.

A B

A B A

A B A'

A B C

5. Wykorzystaj gestodźwięki, ruch ciała lub instrumenty i zaproponuj taki sposób wykonania piosenki *Zła zima*, który podkreśli jej budowę.

Zabawa muzyczna

Kot na płocie

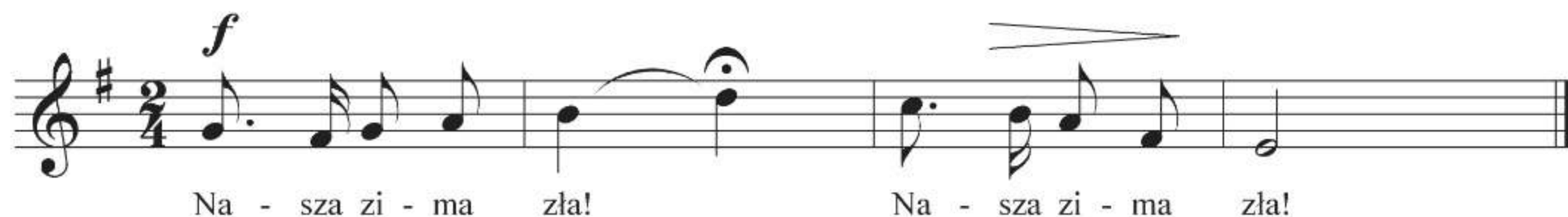
Możecie stworzyć własny utwór o budowie AB. Zaśpiewajcie piosenkę *Wlazł kotek...* – będzie to część A utworu – a następnie skomponujcie część B. Możecie tu naśladować głos i ruchy kota, ilustrując jego przygody.

Warto wiedzieć!

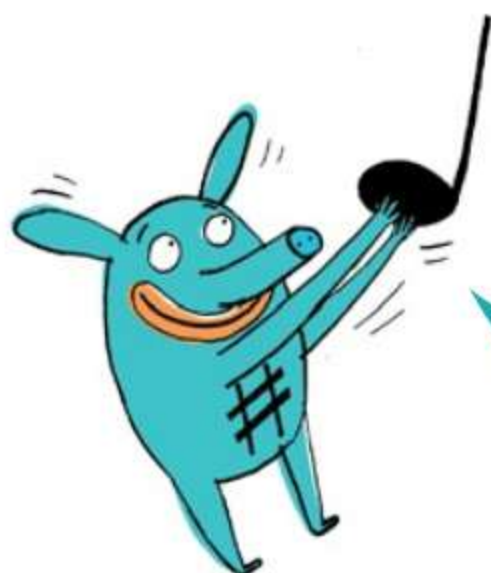
Półton to najmniejsza odległość między dwoma dźwiękami.

Znaki chromatyczne

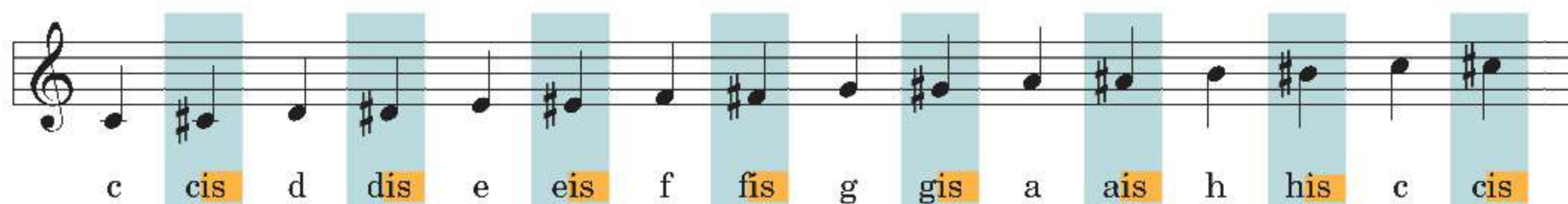
6. Zagraj tę melodię na dzwonkach chromatycznych:

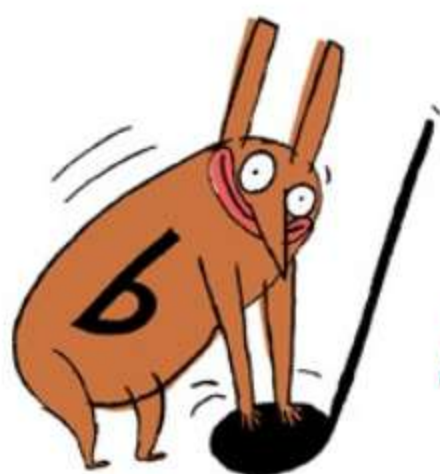
Krzyżyk podwyższa dźwięk o półton. W nazwie podwyższonego dźwięku dodajemy końcówkę -is.

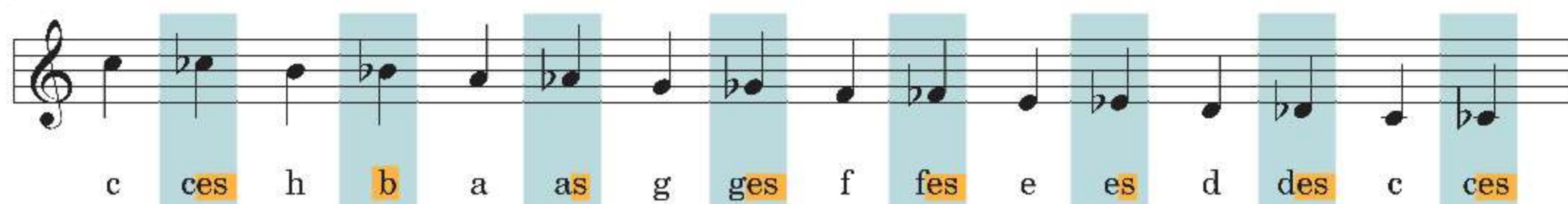
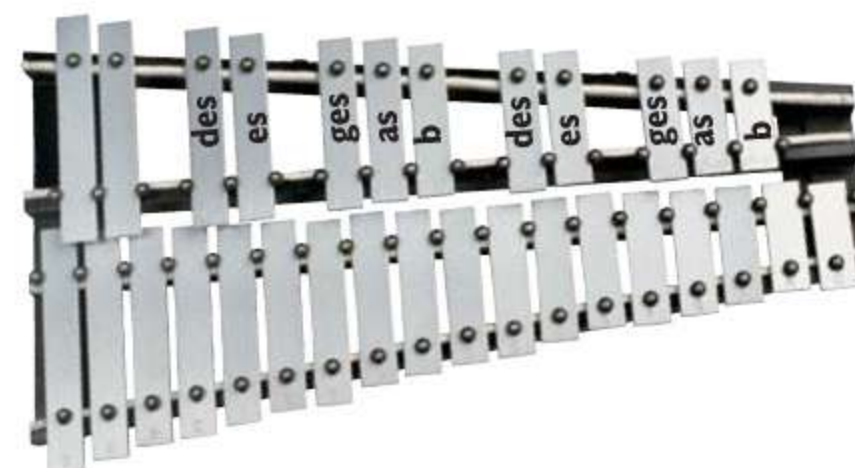
Dźwięk o półton zmienia **krzyżyk**, dźwięk z krzyżykiem zabrzmie wyżej.

Bemol obniża dźwięk o półton. W nazwie obniżonego dźwięku najczęściej dodajemy końcówkę -es.

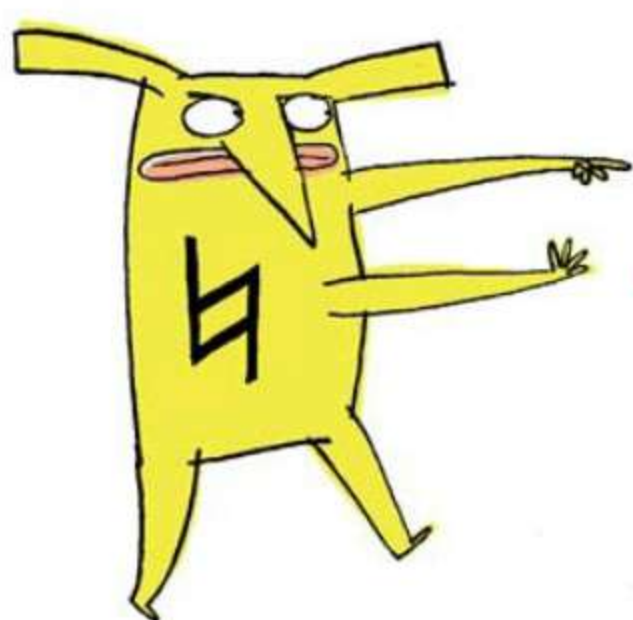
Bemol dźwięk o półton zmienia, gdy dźwięk żąda obniżenia.

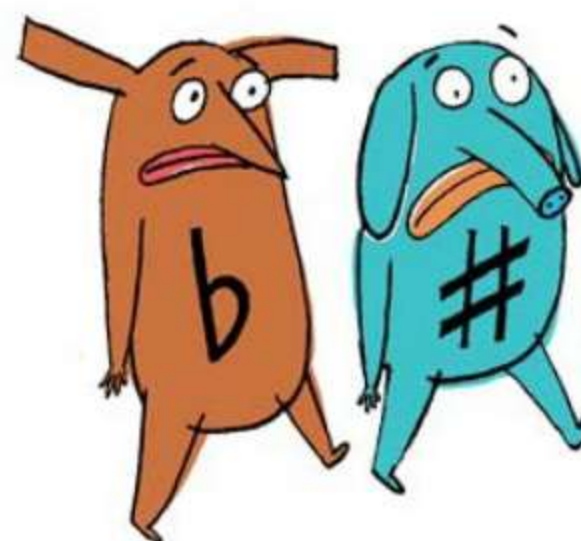

Ten znak to **kasownik**. Nazywa się tak, gdyż unieważnia, czyli kasuje, znak obowiązujący wcześniej.

Rolę kasownika pomoże ci zapamiętać trzecia rymowanka.

Gdzie **kasownik**
– trudna rada –
bemolom, krzyżkom
biada!

Bemole, krzyżyki i kasowniki to **znaki chromatyczne**.

Jeśli są umieszczone na pięciolinii przy kluczu, to obowiązują przez cały utwór (chyba że w którymś takcie zostanie wprowadzona zmiana). Są to tak zwane znaki **przykluczowe**.

Znaki zapisane przy nucie to **znaki przygodne**. Obowiązują one tylko w jednym takcie.

Kasownik

Zostań wirtuozem

Cieszymy się i pod niebiosy...

autor nieznany

Umiarkowanie

W tych nutach kasownik jest znakiem przygodnym. Od drugiego taktu znowu obowiązuje bemol.

Nasze dzieje, nasza tradycja

Boże Narodzenie

W grudniu więcej czasu spędzamy w domu, zimne dni nie zachęcają do spacerów. Ożywia nas tylko myśl o chwili, gdy przy wspólnym stole zanucimy kolędy...

Polska nazwa **kolęda** jest związana ze zwyczajem dawania prezentów (które nazywano kolędą) na Nowy Rok. W okresie świątecznym śpiewane są również **pastorałki**, czyli pieśni pasterskie. Opowiadają one o polskiej wsi, dawnych zwyczajach i obrzędach. Kiedyś, ze względu na zbyt wesołe teksty wielu kolęd i pastorałek, nie wolno było ich śpiewać w kościele. Były wykonywane w zaciszu domowym, przy ciepłym piecu i świecach, a także podczas szopek i jasełek. Może przy wigilijnym stole zaśpiewacie lub zagrać kolędy wraz z domownikami?

7. Jakie znasz pieśni o Bożym Narodzeniu? Które z nich są pastorałkami?

Na wsiach po Wigilii kolędnicy „chodzili z szopką”. Oznaczało to, że wędrowali od domu do domu i składali gospodarzom życzenia zdrowia, urodzaju i dobrobytu, śpiewali kolędy i pastorałki. Do kolędników dołączali przebierańcy – chłopcy w strojach turonia (rogatego zwierza), niedźwiedzia, kozy, osła, śmierci, diabła i innych postaci.

To ciekawe!

Jeśli mowa o szopkach, trzeba wspomnieć o szopkach krakowskich. To prawdziwe arcydzieła. Przedstawiają miniatury zabytków krakowskich – między innymi kościoła Mariackiego, Wawelu, Barbakanu, Sukiennic – a w nich scenki bożonarodzeniowe odgrywane przez postaci biblijne i żyjące współcześnie. Co roku w Krakowie odbywa się konkurs na najpiękniejszą szopkę.

Jam jest dudka

Pastorałka, autor muzyki i słów nieznany

Dość szybko, wesoło

1. Jam jest du - dka Je - zu - sa mo - je - go,
bę - dę mu grał z ser - ca u - przej - me - go.
Graj, du - dka, graj Pa - nu, graj Pa - nu, graj,
graj, du - dka, graj Pa - nu, graj Pa - nu, graj.

1. Jam jest dudka Jezusa mojego,
będę mu grał z serca uprzejmego.

Ref. Graj, dudka, graj Panu, } bis
graj Panu, graj.

2. Na piszczałce i na multaneczkach¹,
na bandurce¹ oraz na skrzypczkach.

Ref. Graj, dudka...

3. W szałamaje¹ i w klawicymbały¹,
aż Dzieciątku nóżki będą drgały.

Ref. Graj, dudka...

4. Na klarnetach i do lutni zmierzę,
w trąby, w kotły na wiwat uderzę.

Ref. Graj, dudka...

¹ Multaneczki, bandurka, szałamaje, klawicymbały to dawne instrumenty muzyczne.

Śpiewaniu pastorałki może towarzyszyć akompaniament:

– zagrają dźwięk *d* na każdą pierwszą miarę taktu całej pastorałki;

– zagrają w każdym takcie zwrotki;

– zagrają w refrenie:

8. Ułóż tekst dodatkowej zwrotki do pastorałki *Jam jest dudka*, na przykład: *Na bębenku, dzwonkach i trójkącie tak zagramy – nikt nie będzie w kącie.*

9. Postaraj się dowiedzieć, czy w twoim regionie przetrwał zwyczaj chodzenia z szopką.

– potrząsać szybko instrumentem.

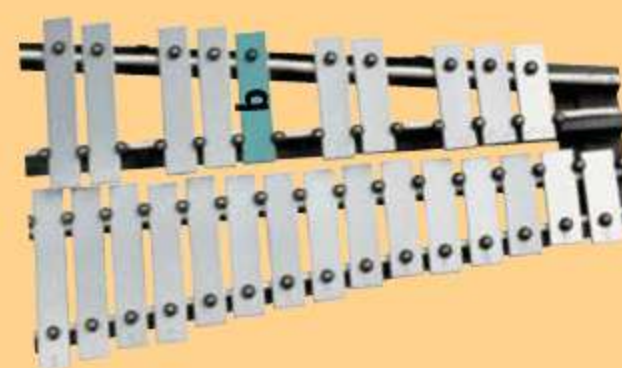
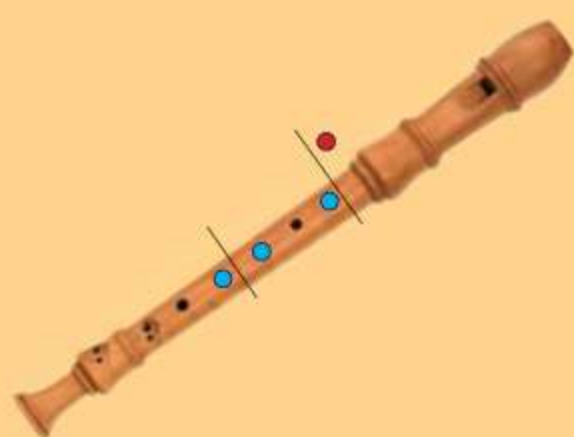
Kolędnicy

Zostań wirtuozem

Gdy śliczna Panna

autor nieznany

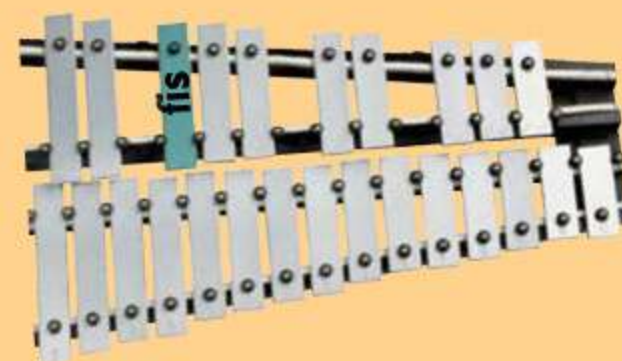
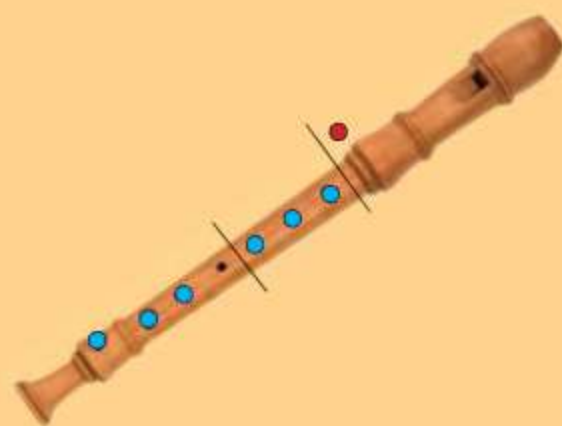
Spokojnie

Wśród nocnej ciszy

autor nieznany

Umiarkowanie

Pamiętaj o roli kropki przy nucie oraz o znakach chromatycznych i repetycji.

10. Spróbujcie wspólnie przygotować program dla kołędników, którzy powędrują od klasy do klasy ze śpiewem i życzeniami, na przykład takimi, jak te z Podhala:

Byście zdrowi rośli i mieli telo prezentów pod choinką, kielo w płocie kóćicków, a po zeszytach piątecek, kielo w lesie jedlicek.

Polski karnawał

Karnawał to czas zabaw, balów i maskarad. Dawniej były one niezwykle okazałe. Na przystrojone sale wkraczali goście w wytwornych strojach. Panny miały okazję poznać kandydatów na męża, panowie zabiegali o miejsca w karnetach¹ najpiękniejszych dam. Zabawy odbywały się nie tylko na dworach szlacheckich i w domach zamożnych mieszczan. Równie wesoło bawiono się na wsi, zazwyczaj w karczmie. Przy dźwiękach chłopskiej kapeli tańczono rozmaite tańce, charakterystyczne dla danej okolicy.

Artystyczne opracowania tańców ludowych znajdziemy w twórczości wielu polskich kompozytorów. Utwory te, oparte na charakterystycznych, tanecznych rytmach i melodiach, są przeznaczone głównie do słuchania.

¹ **Karnet** był to notesik zabierany przez damy na bal. Służył do wpisywania kolejności tańców i tancerzy.

**Michał Stachowicz,
Taniec w karczmie**

Z czasem niektóre tańce ludowe zawędrowały z chłopskich izb na salony. Kilka zyskało popularność w całym kraju i otrzymało miano **tańców narodowych**. Są to: polonez, mazur, oberek, kujawiak i krakowiak.

Polonez

Oberek

Kujawiak

Krakowiak

Mazur

Warto wiedzieć!

Rytm poloneza pojawia się w kolędach pochodzących sprzed około 200 lat. Niektóre na pewno znasz. Są to na przykład Bóg się rodzi, W żłobie leży.

Polonez

Chodzony, pieszy, powolny, taniec wielki – to nazwy ludowych tańców, z których wywodzi się polonez. Tańce te, a właściwie uroczyste pochody w parach ze śpiewem, były dawniej częścią wesela. Pierwsze wzmianki o polonezie pochodzą z początku XVII wieku. W dawnych czasach należał on do dworskiego ceremoniału. Korowód, prowadzony przez najznakomitszą parę, przechodził przed królem posuwistym, dostojnym krokiem. W ciągu następnych stuleci poloneza tańczono podczas wielu ważnych uroczystości, często na ich otwarciu.

Tempo **poloneza** jest **umiarkowane**, a charakter **dostojny** i **uroczysty**. Taniec jest utrzymany w **metrum** $\frac{3}{4}$.

Polonez rycerski

muzyka: Karol Kurpiński, słowa: Jan Nepomucen Kamiński

Szesnastka

Dostojnie, uroczyście

mf F B C7 F C7

Gdy człek w ta - niec po - lski sta - nie, wás pod - krę - ci, tu - pnie no - gą,

5 F B C7 F C7 F

pierś mu ro - śnie - hej! mo - spa - nie - już jest zdro - wszy, już mu bło - go!

9 C7 F G7 C C7

Śmia - łym kro - kiem wo - lno pły - nie, jak wrze - cio - no się nie krę - ci;
Mę - stwo w ser - cu, śmia - łość w sło - wie, laur na skro - ni, kord przy bo - ku,

13 F B C7 F C7 F

w rą - czkę cmo - knie swą bo - gi - nie i o - świa - dczy ser - ca chę - ci.
w tej po - sta - wie szli oj - co - wie, ta - ki ta - niec wart wi - do - ku.

Karol Kurpiński żył na przełomie XVIII i XIX wieku. Był kompozytorem, pedagogiem i dyrygentem, dyrektorem Opery w Warszawie. Ten wybitny twórca operowy napisał wiele pieśni patriotycznych i utworów instrumentalnych. Muzyka Karola Kurpińskiego była wzorem dla młodszych kompozytorów, m.in. Stanisława Moniuszki i Fryderyka Chopina.

Tekst pieśni *Polonez rycerski* doskonale podkreśla cechy tego tańca i towarzyszącą mu atmosferę.

1. Podaj nazwę uroczystego balu, który rozpoczyna się polonezem.
2. Spójrz na obraz Wojciecha Kossaka. Zwróć uwagę, jak dostojnie i uroczyście wyglądają na nim tancerze.

1. Gdy człek w taniec polski stanie,
wąż podkręci, tupnie nogą,
piers mu rośnie – hej! mospanie¹ –
już jest zdrowszy, już mu błogo!
Śmiałym krokiem wolno płynie,
jak wrzeczono się nie kręci;
w rączkę cmoknie swą boginię
i oświadczy serca chęci.
Męstwo w sercu, śmiałość w słowie,
laur² na skroni, kord³ przy boku,
w tej postawie szli ojcowie,
taki taniec wart widoku.
2. Hej! mospanie, gdy w dłoń klasnę,
wkoło damy się wywinę,
wtedy czując godność własną,
mam po temu krok i minę.
Bez urazy powiem śmiało:
Nie w smak dla mnie wasze mody.
Gdzież te uczyty, gdzież te gody?
– Nie tak dawniej to bywało...

Wojciech Kossak, Polonez z „Pana Tadeusza”

¹ **Mospanie** – dawna forma grzecznościowa, dziś powiemy po prostu „proszę pana”.
² **Laur** – czyli wieniec z liści drzewa laurowego – jest symbolem sukcesu, zwycięstwa.
³ **Kord** to krótki miecz.

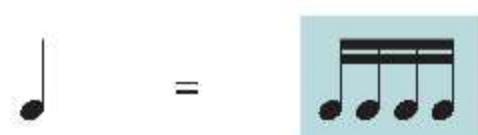
To są **szesnastki** pisane w różny sposób:

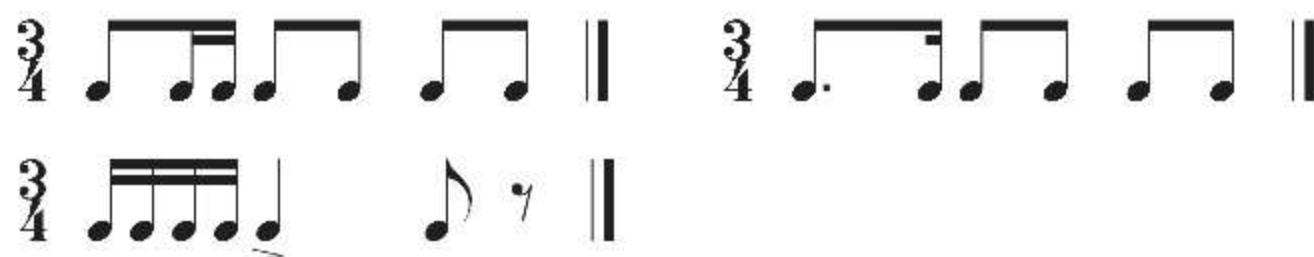
i pauza szesnastkowa:

Szesnastki to najkrótsze wartości rytmiczne spośród tych, które znasz.

Szesnastki są obecne także w charakterystycznych rytmach poloneza.

3. Wyklaszcz polonezowe rytmy i postaraj się je zapamiętać.

4. Znajdź w nutach piosenki charakterystyczne rytmy poloneza.

Posłuchaj poloneza w wykonaniu kapeli ludowej.

Fryderyk Chopin, **Polonez A-dur** op. 40 nr 1. Posłuchaj, jak Chopin wplótł rytmy naszego narodowego tańca w swoją muzykę. Zwróć uwagę, z ilu części jest zbudowany ten utwór. Czy któraś z nich się powtarza?

w tej postawie... – dalszy ciąg tunelu.

Tempo tego tańca jest **żywe**, a muzyka **wesoła** i **skoczna**. Metrum krakowiaka to $\frac{2}{4}$. Najczęściej powtarzają się rytmy:

6. Wyklaszcz rytmy krakowiaka. Zwróć uwagę, że pojawia się w nich synkopa.

**Powstało wiele pieśni opartych
na rytmach krakowiaka.
Najbardziej znane to
Krakowiaczek jeden, Bartoszu,
Bartoszu i Płynie Wisła, płynie.**

Krakowiacy zawadiacy

muzyka: Tomasz Struzik, słowa: Stanisław Karaszewski

Wesoło

Kra - ko - wia - cy za - wa - dia - cy, do za - ba - wy ka - żdy ru - sza,

choć nad glo - wą pió - ro pa - wie, o - gon ster - czy spod ko - ntu - sza,

cza - pka ro - ga - ty - wka za - miast ka - pe - lu - sza, w ka - żdym kra -

ko - wia - ku jest ro - ga - ta du - sza!

1. Za - cny pan Twar - do - wski, cza - ro - dziej z Kra - ko - wa,
dia - blu sprze - dał du - szę, dłu - go się tar - go - wał!

Pan Twar - do - wski na ko - gu - cie, w je - dnym ka - pcu, w dru - gim bu - cie,

dia - bli go zła - pa - li, cy - ro - graf czy - ta - li, do pie - kła go

bra - li, na Księ - życ im u - ciekl!

¹ Kontusz – część dawnego stroju męskiego. ² Rogatywka – czapka z regionu krakowskiego z czterema rogami.

³ Cyrograf – umowa z diabłem o duszę. ⁴ Bona – żona króla Zygmunta Starego. ⁵ Krużganki – długi korytarz z filarami.

⁶ Arrasy – tkane obrazy. ⁷ Pasta – po włosku makaron. ⁸ Lasagne (czytaj: lazanie) – typ włoskiego makaronu.

⁹ Tutti frutti – mieszanka owoców lub innych rzeczy do jedzenia. ¹⁰ Confetti – miniaturowe ścinki papieru, rozsypywane w powietrzu podczas zabaw.

46 $\frac{3}{4}$ F C7 1. F 2. F D.S.

A gdy Bo - na przy - je - cha - ła, ca - ły Kra - ków zmie - nić chcia - ła!
 Zbu - duj, mę - żu, gród kra - ko - wski no - wo - cze - sny, w sty - lu wło - skim!
 Zbu - duj Wa - wel z kruż - ga - nka - mi o - zdo - bio - ny ar - ra - sa - mi,
 pię - kne wło - skie ka - mie - ni - ce,

51 C7 F Od początku do słowa KONIEC

a dla ku - pców, a dla ku - pców? A dla ku - pców – su - kien - ni - ce!

Ref. Krakowiacy zawadiacy,
 do zabawy każdy rusza,
 choć nad głową pióro pawie, }
 ogon sterczy spod kontusza¹, } bis
 czapka rogatywka² }
 zamiast kapelusza, }
 w każdym krakowiaku } bis
 jest rogata dusza!

1. Zaczny pan Twardowski,
 czarodziej z Krakowa,
 diabłu sprzedał duszę,
 długo się targował!
 Pan Twardowski na kogucie,
 w jednym kapciu, w drugim bucie,
 diabli go złapali,
 cyrograf³ czytali,
 do piekła go brali,
 na Księżyc im uciekł!
 A gdy Bona⁴ przyjechała,
 cały Kraków zmienić chciała!
 Zbuduj, mężu, gród krakowski
 nowoczesny, w stylu włoskim!
 Zbuduj Wawel z krużgankami⁵
 ozdobiony arrasami⁶,
 piękne włoskie kamienice,
 a dla kupców, a dla kupców?
 A dla kupców – sukiennice!

2. A królowa Bona,
 Zygmuntowa żona,
 do naszej ojczyzny
 nawiozła włoszczyzny!
 Zajadamy od tej pory
 pomidory, kalafiory,
 zamiast polskiej rzepy
 jemy kalarepy,
 selery i pory
 jemy od tej pory!
 Jemy też na drugie danie
 pizzę, pastę⁷ i lasagne⁸,
 tutti frutti⁹ i spaghetti
 serpentyny i confetti¹⁰,
 wstążki w gniazdku zawijane,
 nitki proste i łamane,
 pyszne włoskie makarony
 w darze od, w darze od?
 W darze od królowej Bony!

To ciekawe!

Za panowania króla Zygmunta Starego i jego żony Bony Polska była rozległym i bogatym państwem. Poziom nauki i kultury stawiały nasz kraj w czołówce europejskiej. Miasta stawały się coraz piękniejsze, w architekturze ukształtował się polski styl renesansowy. Poeci i pisarze zaczęli sięgać do rodzimego języka, zamiast łaciny. Król Zygmunt Stary był wielkim miłośnikiem muzyki, dlatego dwór wawelski pełen był muzyków. Czasy potęgi Polski nazwano „złotym wiekiem”.

Zabawa muzyczna

Smaczna włoszczyzna

Do zabawy będzie potrzebna włoszczyzna: kilka marchwi, selerów, porów, kalarep i pomidorów.

Z czterech warzyw jedna osoba układa dowolny wzór w widocznym dla wszystkich miejscu. Pozostali mówią rytmicznie nazwy warzyw i klaszczą powstały rytm, na przykład:

Posłuchaj krakowiaka w wykonaniu kapeli ludowej.

Ludomir Różycki, *Krakowiak* z baletu *Pan Twardowski*. Wyobraź sobie krakowski Rynek wypełniony kłócącymi się zawzięcie przekupkami. Halabardnicy¹ na próżno próbują je uspokoić. Nagle gdzieś z tłumu wyłania się lajkonik i rozlegają się dźwięki wesołej melodii.

¹ Halabardnicy to strażnicy uzbrojeni w halabardy, czyli długie włócznie z toporami.

Zostań wirtuozem

Płynie Wisła, płynie

melodia ludowa

W rytmie krakowiaka

Pły - nie Wi - sła, pły - nie po pol - skiej kra - i - nie,
po pol - skiej kra - i - nie, a do - pó - ki pły - nie, Pol - ska nie za -
gi - nie! A do - pó - ki pły - nie, Pol - ska nie za - gi - nie!

7. Do melodii *Płynie Wisła, płynie* zatańczcie krakowiaka. Przy każdej zwrotce wykonajcie dwie figury. Jeśli znacie inne figury tego tańca – pokażcie je w klasie. Może sami stworzycie przebieg układu tanecznego?

Ustawcie się w parach jedna za drugą na obwodzie koła:

Płynie Wisła, płynie.... – cwał para za parą.

A dopóki płynie... – „drobna kaszka” w parze.

Płynie Wisła, płynie – cwał w dwóch kółeczkach – chłopcy w środku, dziewczyny na zewnątrz.

A dopóki płynie... – chłopiec klęka na kolano, dziewczyna podskokami go okrąży.

Nasze dzieje, nasza tradycja

Trębacz grający hejnał mariacki

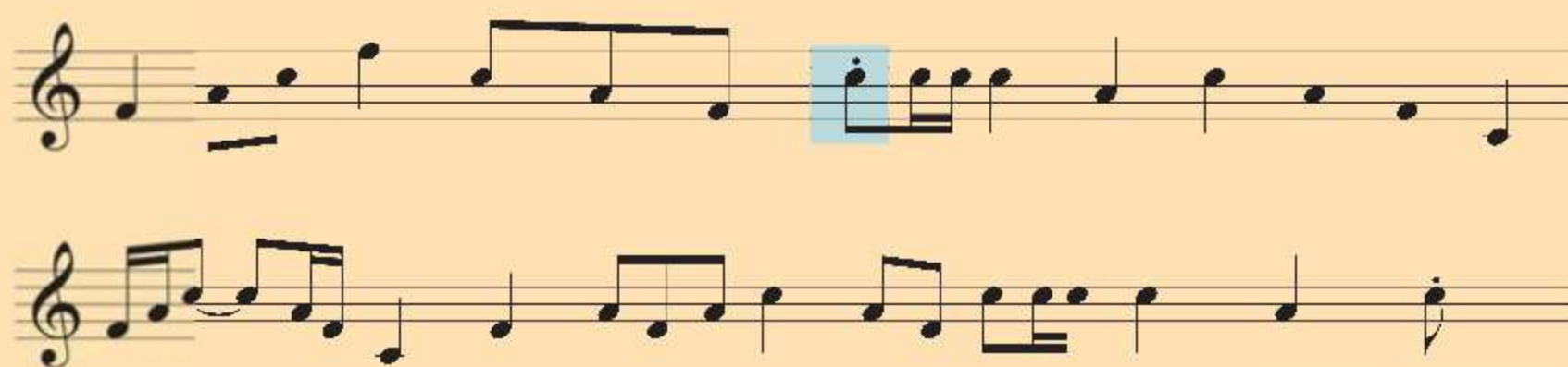

Smok Wawelski

Krakowskie legendy

Kraków – jedno z naszych najstarszych miast – ma długą i ciekawą historię. O jego najdawniejszych dziejach opowiadają podania i legendy. Zabawny tekst piosenki *Krakoviaczy zawadiacy* w pierwszej zwrotce nawiązuje do legendy o Panu Twardowskim. Bohaterem innej, szeroko znanej legendy jest Smok Wawelski, który latami gnębił krakowską ludność, aż został zgładzony przez sprytnego Szweczyka Dratewkę. Ciekawa jest także historia hejnału rozbrzmiewającego z wieży krakowskiego kościoła Mariackiego. W XIII wieku Polskę zaatakowali Tatarzy. Ich wojska zbliżały się do murów Krakowa. Najeźdźców zobaczył trębacz dyżurujący na wieży mariackiej. Zaczął grać hejnał, by ostrzec mieszkańców przed nadchodzącym niebezpieczeństwem, melodia jednak nagle się urwała! To jedna z tatarskich strzał trafiła grającego trębacza. Na pamiątkę tego zdarzenia grany dzisiaj co godzinę hejnał milknie w tym samym miejscu, w którym ucichł prawie osiemset lat temu.

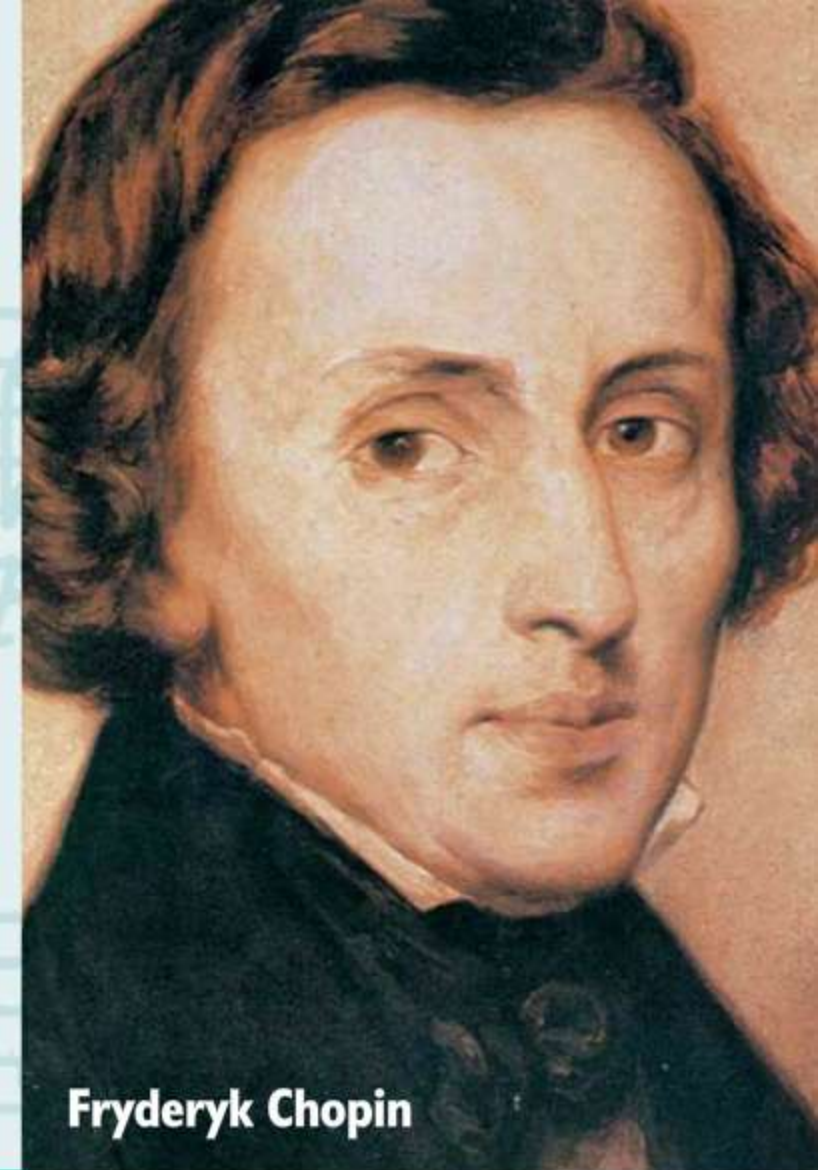
8. Zagrajcie melodię hejnału na dowolnym instrumencie. **Kropka nad nutą** oznacza **staccato** (czytaj: stakkato) czyli takie zagranie dźwięków, by brzmiały krótko i były oderwane od innych.

9. Na stronie 72 podręcznika zamieszczono fotografię. Czy wiesz, jak nazywa się przedstawiona tam postać i z jaką krakowską legendą jest związana?

10. Postaraj się dowiedzieć, czy miejscowość lub okolica, w której mieszkasz, ma swoją legendę albo historię opowiadającą o jakimś ciekawym zdarzeniu z dalekiej przeszłości.

Spotkanie z kompozytorem

Fryderyk Chopin

Czy marzysz czasem o tym, aby odbyć podróż w czasie? Jeśli zechcesz, to udamy się razem w przeszłość... Ta historia zaczyna się na początku XIX wieku w środkowej Europie, na polskim Mazowszu.

Żelazowa Wola, dworek

Dzieciństwo

Niedaleko Warszawy, nad rzeczką Utratą leży miejscowość Żelazowa Wola. Tu pośród lip i kasztanowców stoi dom, w którym pod koniec zimy, 1 marca 1810 roku, w epoce romantyzmu, przyszedł na świat chłopczyk. Rodzice – pani Justyna i pan Mikołaj Chopinowie – oraz ich córka Ludwika byli bardzo szczęśliwi. Synek otrzymał imię Fryderyk.

**Tekla Justyna
i Mikołaj Chopinowie,
rodzice Fryderyka.
Ojciec był Francuzem.
Jako młody chłopiec
pracował u polskiego
hrabiego, z którym,
po sprzedaży
majątku we Francji,
przyjechał do Polski.
Tu mocno związał się
z nową ojczyzną
i postanowił zostać
w niej na zawsze**

Po pewnym czasie cała rodzina Chopinów przeniosła się do Warszawy, gdzie pan Mikołaj zaczął uczyć języka francuskiego i literatury w Liceum Warszawskim. Założył także pensjonat dla uczniów spoza miasta. Prócz Ludwiki i Fryderyka w rodzinie pojawiły się jeszcze dwie dziewczynki: Emilka i Izabela. Mama Frycka zajmowała się domem, a także pomagała mężowi w prowadzeniu pensjonatu. Często śpiewała i akompaniowała wychowankom do tańca. Mały Fryderyk już wtedy interesował się muzyką, a wkrótce okazało się, że ma ogromne zdolności w tej dziedzinie.

1. Czy pamiętasz, do jakiej grupy instrumentów należy fortepian?

Rodzice postanowili kształcić syna muzycznie. Pierwszym nauczycielem został starszy pan, Wojciech Żywny. Pod jego okiem mały uczeń poznawał tajniki fortepianu. Robił takie postępy, że niebawem jego gra stała się atrakcją przyjęć i spotkań towarzyskich Warszawy.

To ciekawe!

Pewnej nocy kilkuletni miłośnik muzyki śmiertelnie przeraził domowników. Rodzice znaleźli go siedzącego w koszuli nocnej przy fortepianie. Wyglądał jak duch grający na instrumencie.

Rozmowa z fortepianem

muzyka i opracowanie: Urszula Smoczyńska, słowa: Dorota Gellner

Wesoło, nie za szybko

Czasem, gdy zły humor mam,
wtedy strasznie grubo gram.
Posłuchajcie zresztą sami:
groźnie kłapię klawiszami,
aż się trzęsą wszystkie mury,
gdy gram w dole klawiatury!

Solo I: improwizacja niskim głosem.

Ten sam solista gra w dowolny sposób
w basie.

Klawiszami z prawej strony
grywam cienko, jak deszcz dzwonię.
Hen pod słońce, pod obłoki
leci w górę dźwięk wysoki,
brzęcząc cienko, tak jak mucha.
Chcesz posłuchać? To posłuchaj!

Solo II: improwizacja wysokim
głosem.

Ten sam solista gra dowolnie
w violinie.

Cicho, cicho, piano, piano
gram melodię rozspaną,
aż niebieska nocna cisza
sen położy na klawiszach.

Soliści I i II: razem mówią tekst, potem
grają dowolnie w niskim rejestrze
i wysokim rejestrze tylko na czarnych
klawiszach, wyciszając grę do *piano*.

Fryderyk Chopin, *Polonez g-moll*. Wyobraź sobie, że ten utwór skomponował siedmioletni Frycek!

2. Przypomnij charakterystyczne cechy poloneza.

To ciekawe!

Fryderykowi trudno było powstrzymać się od psocenia nawet na swoich ulubionych wykładach z historii. „Obdarzony talentem rysownika, z właściwym sobie dowcipem tworzył karykatury malutkiego króla Łokietka czy wydłużonego na całą stronę Jana Długosza. Złapany kiedyś na gorącym uczynku przez polonistę i samego rektora – profesora Lindego, którego właśnie sportretował, spodziewał się awantury. Lecz ku jego zaskoczeniu pedagog oddał mu zeszyt z uwagą: «portret dobrze narysowany»”.

B. Smoleńska-Zielińska, *Fryderyk Chopin i jego muzyka*, NIFC i Wyd. Muzyczne „Triangel”, Warszawa, Otwock 2010, s. 24 i 248.

W wieku trzynastu lat Fryderyk włożył szafirowy¹ mundurek i rozpoczął naukę w Liceum Warszawskim. Mimo że zyskał sławę i pisały o nim gazety, był nadal zwykłym chłopcem gotowym do szkolnych wybryków.

Jak każdy uczeń, Fryderyk najbardziej lubił wakacje. Kilkakrotnie spędzał je w Szafarni na Kujawach. Zdawał stamtąd relacje w listach do przyjaciela²: „Ja się też wcale nieźle bawię, a nie tylko Ty jeździsz na koniu, bo i ja umiem na nim siedzieć. Nie pytaj, czy dobrze, ale umiem; przynajmniej tak, że koń powoli gdzie chce idzie, a ja, jak małpa na niedźwiedziu, na nim ze strachem siedzę”.

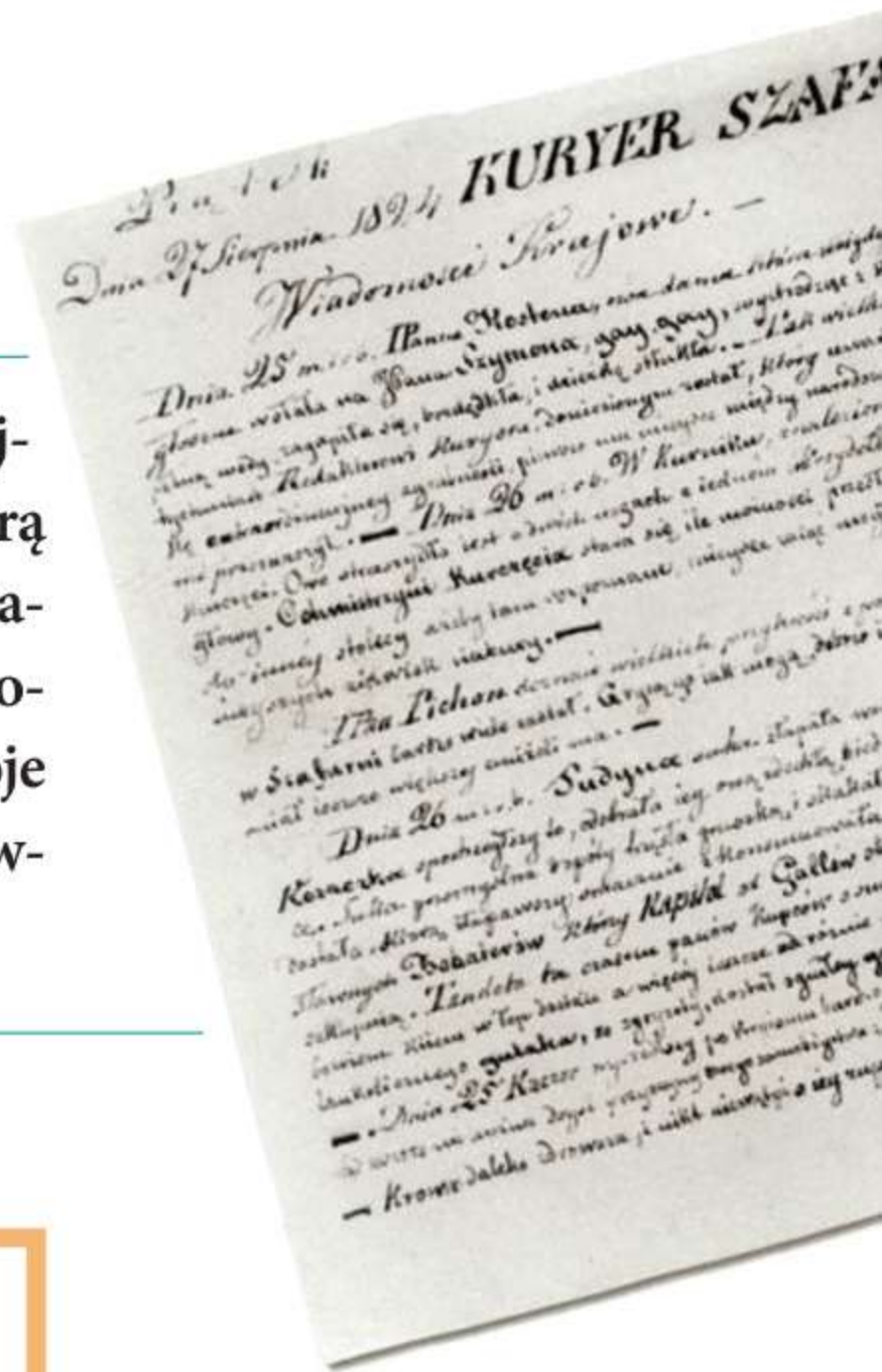
Pobyty w Szafarni były dla ciekawskiego chłopaka okazją do nauki. Młody kompozytor bywał na wiejskich zabawach, zdarzało mu się nawet grać z muzykantami. Zebrane doświadczenia i usłyszane śpiewki notował i wykorzystywał później w swoich utworach.

¹ Szafirowy – w kolorze ciemnoniebieskim.

² Wilhelma Kolberga.

To ciekawe!

Ogromną frajdę sprawiało Fryckowi przygotowywanie kolejnych numerów „Kuriera Szafarskiego”. Była to gazetka, którą wysyłał do rodziców zamiast tradycyjnych listów. Zawierała „wiadomości krajowe” – opisy tego, co działo się w Szafarni – i „wiadomości zagraniczne”, czyli dotyczące wydarzeń spoza wioski. Swoje artykuły podpisywał pseudonimem Pichon (czytaj: piszą). Z pewnością bez trudu zgadniesz, jak powstał ten pseudonim...

supetek muzyczny

Przeskakując zawsze jedną literę, otrzymasz nazwy utworów, które komponował Fryderyk Chopin.

PMOALZOUNREKZIY

Pierwsze mazurki, oparte na muzyce ludowej Mazowsza i Kujaw, komponował jako nastolatek, a rytmy i melodie tych regionów towarzyszyły mu już przez całe życie.

Fryderyk Chopin, *Mazurek E-dur* op. 6 nr 3. Zwróć uwagę na zmienne akcenty.

Z powodu kłopotów zdrowotnych Chopin przebywał w kurorcie w Dusznikach-Zdroju. Droga, którą kompozytor chadzał do leczniczych źródeł, nazywa się dziś aleją Chopina. Można nią dojść do dworku, w którym młody Chopin koncertował

Młodość

W wieku zaledwie szesnastu lat utalentowany młodzieniec rozpoczął studia w Szkole Głównej Muzyki, gdzie pod kierunkiem Józefa Elsnera uczył się kompozycji. Zaczynający profesor bardzo cenił ucznia, a raz w urzędowym sprawozdaniu pozwolił sobie nawet na taką ocenę: „szczególna zdatność, geniusz muzyczny”.

Czas studiów to nie tylko nauka, ale też spotkania z przyjaciółmi. Podczas nich młodzi chłopcy grali muzykę rozrywkową i recytowali poezję. Autorem wielu przebojowych piosenek był młody Chopin. Przyjaciele przepisywali nuty i rozdawali kolegom, ci zaś swoim znajomym... Wkrótce piosenki te śpiewała cała Warszawa!

3. Przyłącz się do wesołej kompanii i zaśpiewaj jeden z najbardziej znanych przebojów Chopina – *Hulanke*.

4. Przyjrzyj się trzem pierwszym taktom piosenki. Chopin wykorzystał tu prawie wszystkie dźwięki gamy C-dur. Spróbuj samodzielnie zaśpiewać te takty z nut lub z pomocą fonogestyki pokazywanej przez nauczyciela.

W nutach *Hulanke* znajduje się taki znak: . Jest to **fermata**, która oznacza dowolne przedłużenie dźwięku, akordu lub pauzy. W języku włoskim słowo **fermata** znaczy „przystanek”, „zatrzymanie”.

Dorośle życie

Po ukończeniu studiów w 1830 roku Fryderyk Chopin postanowił kształcić się dalej u słynnych zagranicznych wirtuozów fortepianu. Rozpoczął swoją podróż po Europie.

To ciekawe!

Fryderyk Chopin świadomie wybrał los emigranta, odmówił tytułu „nadwornego pianisty cara Mikołaja”. Dał dowód patriotyzmu, ale i zamknął sobie na zawsze możliwość powrotu do Polski.

Teofil Kwiatkowski, Polonez Chopina (fragment obrazu)

Hulanka

muzyka: Fryderyk Chopin, słowa: Stefan Witwicki

Fermata

Żywo
mf *cresc.* *sf*

1. Szyn - ka - re - czko, sza - fa - re - czko, bój się Bo - ga, stój!

5 *p*

Tam się śmie - jesz, a tu le - jesz miód na ka - ftan mój,

9

tam się śmie - jesz, a tu le - jesz miód na ka - ftan mój!

1. Szynkareczko¹,
szafareczko²,
bój się Boga, stój!
Tam się śmiejesz,
a tu lejesz
miód na kaftan mój! } bis
2. Cóż tam bracie
tak dumacie?
Pij no, kumie, pij!
Hola, hola!
Jeśli wola,
lej nam, jeszcze lej! } bis
3. Pij lub kijem
się pobijem...
Biegnij dziewczę w czas:
by pogodzić,
nie zaszkodzić,
oblej miodem nas! } bis

¹ Szynkareczka (zdrobnienie od słowa „szynkarka”) to dziewczyna obsługująca gości w karczmie.

² Szafareczka (zdrobnienie od słowa „szafarka”) to osoba zarządzająca gospodarstwem domowym.

**Rękopis Etiudy c-moll
op. 10 nr 12,
zwanej Rewolucyjną**

Po dwóch miesiącach od wyjazdu otrzymał z Polski wiadomość o wybuchu powstania listopadowego. Targany sprzecznymi uczuciami, samotny w obcym kraju, bojący się o los najbliższych, pisał do przyjaciela, Jana Matuszyńskiego: „[...] siostry choć szarpami¹ mogą się przysłużyć, a ja... [...] Przeklinam chwilę wyjazdu”. Kilka dni później napisał: „Czemuż nie mogę być z wami, czemuż nie mogę być dobozem!!!”.

Fryderyk Chopin, *Etiuda c-moll* op. 10 nr 12 zwana **Rewolucyjną**. Spróbuj powiedzieć, jaki charakter ma ten utwór. Jak można określić jego nastrój?

**Grób Chopina na cmentarzu
Père-Lachaise w Paryżu**

W następnych latach Chopin dotarł do Paryża – miasta otwartego dla emigrantów z Polski. Tam po upadku powstania znaleźli schronienie uczestnicy walk oraz polscy uczeni, artyści i poeci – wśród nich Adam Mickiewicz i Juliusz Słowacki.

W Paryżu Chopin spędził kilkanaście lat. Komponował, uczestniczył w koncertach, brał udział w akcjach na rzecz zniewolonej Polski. Zaprzyjaźnił się z wieloma muzykami i kompozytorami z całej Europy. Pomimo nasilającej się choroby skomponował w tym czasie wiele nokturnów, ballad, walców i mazurków.

Ten genialny pianista, wirtuoz i kompozytor zmarł 17 października 1849 roku. Pochowano go na cmentarzu Père-Lachaise (czytaj: per laszez) w Paryżu. W ostatniej drodze towarzyszyli mu przyjaciele, znani europejscy muzycy i malarze. Zgodnie z życzeniem

¹ Szarpie to używany dawniej materiał opatrunkowy. Fryderykowi chodziło o to, że jego siostry mogą opatrywać rannych powstańców.

kompozytora do Polski powróciło jego serce, które złożono w kościele Świętego Krzyża w Warszawie. Poeta Cyprian Kamil Norwid żegnał Chopina słowami:

5. Spróbuj wyjaśnić, co tymi słowami chciał wyrazić poeta.

Wprawdzie nasz największy kompozytor żył ponad 200 lat temu, ale możemy spotykać się z nim za każdym razem, gdy słuchamy jego utworów.

W centrum Warszawy, w Łazienkach, umieszczono jego pomnik. Tutaj od wiosny do jesieni w każdą niedzielę odbywają się koncerty chopinowskie. Muzyka, którą Chopin nam pozostawił, ma licznych wielbicieli na całej kuli ziemskiej. Można ich spotkać na odbywających się w Polsce konkursach i festiwalach jego imienia.

Fryderyk Chopin, *Polonez A-dur* op. 40 nr 1. Utwór ten jest sygnałem jednego z programów Polskiego Radia. Postaraj się dowiedzieć którego.

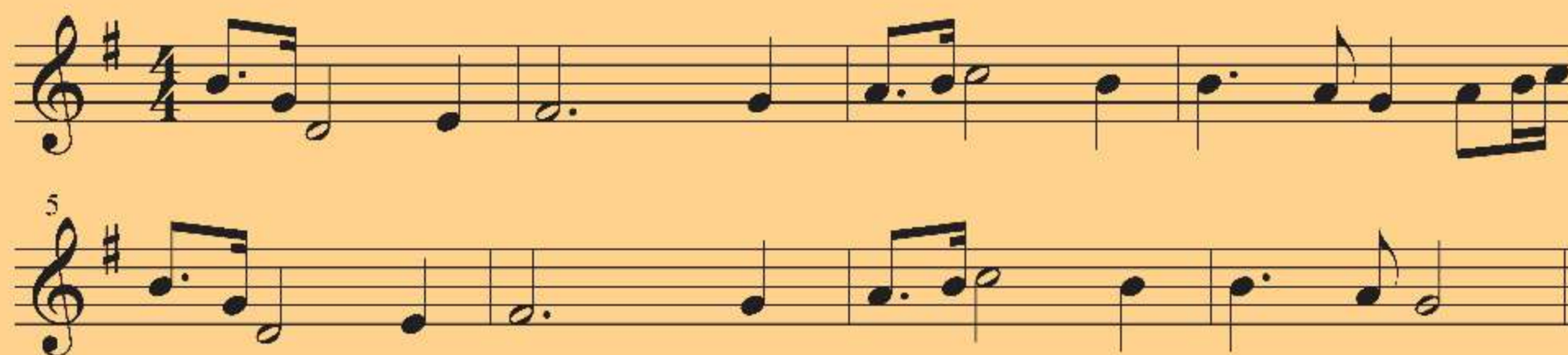
Pomnik Fryderyka Chopina w warszawskich Łazienkach

Zostań wirtuozem

Preludium Des-dur¹, zwane Deszczowym

Fryderyk Chopin

Nie za szybko

¹ Tonacja fragmentu została zmieniona na G-dur, żeby łatwiej było go zagrać na szkolnych instrumentach.

W marcu jak w garncu

Polski wyraz *marzec* jest podobny do niemieckiego *März*, angielskiego *March*, francuskiego *mars*, włoskiego *marzo* (czytaj: marco). Wszystkie one pochodzą od Marsa, rzymskiego bóstwa wojny i uprawy roli. W rzymskim kalendarzu pierwszy miesiąc nazywał się *Martius*, czyli „miesiąc Marsa”. To wtedy nastawała wiosna i dla całej przyrody rozpoczynał się nowy rok. Jak widzisz, zwyczajna na pozór nazwa *marzec* ma ponad 2000 lat! Nie kojarz zatem marca z marznięciem, marzeniem ani mazaniem się, a raczej z budzeniem się przyrody do życia.

1. Zastanów się, jakie odgłosy przyrody można usłyszeć w marcu.

2. Przeczytaj przysłowie w dwóch podanych niżej rytmach:

3. Przypomnij jakieś inne przysłowie marcowe. Może uda ci się samodzielnie ułożyć zabawny tekst z marcem?

4. Zagraj na dzwonkach, keyboardzie lub flecie dwie melodie.

5. Czy słyszysz różnice między tymi melodiami? Spróbuj powiedzieć, na czym polegają.

Z pewnością potrafisz odróżnić melodię wesołą od smutnej. Nastrój utworu zależy głównie od skali muzycznej, w jakiej został skomponowany.

supetek muzyczny

Z pierwszych liter nazw przedmiotów i zwierząt ułóż dwa określenia skal muzycznych.

Kiedy przyjdzie wiosna?

muzyka: Maciej Malecki, słowa: Elżbieta Szeptyńska

Coda
i
mormorando

Umiarkowanie

mp

27 cho - dzi już po - ra zie - lo - na. La la

34 mormorando la la

1. Minął luty, a mróz ciągle trzyma,
wszystkim nam się znudziła ta zima.
Ciepłe buty i czapy wyrzucamy do szafy, } bis
ale wiosny wciąż nie ma i nie ma.

Ref. Kiedy przyjdzie wiosna? Nikt nie wie.
Wiedzą tylko wysmukłe modrzewie.
Zasłuchane, w białe chmury zapatrzone,
wysuwają igiełki zielone,
wyciągają do słońca ramiona,
bo nadchodzi już pora zielona. (bis)

2. Wiosno, wiosno, gdzie jesteś, odpowiedz,
czy zapałaś, czy ruszył lodowiec?
Co dzień pytam się słońka, razem ze mną biedronka } bis
i spod śniegu malutka poziomka.

Ref. Kiedy przyjdzie wiosna?...

6. Spróbuj określić nastrój i charakter piosenki.

7. Zaśpiewaj melodię zwrotki na głoskach: uuuuuu, oooooo, aaaaaa, iiiiii, eeeee, zmieniając je co dwa takty. Sprawdź, która głoska jest dla ciebie najwygodniejsza.

8. Najtrudniejszy fragment melodii znajduje się w refrenie: „...zasłuchane w białe chmury, zapatrzone, wystawiają igiełki zielone...”. Zaśpiewaj ten odcinek lekko, cicho i czysto – najpierw samą melodię na wygodnej dla ciebie głosce, potem ze słowami.

W kilku ostatnich taktach piosenki znajdziesz nowe oznaczenia.

Coda (czytaj: koda, po włosku znaczy „ogon”) to zakończenie.

Mormorando to nucenie melodii z przymkniętymi ustami.

Zabawa muzyczna

Zabawy z kluczami

1. Wybrana osoba „budzi” śpiących kolegów, dzwoniąc im nad głowę kluczami. Kto nie usłyszy dzwonienia nad głowę, daje fant.
2. Jeden uczeń wychodzi za drzwi. W tym czasie ustalacie, kto z was będzie dzwonił kluczami pod ławką. Może to być nawet kilkoro dzieci. Wszyscy chowają ręce pod ławkami, szukający wraca zza drzwi i stara się szybko odnaleźć dzwoniące klucze.

9. Kluczyki to żółte wiosenne kwiatki. Czy znasz inne klucze i kluczyki? Wymień je.

10. Przeczytaj nazwy literowe dźwięków wypadających na „raz” we wszystkich kolejnych taktach refrenu piosenki *Złoty kluczyk weź*.

Przyjrzyj się taktowi rozpoczynającemu piosenkę. Co można o nim powiedzieć?

Niepełny takt na początku to **przedtakt**. Jego dopełnienie odnajdziesz na końcu utworu.

11. Od której miary taktu rozpoczyna się przedtakt w piosence *Złoty kluczyk weź*?

Złoty kluczik węź

muzyka: Stanisław Marciniak, słowa: Barbara Lewandowska

Przedtakt

Żywo

1. Mi - ła wio - sno, do - bra wio - sno, wra - caj do nas już, bo za -
wi - lec nie chce ro - snać, ta - ki z nie - go tchórz.
Zło - ty klu - czyk węź, wio - sno, do rąk, zło - tym klu - czem o - twórz ka - żdy pąk,
zło - ty klu - czyk węź, wio - sno, do rąk, zło - tym klu - czem o - twórz ka - żdy pąk.

1. Miła wiosno, dobra wiosno,
wracaj do nas już,
bo zawilec nie chce rosnać,
taki z niego tchórz.

Ref. Złoty kluczik węź, wiosno, do rąk, } bis
złotym kluczem otwórz każdy pąk.

2. Niebo tęczy nie roztacza,
cicho stoi ul,
nie pękają pąki w sadach,
ptak nie budzi pól.

Ref. Złoty kluczik węź...

3. Otwórz okna w sennych domach,
z wiatrem w berka graj,
pustym skrzynkom na balkonach
pierwsze listki daj.

Ref. Złoty kluczik węź...

Altówka

supetek muzyczny

Znasz już dwa instrumenty smyczkowe o najwyższym i najniższym brzmieniu. Znajdź ich nazwy w zdaniach:

*Oglądaliśmy rywalizację:
Bartek kontra Basia.
Nie skrzyp, Celina!*

Instrumenty – altówka i wiolonczela

Altówka jest trochę większa od skrzypiec i brzmi od nich nieco niżej. Ma cztery struny, gra się na niej podobnie jak na skrzypcach – smyczkiem lub *pizzicato*, czyli szarpiąc struny palcami. Na altówce, w odróżnieniu od skrzypiec, rzadko są grane partie solowe, najczęściej jest wykorzystywana w orkiestrze i w małych zespołach instrumentalnych.

Zoltán Kodály (czytaj: kodaj), fragment z opery **Háry János** (czytaj: janosz). Posłuchaj, jak brzmi altówka, która rozpoczyna tę część. Spróbuj rozpoznać instrument, który wyraźnie słychać na tle orkiestry po solówce altówki.

Wiolonczela jest to duży instrument smyczkowy o bardzo pięknym brzmieniu i dużej skali dźwięków. Wiolonczelista siedzi w czasie gry i podtrzymuje instrument kolanami. Nie dałby rady trzymać instrumentu pod brodą jak skrzypek lub altowiolista. Wiolonczelista swój instrument stawia na długiej metalowej nóżce.

Camille Saint-Saëns, **Łabędź**. Podczas słuchania spróbuj pokazać ręką falę melodii, po której płynie łabędź. Utwór ten pochodzi z cyklu **Karnawał zwierząt**. Przypomnij sobie, który fragment tego cyklu już znasz.

Wiolonczela

Oto cała rodzina instrumentów smyczkowych. Zastanów się, dlaczego właśnie tak została przedstawiona.

Franz Schubert (czytaj: franc szubert), *Kwartet smyczkowy Es-dur*, część IV.

Posłuchaj uważnie i powiedz, czy w tym utworze grają wszystkie instrumenty smyczkowe. Zwróć uwagę na dialog instrumentów oraz na kontrasty w brzmieniu skrzypiec. Czasem brzmią ostro, czasem śpiewnie.

Utwór Schuberta grał **kwartet smyczkowy**. Tworzy go: dwoje skrzypiec (tak zwane pierwsze i drugie skrzypce), altówka i wiolonczela. Kwartet smyczkowy to najpopularniejszy zespół kameralny. Określenie „kameralny” pochodzi od łacińskiego słowa *camera*, które oznaczało komnatę, pokój. Historia takich zespołów sięga XVIII wieku, kiedy bardzo popularne było muzykowanie dla przyjemności – w domu, w gronie znajomych.

Warto wiedzieć!

Dusza to drewniany (najczęściej świerkowy) kołeczek, dzięki któremu drgania strun są przenoszone na pudło rezonansowe

Kwartet smyczkowy
Grupa MoCarta

Nasze dzieje, nasza tradycja

Wiosenne zwyczaje

W naszej tradycji wiosna zawsze zajmowała ważne miejsce. Wierzy się, iż pokonująca zimę wiosna jest symbolem zwycięstwa dobra i światła nad złem i ciemnością. Podpatrywanie budzącej się z zimowego snu przyrody wiąże się z licznymi wróżbami. Podobno ten, kto pierwszy zobaczy przylatującą jaskółkę, ma na cały rok zapewnione powodzenie. Szczęście ma przynosić także widok pierwszego bociana.

Na pewno znacie zwyczaj topienia marzanny. Ta słomiana kukła, ubrana w kolorowe suknie, ozdobiona i pomalowana, symbolizowała ustępującą zimę, a wraz z nią odchodzące choroby i śmierć.

Na wsiach marzannę niesiono zazwyczaj na czele orszaku, który wędrował od chaty do chaty, śpiewając i domagając się datków dla niej (najczęściej były to jajka i drobne pieniądze). Na Śląsku Opolskim taki orszak śpiewał piosenkę *Kłania się Marzanka*.

Później marzannę niesiono poza wioskę, tam podpalano i płonąca wrzucano do wody. Wierzono, że to najskuteczniejszy sposób pozbycia się zimy.

Chodzenie z marzanną

Kłania się Marzanka

autor muzyki i słów nieznany (ze Śląska Opolskiego)

Umiarkowanie

Kła-nia się Ma-rza - nka pan-nie Te - re - sce. Cho-ciaż jest ze sło - my,

sto - i na de - sce. Żywiej La - to - rośl pię - knie roś,

Ma - rza - nce na ża - łość, a nam na ra - dość.

Kłania się Marzanka pannie Teresce.
Chociaż jest ze słomy, stoi na desce.

Latorośl pięknie roś,
Marzance na żalność,
a nam na radość.

Zabawa muzyczna

Wypędzanie zimy

Przygotuj kilka glinianych doniczek różnej wielkości. Do dna każdej z nich umocuj sznurek (zablokowany wewnątrz doniczki dużym guzikiem lub patyczkiem), a następnie zawieś na mocnym kijku. Porównaj wysokość dźwięków trzech doniczek. Spróbuj ułożyć je w kolejności od najniższej do najwyższej brzmiącej. Może uda ci się zagrać jakąś melodię? Do zabawy można też wykorzystać blaszane wiadra. Gra się na nich pałkami. Ich głośnie dźwięki na pewno przegonią zimą na długo.

Terkotka (dawniej kołatka) zastępuje kościelne dzwony w Wielkim Tygodniu

Kogutek wielkanocny na przedwojennej pocztówce

Na czas wiosny przypadają Święta Wielkanocne. W Polsce szczególnie ciekawy jest Wielki Tydzień. W Wielki Czwartek cichną dzwony, zastępuje je klekotanie kołatek. Dawniej chłopcy prześcigali się w robieniu wielkiego hałasu różnymi grzechotkami, ganiając się po ulicach wsi i miasteczek.

Wielki Piątek to dzień ciszy – bez dźwięków organów i dzwonków. W domach rozpoczynało się pieczenie ciast, mięsa i malowanie jaj. Dziewczęta przygotowywały wiele różnie zdobionych jajek nie tylko do święconki, ale również po to, aby uchronić się przed oblewaniem w poniedziałek – malowanymi jajkami można się było dyngować (wykupić).

Wielka Sobota to dzień święcenia pokarmów, a także wody i ognia. W sobotni wieczór znowu rozlega się bicie dzwonów. Ogłaszają one światu zwycięstwo życia nad śmiercią.

W Wielką Niedzielę odbywa się rezurekcja¹ z procesją. Dawniej, by wyrazić radość, w czasie procesji strzelano z rozmaitych dział, armat, strzelb i pistoletów. Dopiero po takich atrakcjach można było wrócić do domu, podzielić się święconym, złożyć życzenia i zjeść rodzinne śniadanie.

Lany poniedziałek to dzień radosnej zabawy. Kiedyś starsi chłopcy i dziewczęta oblewali się nawzajem wodą, natomiast młodszy dyngowali – śpiewali i składali życzenia, za co otrzymywali podarki: jaja, ser, kukiełki² lub drobne pieniądze. W dyngowaniu nie mogło zabraknąć barwnego kogutka i oczywiście piosenek.

12. Jakie zwyczaje związane z witaniem wiosny i ze Świętami Wielkanocnymi przetrwały w twoim regionie?

13. Zaśpiewajcie całą piosenkę *Kogucik* przy akompaniamencie dzwonków grających dźwięki c i g. A może uda się wam zagrać na flecie lub dzwonkach całą melodię?

¹ Rezurekcja to uroczyste nabożeństwo wielkanocne, odprowadzane w Wielką Sobotę wieczorem lub w Wielką Niedzielę rano.

² Kukiełki to okrągłe lub podługne słodkie bułki, czasem w kształcie zwierząt.

Kogucik

autor muzyki i słów nieznany

Żywo

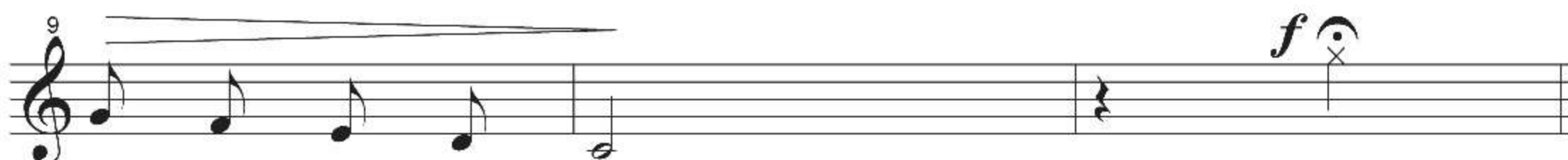
mf

1. Wie - zie - my tu ko - gu - ci - ka, daj - cie ja - jek do ko - szy - ka!

Daj - cie a - by choć ze czte - ry, a do te - go ze dwa se - ry

dla ko - gu - ci - ka!

Kukuryku!

1. Wieziemy tu kogucika,
dajcie jajek do koszyka!
Dajcie aby choć ze cztery,
a do tego ze dwa sery
dla kogucika!

Ref. Kukuryku!

2. Do was tutaj wstępujemy,
zdrowia, szczęścia winszujemy!
Dajcie też, co macie dodać,
co dobrego nie żałować
dla kogucika!

Ref. Kukuryku!

3. Ej, zieleni się, zieleni,
młoda trawka tuż przy ziemi.
Ej, wesoło słońko świeci,
zaśpiewajcie z nami dzieci
dla kogucika!

Ref. Kukuryku!

Zabawa muzyczna

Kto jest kogutem?

Jedna osoba staje tyłem do całej klasy. Wyznaczony uczeń „pieje” zmienionym głosem, słuchający zaś próbuje odgadnąć, kto jest kogutem.

Dźwiękami malowane

Otaczający nas świat kryje wielkie bogactwo dźwięków, kształtów i barw. Poznajemy go dzięki zmysłom wzroku, słuchu, węchu, dotyku i smaku. Niektórzy ludzie potrafią na różne sposoby pięknie opowiadać o świecie.

Malarz wypowiada się za pomocą przyborów plastycznych.

1. Ułóżcie ilustracje muzyczne do fotografii. Wykorzystajcie własny głos, dostępne instrumenty i różne przedmioty.

Poeta opowiada o świecie wierszem.

2. Przeczytajcie *Wiosenny wietrzyk* Joanny Kulmowej, wzbogacając jego treść odgłosami. Możecie wykorzystać propozycje z podręcznika lub wymyślić własne opracowanie.

Wiosenny wietrzyk

Joanna Kulmowa

Mały wietrzyk wiosenny

ledwie w drzewach zaszumi,
ledwie w krzakach zamruczy,

jeszcze gwizdać nie umie,
jeszcze się uczy.

Znalazł szczerbę w płocie – zaświstał.

Znalazł listki – zapiał na listkach.

Czasem w suchych gałęziach zatrzeszczy,
czasem nuci, gdy zagra mu deszczyk,

albo szemrze w zeszłorocznej trawie,
albo szepce tak, że milczy prawie.

Ludzie mówią wtedy: nie ma wietrzyka!

A on jest,
tylko słucha słowika.

lekkie potrząsanie marakasami

drapanie membrany bębena

ciche gwizdanie

pojedyncze granie na grzebieniu

zdecydowane dmuchnięcie na
pasek papieru (ewentualnie liść
lub trawę) umieszczony pomiędzy
złożonymi dłońmi lub wypuszczanie
powietrza z nadmuchanego balonu
przez wąski otwór

zdecydowane gnecenie gazety

nucenie na tle pojedynczych
wolnych dźwięków dzwonków

ciche, pojedyncze szepty

razem: nie ma wietrzyka!

granie na glinianych ptaszkach
napełnionych wodą

Kompozytor posługuje się językiem muzyki.

Wykorzystując różne środki – rytm, melodię, barwę instrumentów, tempo, dynamikę i sposób wykonania, muzyka może nie tylko wyrażać nastrój, ale też naśladować odgłosy otaczającego nas świata, zarówno przyrody, jak i cywilizacji. Może też opowiadać treści literackie, np. bajki. O takiej muzyce mówi się, że jest **ilustracyjna**.

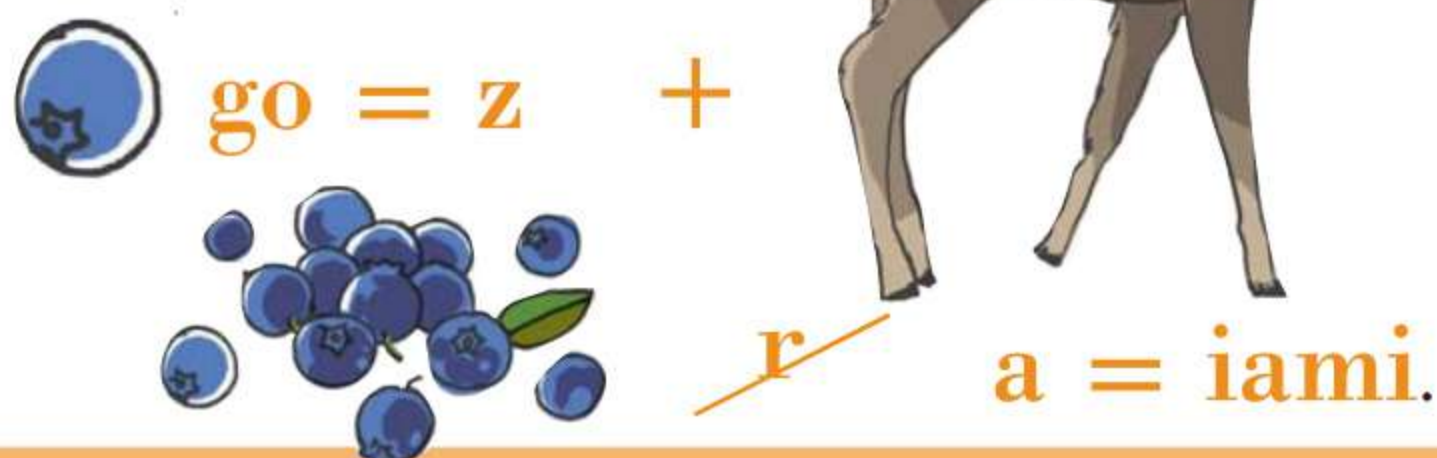
Leopold Mozart, *Symfonia dziecięca*, część I. Na pewno bez trudu rozpoznasz, o czym opowiada utwór.

Wykonajcie akompaniament do fragmentu *Symfonii dziecięcej* na instrumentach. Mogą to być bębny, tamburyna, trójkąty, marakasy, klawesy, flety, a także ludowe gwizdki w kształcie ptaszków napełniane wodą. Orkiestrze przydałby się dyrygent włączający do gry różne instrumenty.

supetek muzyczny

Znasz już jeden utwór Leopolda Mozarta. Jest to:

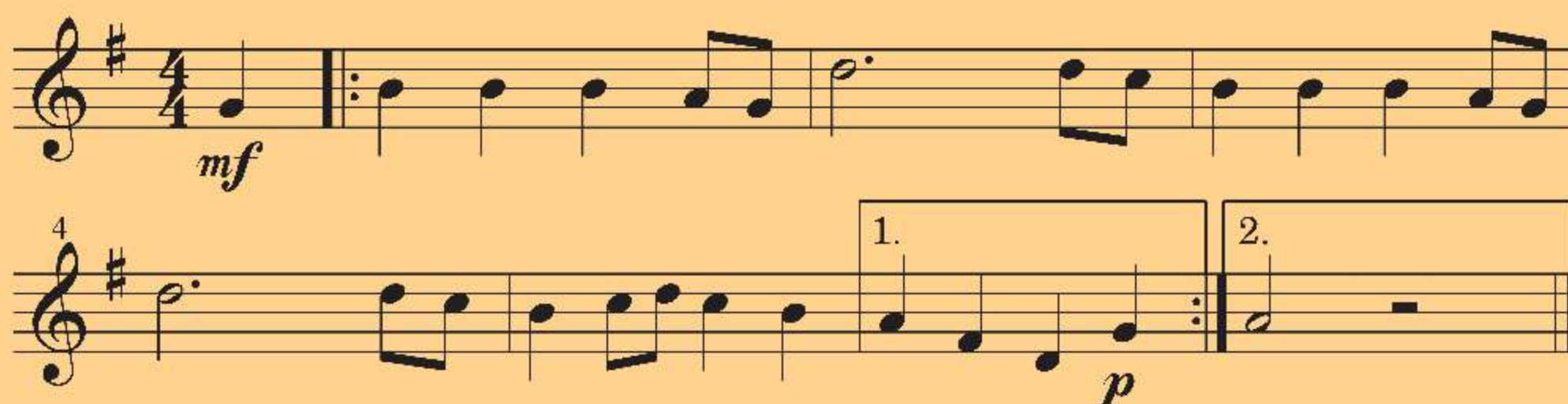
Utwory muzyki instrumentalnej są często opatrzone tytułami, ale i bez nich słuchacz może się domyślić, o czym opowiadają.

Zostań wirtuozem

Wiosna (fragment z utworu *Cztery pory roku*)

Antonio Vivaldi

Wesoło

Pamiętaj o prawidłowym wyliczeniu przedtaktu!

Ludwig van Beethoven (czytaj: betowen) był niemieckim kompozytorem pochodzenia flamandzkiego. Żył na przełomie XVIII i XIX wieku, był jednym z ostatnich kompozytorów epoki klasycyzmu. Tworzył i mieszkał w Wiedniu, mieście, które było wówczas stolicą kulturalną Europy i największym ośrodkiem muzycznym tych czasów. Beethoven pisał m.in. sonaty (*Sonata cis-moll* zwana *Księżycową*), koncerty fortepianowe, kwartety smyczkowe, ale sławę przyniosło mu przede wszystkim 9 symfonii (m.in. *III Symfonia* zwana *Eroica*, *V Symfonia* zwana *Symfonią przeznaczenia*, *VI Symfonia* zwana *Pastoralną*, *IX Symfonia*).

Ludwig van Beethoven, *VI Symfonia F-dur* op. 68 zwana *Pastoralną*, fragment. Jakie zjawiska przyrody zilustrował kompozytor? Spróbuj powiedzieć, w jaki sposób to zrobił.

Zostań wirtuozem

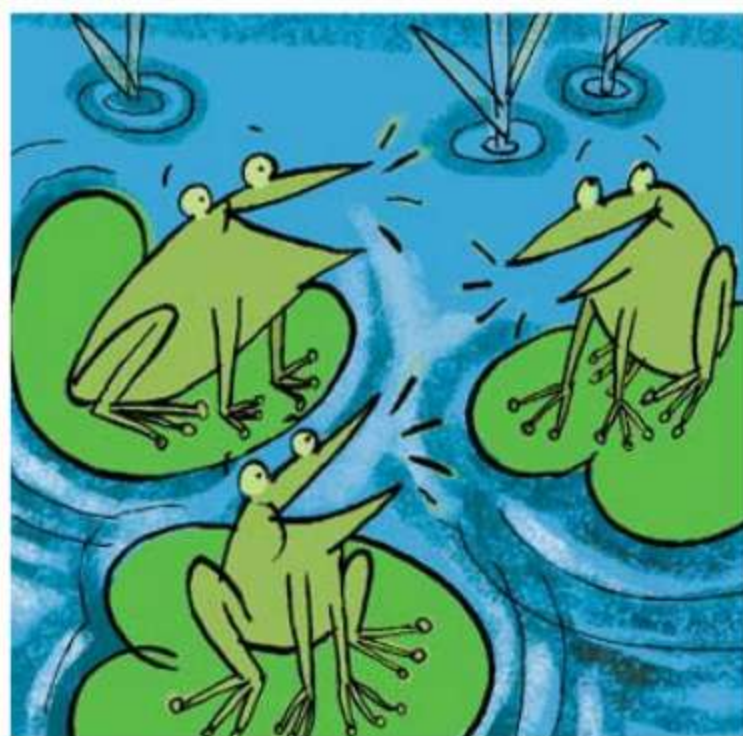
W grocie króla gór

Edvard Grieg

Marszowo

3. Zilustruj historyjkę dowolnymi odgłosami.

W kurniku

muzyka: Witold Rudziński, słowa: Stanisław Karaszewski

Tempo polki

1. Je - dna ku - ra dru - giej ku - rze po - ka - za - ła jaj - ko du - że:

5 Jaj - ko du - że jak ma - rze - nie, chy - ba z to - bą się za - mie - nię!

9 Ko ko ko ko kod - ko dak, co za jaj - ko wiel - kie tak!

Chords: *mf* F, C7, C7, F, B, C7, F, Gm7, C9/E, *f* C7, F. Includes a *gliss.* marking over a chord change.

1. Jedna kura drugiej kurze
pokazała jajko duże:
Jajko duże jak marzenie,
chyba z tobą się zamienię!

Ref. Ko ko ko ko kod-ko dak,
co za jajko wielkie tak!

2. Rozgdakały się kurczęta,
kury, kwoki i pisklęta.
Kaczki, gęsi i przepiórka
poprawiały sobie piórka.

Ref. Ko ko ko ko kod-ko dak,
co za jajko wielkie tak!

3. Kogut, co na grzędzie piał
wnet przyleciał, tak jak stał.
Takie jajko, takie duże,
trzeba order przyznać kurze.

Ref. Ko ko ko ko kod-ko dak,
jakie jajo, taki ptak!

4. Czasami kompozytor podporządkowuje melodię słowom, aby je bardziej podkreślić. Znajdź w tekście piosenki fragment naśladujący odgłosy ze świata przyrody.

supetek muzyczny

Rozwiązanie przeczytaj, rozpoczynając od najmniejszej litery.
Wyrażenia dźwiękonaśladowcze to:

oMOPEJETAON.

5. Zagrajcie na instrumentach podczas refrenu piosenki – tarki zagrają przy słowach „ko ko ko ko”, a dzwonki przy słowach „kod-ko dak” wykonają glissando od dźwięku *g*.

6. Spróbujcie przygotować krótką scenkę ilustrującą słowa piosenki. Dla lepszego efektu wykorzystajcie w niej rekwizyty, na przykład duże namalowane jajo, koguci grzebień itp.

Instrumenty – harfa

Instrumenty strunowe tworzą bardzo liczną grupę. Wiesz już, że na niektórych z nich można grać smyczkiem. Aby wydobyć dźwięk z innych, trzeba w strunę uderzyć. Jak pamiętasz, takim instrumentem jest fortepian.

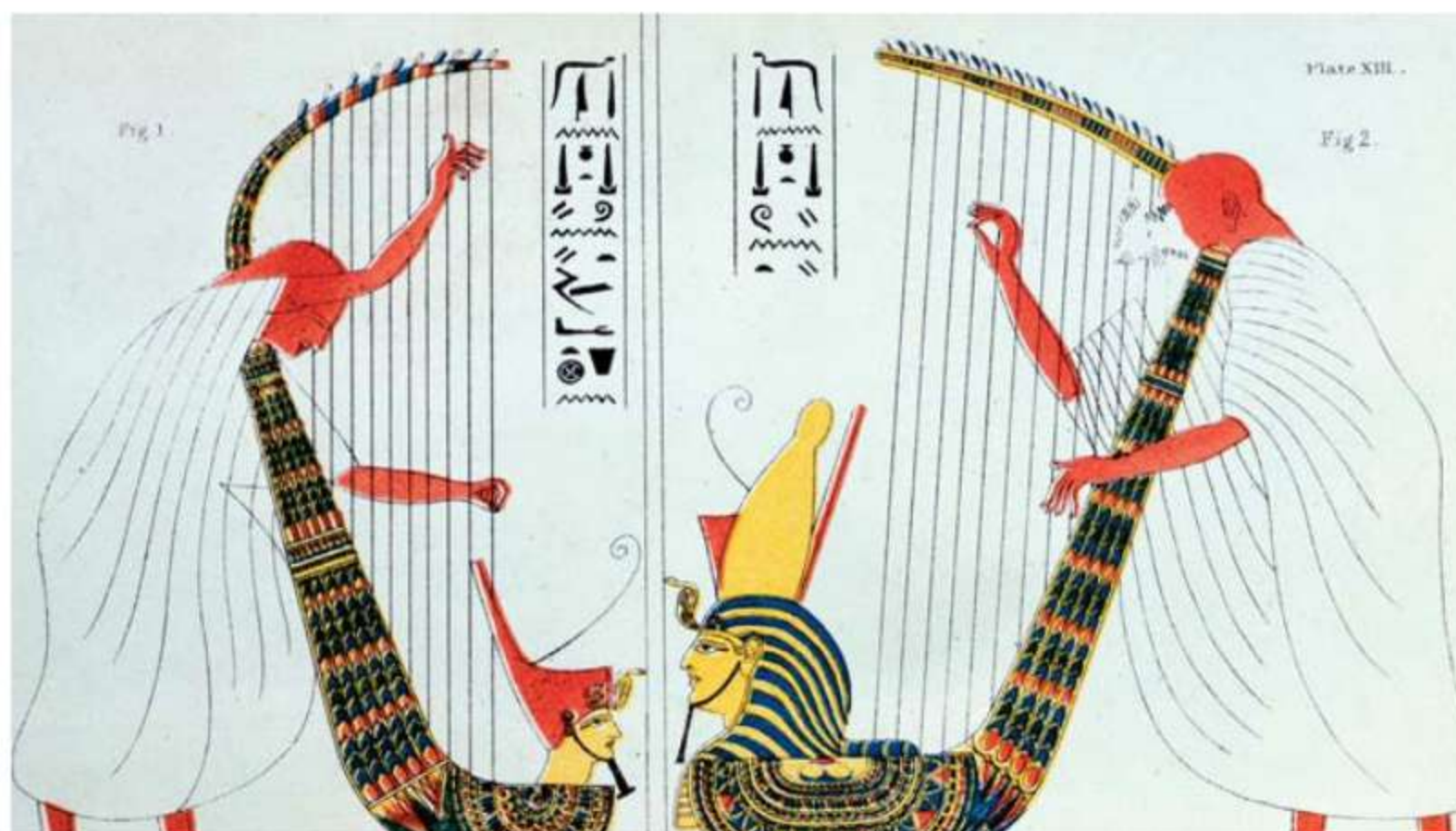
Istnieją też takie instrumenty, w których struny pobudza się do grania szarpaniem. Seniorką tej rodziny jest **harfa**.

To ciekawe!

Jedna z legend greckich głosi, że gdy książę Amfion został władcą miasta Teby, postanowił otoczyć je murami. Nie musiał zatrudniać robotników, gdyż miał cudowną harfę! Grał na niej tak pięknie, że poruszał nawet kamienie. Zachwycone czarodziejską muzyką, same układały się w mur.

Harfy egipskie

Najwcześniejsze wizerunki harfy pochodzą sprzed kilku tysięcy lat. Odnaleziono je w wykopaliskach archeologicznych oraz na malowidłach ściennych zdobiących grobowce królewskie w Tebach w Egipcie (ilustracja powyżej). Zwróćcie uwagę, że rezonatory spoczywają na ziemi i zdobią je wyrzeźbione ludzkie głowy.

Dzisiejsza harfa ma kształt dużego trójkąta, którego jeden bok, opierający się o ramię harfisty, stanowi rozszerzające się u dołu pudło rezonansowe. Technika gry na harfie polega na szarpaniu strun palcami obydwu rąk. Struny są ułożone od najdłuższej i najgrubszej do najkrótszej i najcieńszej. Współczesna harfa ma 46–47 strun oraz 7 pedałów!

Claude Debussy, *Arabeska* nr 1 (w opracowaniu na harfę). Arabeska to rodzaj dekoracji w formie splątanej łądyżki rośliny. Zwróć uwagę na melodię, wijącą się jak żywe pnącze.

Claude Debussy (czytaj: kłod debisi) był francuskim kompozytorem. Żył i tworzył w XIX i na początku XX wieku, był przedstawicielem nurtu, który nazywamy impresjonizmem. Przyjaźnił się z wieloma artystami malarzami i interesował się malarstwem, co znalazło odbicie w jego muzyce. W utworach Debussy'ego brzmienia instrumentów są po mistrzowsku dobrane i połączone. Dzięki temu mamy do czynienia z prawdziwymi „obrazami dźwiękowymi”.

Nasze dzieje, nasza tradycja

Tradycja i sztuka ludowa

Na pewno potrafisz powiedzieć własnymi słowami, co oznacza słowo **tradycja**. Tak, to przekazywanie z pokolenia na pokolenie obyczajów, wierzeń, zasad, obrzędów, pieśni, tańców i wielu elementów codziennego życia i kultury. W twoim domu też pewnie pielęgnuje się różne małe tradycje, na przykład zapalanie świeczek na urodzinowym torcie, smażenie konfitur według przepisu babci i wiele innych.

1. Pomorze
2. Kaszuby
3. Warmia
4. Mazury
5. Kujawy
6. Kurpie Zielone
7. Wielkopolska
8. Mazowsze

9. Kurpie Białe
10. Podlasie
11. Dolny Śląsk
12. Górny Śląsk
13. Lubelszczyzna
14. Małopolska
15. Ziemia krakowska
16. Podhale

Oskar Kolberg

Także każdy region Polski ma swoje zwyczaje, tradycyjne stroje, przedmioty i dzieła sztuki ludowej, z których jest dumny. Wracając z wycieczek po kraju, zwykle przywozisz do domu charakterystyczne dla regionu wyroby – ciupagę i oscypki z gór, pamiątki z muszelek i bursztynu znad morza, wycinanki z Kurpi. Sztuka ludowa regionów Polski to także ich muzyka.

Polska muzyka ludowa jest niezwykle bogata i różnorodna. Inna na Podhalu, inna na Kurpiach czy Podlasiu. Mimo że przekazywana ustnie z pokolenia na pokolenie, zachowała się w oryginalnej formie dzięki **etnografom**, czyli zbieraczom folkloru.

Kapela ludowa. Brzmienie jakich instrumentów potrafisz rozpoznać?

Najsłynniejszym polskim etnografem był **Oskar Kolberg**. Żył on ponad sto lat temu i był zapalonym zbieraczem i badaczem folkloru. Interesowało go wszystko, co miało związek z kulturą ludową: melodie, pieśni, tańce, obrzędy, obyczaje w różnych regionach Polski, a nawet poza nią. Wędrował z regionu do regionu, z jednej wioski do drugiej, a swoje wyjazdy przygotowywał bardzo starannie. „Przy pomocy gościnnego i uczynnego gospodarza przyjaźnił się z miejscowymi grajkami i śpiewaczkami, wyszukiwał sobie starych bajarzy [...] lekarki itp., których usłużność, cierpliwość, wymowę, gadatliwość i otwartość musiał zwykle zdobywać grzecznym poczęstunkiem, podarunkami i zapłatą” – tak wspominał te eskapady przyjaciel etnografa, Izydor Kopernicki. Oskar Kolberg zebrał bardzo dużo pieśni, tańców i różnorodnych tekstów ludowych. Wydał je w kilkudziesięciotomowym zbiorze zatytułowanym *Lud. Jego zwyczaje, sposób życia, mowa, podania, przysłowia, obrzędy, gusła, zabawy, pieśni, muzyka i taniec*.

To ciekawe!

Dzieła polskiej sztuki ludowej są gromadzone w muzeach etnograficznych. Warto znaleźć czas, by obejrzeć zbiory takiego muzeum. Jedno z nich znajduje się w Przysusze, miejscowości, w której urodził się Oskar Kolberg.

Krzywy Jan

autor muzyki i słów nieznany, ze zbiorów Oskara Kolberga

Żywo

A gdzie to ten krzy - wy Jan, co cho - dził z to - po - rem?

5
Ki - ja - nką się o - pa - sy - wał, pod - pie - rał się wo - rem.

1. A gdzie to ten krzywy Jan,
co chodził z toporem?
Kijanką¹ się opasywał,
podpierał się worem.

2. Miał on studnię za piecem,
czerpał ją przetakiem²,
ryby łowił grabiami,
wróble strzelał makiem.

3. Biegła liszka³ przez owies,
uловиła śledzia,
padła igła do morza,
zabiła niedźwiedzia.

¹ Kijanka to drewniana łopatka, której dawniej na wsi używano do prania bielizny.

² Przetak to sito z dużymi otworami.

³ Liszka to inaczej lisica.

7. Zwróć uwagę na zabawny tekst pieśni *Krzywy Jan*. Bardzo często teksty ludowych piosenek są śmieszne, rubaszne i długie.

8. Zagraj na dzwonkach lub keyboardzie melodię piosenki.

Gęsi, gęsi

autor muzyki i słów nieznany

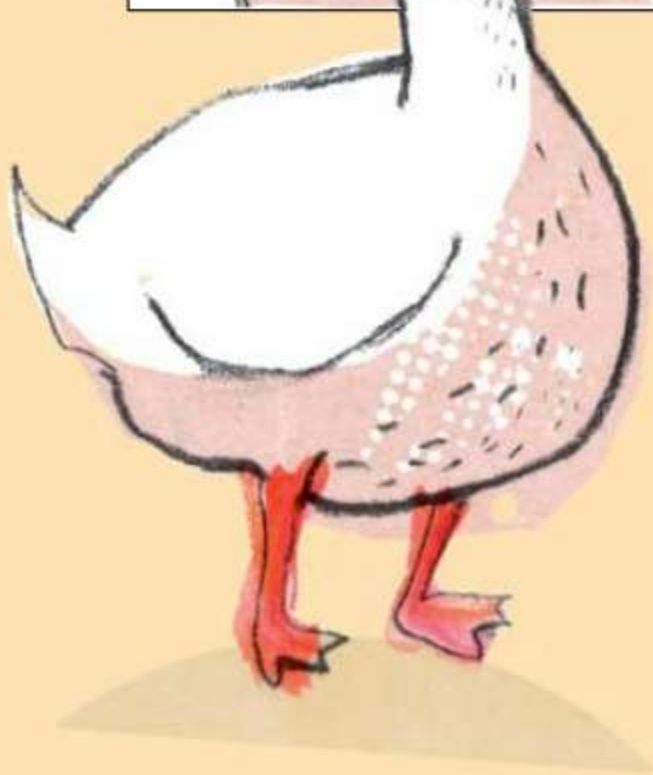
Metrum $\frac{2}{8}$

Umiarkowanie

Gę - si, gę - si, gę - si pa - sę, we - zmę
so - bie gar - nek ka - szy. Ka - szę zjem, gar - nek
stłu - kę i prze - śmi - gnę przez cha - łu - pę!

Gęsi, gęsi, gęsi pasę,
wezmę sobie garnek kaszy.
Kaszę zjem, garnek stłukę
i prześmignę przez chałupę!

Ta wesoła ludowa przyśpiewka zwykle towarzyszyła skakaniu – przez sznur lub na jednej nodze. Dzieci urządzały przy niej zawody na wytrzymałość i zręczność. Wy też możecie wymyślać różne skoki i wykonywać je w tempie lub rytmie piosenki.

9. Zwróć uwagę na metrum piosenki: $\frac{2}{8}$ oznacza, że w każdym takcie mogą się znaleźć dwie ósemki. Pomyśl i powiedz, jaka wartość zajmie cały takt.

10. Przypomnij, co mówi taki znak: $\parallel : \parallel$ i jaką nosi nazwę.

Poznajcie instrumenty ludowe:

Lira korbowa

Fidel płocka

Cymbały polskie

Róg pasterski

11. Jakie piosenki ludowe są śpiewane w regionie, w którym mieszkasz? Jeśli nie znasz żadnej, poproś kogoś starszego z rodziny lub spośród sąsiadów, żeby ci zaśpiewał prawdziwą piosenkę ludową. Spróbuj ją nagrać lub zapisać – jak etnograf.

Zostań wirtuozem

Podzielcie się na dwie grupy i niech każda wybierze jakąś dowolną piosenkę ludową do opracowania. Pomyślcie, jak ciekawie i oryginalnie wykonać utwór. Możecie wykorzystać instrumenty, gestodźwięki, śpiewać solo, w zespole, a także opracować inscenizację.

Majowe marzenia

Na pewno lubisz te dni, kiedy nie trzeba iść do szkoły. Twoi najbliżsi też nie pracują i wreszcie nie mają setek ważnych spraw do załatwienia. Można odpocząć, pobawić się razem, a jeśli pogoda na to pozwala, wybrać się na spacer lub majówkę.

1. Czy wiesz, jakie święto przypada 1 maja? Jest to jedno z czterech świąt wymienionych niżej.

- Dzień Nauczyciela;
- Święto Niepodległości;
- Święto Pracy;
- Dzień Dziadka.

Zaraz potem, 3 maja, obchodzimy polskie święto narodowe, dlatego wokół powiewają biało-czerwone flagi.

Idzie wiosna

tradycyjna melodia angielska, słowa polskie: Urszula Smoczyńska

Kanon

Dość żywo

①

②

③

④

Jest już wio - sna, wko - ło wio - sna, szu - mi so - sna, szu - mi so - sna.

Stuk stuk, stuk stuk, dzie - cioł stu - ka, cze - go szu - ka?

Jest już wiosna,
wkoło wiosna,
szumi sosna,
szumi sosna.

Stuk stuk, stuk stuk,
dziecioł stuka, czego szuka?

Słowo kanon

oznacza regułę, prawo.
Jest to też utwór muzyczny,
który wykonuje się według
ściśle ustalonej reguły:
śpiewa się lub gra melodię,
rozpoczynając ją z pewnym
opóźnieniem, we
wszystkich głosach
jednakowym.

Piosenka *Idzie wiosna* jest **kanonem**.

Oto jak można za pomocą schematu przedstawić budowę kanonu:

I głos: ^ ^ ^ ^ ⊙ ⊙ ⊙ ⊙ //

II głos: ^ ^ ^ ^ ⊙ ⊙ ⊙ ⊙ //

III głos: ^ ^ ^ ^ ⊙ ⊙ ⊙ ⊙ //

Nasze dzieje, nasza tradycja

Konstytucja 3 maja

Święto obchodzone 3 maja upamiętnia wydarzenie z 1791 roku, Skiedy to polski Sejm uchwalił konstytucję. Potwierdził w niej, że wszyscy ludzie są wolni i równi. Polska konstytucja była pierwszą konstytucją w Europie, a drugą na świecie. Było to wydarzenie ogromnej wagi, a 3 maja 1791 roku jest uważany za jeden z najważniejszych dni w historii Polski.

Jan Matejko,
Konstytucja 3 maja

2. Wyklaszcz lub zagraj na instrumencie perkusyjnym rytm piosenki *Witaj, majowa jutrenko*. Tupnij nogą na każde „raz”.
3. Przypomnij, co oznacza kropka znajdująca się obok nuty, a co kropka leżąca nad nutą lub pod nią.

Witaj, majowa jutrzenko

autor muzyki nieznany, słowa: Rajnold Suchodolski

Uroczyście

mf C7 F B F C7 F

Wi - taj, ma - jo - wa ju - trze - nko, świeć na - szej po - lskiej kra - i - nie,

5 C7 F B F C7 F

ucz - ci - my cie - bie pio - se - nka, któ - ra w ca - łej Po - lsce sły - nie.

9 C7 F B C7 F

Wi - wat Maj, Trze - ci Maj, u Po - la - ków bło - gi raj,

13 C7 F B C7 F

wi - wat Maj, Trze - ci Maj, u Po - la - ków bło - gi raj!

1. Witaj, majowa jutrzenko,
świeć naszej polskiej krainie,
uczczymy ciebie piosenką,
która w całej Polsce słynie.

Ref. Wiwat Maj, Trzeci Maj,
u Polaków błogi raj! } bis

2. Nierząd braci naszych cisnął,
gnuśność w rękę króla spała,
a wtem Trzeci Maj zabłysnął –
i nasza Polska powstała.

Ref. Wiwat Maj, piękny Maj,
wiwat wielki Kołłątaj! } bis

4. W piosence *Witaj, majowa jutrzenko* są dwie zwrotki i dwa refreny. Przypomnij, czym jest refren.

5. Zwróć uwagę na refren piosenki. Zwykle tekst jest identyczny, w tym przypadku uległ zmianie.

To ciekawe!

Autor obrazu *Konstytucja 3 maja* – malarz Jan Matejko – żył w XIX wieku. Malował głównie obrazy historyczne, pokazujące ważne wydarzenia z przeszłości Polski.

Formy muzyczne – rondo

6. Wymień piosenki, w których pojawia się refren.

Budowę, czyli **formę** piosenki, można przedstawić wzorem graficznym albo literami, na przykład AB:

A B

W utworach muzycznych pojawiają się też inne formy, które można przedstawić w różny sposób, na przykład:

A B A

A B C

A B A'

A B A C A D A

Ostatni wzór pokazuje formę o nazwie **rondo**. Z czym kojarzy ci się ta nazwa?

Rondo muzyczne to forma, w której **refren** (oznaczony literą **A**) wciąż się powtarza, czyli „w koło powraca”. Części utworu oznaczone literami **B, C, D**, to **kuplety**. Każdy kuplet jest inny.

Saverio Mercadante (czytaj: merkadante), *Rondo Russo* z *Koncertu fletowego e-moll*; Dymitr Kabalewski, *Galop* op. 39; Camille Saint-Saëns, *Słoń* z cyklu *Karnawał zwierząt*. Posłuchaj tych trzech utworów, określ, jaką mają formę, i narysuj odpowiednie wzory.

Rondo wiosenne

Refren A

Zaśpiewajcie wspólnie refren waszego rondo. Za chwilę czeka was praca w grupach – przygotowanie kupletów **B**, **C**, **D**, **E**. Muszą się one różnić od refrenu różnymi elementami, na przykład tempem, dynamiką, rytmem, melodią, nastrojem. Oto wasze zadania w kupletach.

Kuplet B

Na różnych instrumentach zilustrujcie królowanie wiosny.

Kuplet C

Naśladujcie brzęczenie much, pszczoł, komarów – wykorzystajcie głos, odgłosy pocieranych kartek papieru lub powietrza wypuszczanego z nadmuchanego balona.

Kuplet D

Przygotujcie zabawną recytację przysłowia „W maju jak w raju”.

Kuplet E

Przedstawcie pantomimą przysłowie „Chłodny maj – dobry urodzaj”.

Teraz wykonajcie całe rondo. Pamiętajcie, aby po każdym kupiecie wspólnie wykonać refren, czyli część **A**! Ta propozycja jest jedną z wielu możliwych. Jeśli chcesz, możesz wraz z koleżankami i kolegami ułożyć własne rondo. Z pewnością zabrzmie bardzo dobrze.

Pioseneczka o marzeniach

muzyka: Krystyna Kwiatkowska, słowa: Zbigniew Książek

Żywo

B Es B Es B G7

1. Ma - rzy się An - nie ży - ra - fa w wan - nie i ta - ki szam - pon, co da się
lo - tni pe - wien sa - mo - tnik, że - by do ludz - kich serc od - być

5 C F7 B Es B Es C F7

pić. Ba - bci się ma - rzy, że cud się zda - rzy i An - na sa - ma za - cznie się
lot. Chciał - by mieć na - wet tej lo - tni skra - wek, na któ - rej spał - by mru - cza - cy

9 1. B 2. B Es As Es As

myć. Ma - rzy o kot. Bo ma - rze - nia są jak li - sty, co szu -

13 Es C7 F B7 Es

ka - ją a - dre - sa - ta. Są jak wio - sną na - gly ka - tar, któ - ry

16 c Es 5 c

nos w fon - tan - nę zmie - nia. Jak w u - pa - lne dni - chłód cie - nia są ma -

19 Es 5 B7 3. Es F7 zakończenie po 1. zwrotce 4. Es zakończenie po 2. zwrotce

rze - - - - nia. 2. Chciał - by pier nia.

1. Marzy się Annie żyrafa w wannie
i taki szampon, co da się pić.
Babci się marzy, że cud się zdarzy
i Anna sama zacznie się myć.
Marzy o lotni pewien samotnik,
żeby do ludzkich serc odbyć lot.
Chciałby mieć nawet tej lotni skrawek,
na której spałby mruczący kot.

Ref. Bo marzenia są jak listy,
co szukają adresata.
Są jak wiosną nagły katar,
który nos w fontannę zmienia.
Jak w upalne dni – chłód cienia
są marzenia.

2. Chciałby pierwiosnek pachnieć jak czosnek,
by go na wiosnę nikt nie mógł rwać.
Piec w kuchni marzy, by się nie sparzyć,
a dużo ciepła zmarzluchom dać.
Starszemu panu z brodą rozwianą
marzy się zimą wełniany koc,
a pewnej pani śni się dywanik
z gwiazdek utkany jak mroźna noc.

Ref. Bo marzenia są jak listy...

Nie powiemy ci, czym możesz sprawić swojej mamie przyjemność w dniu jej święta, bo to ty najlepiej ją znasz. Spróbujemy jednak troszkę ci pomóc.

Przygotujcie dla waszych mam muzyczną ucztę. Na przekąskę niech każde dziecko powie lub zaśpiewa jeden wers *Pioseneczki o marzeniach*. Daniem głównym może być dowolny wiersz, wyrecytowany pięknie przy akompaniamencie instrumentów, oraz ułożone przez was życzenia. Na deser wasze mamy wysłuchają kilku przebojów muzyki klasycznej. A więc do dzieła!

7. W podręczniku do języka polskiego znajdź wiersz, który wyrecytujesz w domu mamie. Pamiętaj o dobrej dykcji!

8. Pomyśl, jakimi dźwiękami lub odgłosami wzbogacić recytację tego wiersza.

9. Podzielcie się na dwie grupy, mogą to być chłopcy i dziewczynki. Każda grupa ustala po cichu tytuł programu telewizyjnego chętnie oglądanego przez mamę. Obie grupy wyznaczają po jednym soliście, który będzie mimem. Mim to artysta, który potrafi przekazać każdą treść, posługując się wyłącznie ruchami własnego ciała i mimiką. Zadaniem mima jest pokazanie ruchem i mimiką, bez używania słów, tytułu wybranego programu tak, aby druga grupa go odgadła.

Zostań wirtuozem

Poranek

Edvard Grieg

Umiarkowanie

Już pachną wakacje

Już, już, już niedługo. Wkrótce znowu poczujemy zapach lasu i leśnych wędrowek, dotyk miękkiej trawy pod plecami. Wykapiemy się w chłodnej wodzie w upalny dzień, wieczorem ogrzejemy przy ognisku. Nareszcie będzie mnóstwo wolnego czasu i swoboda. Pomyśl, jak wspaniale jest położony nasz kraj – mamy góry, morze, jeziora, piękne lasy i umiarkowany klimat, dzięki czemu lato jest ciepłe, ale nie za gorące.

Lubię podróże

tradycyjna melodia angielska, słowa polskie: Urszula Smoczyńska

Umiarkowanie

① G e a D

Bum ti - ra - di, bum ti - ra - di, bum ti - ra - di, bum ti - ra - di.

② G e a D

Lu - bię po - dró - że i lu - bię kwia - tów woń,

③ G e a D

zie - lo - ne wzgó - rza i mo - rskiej wo - dy toń,

④ G e a D

cie - pły o - gni - ska blask, gdy za - pa - da zmrok.

Bum tiradi, bum tiradi, bum tiradi, bum tiradi.
Lubię podróże i lubię kwiatów woń,
zielone wzgórza i morskiej wody toń,
ciepły ogniska blask, gdy zapada zmrok.

1. Poszukaj w nutach piosenki następujących oznaczeń muzycznych: klucza wiolinowego, metrum, pauzy ósemkowej i repetycji. Wyjaśnij krótko, co oznaczają.

2. Przypomnij, jak wykonuje się kanon.

Instrumenty – gitara

Wkrótce spakujesz swój plecak lub podróżną torbę. A gitara? W czasie wakacji to niezastąpiony instrument!

Historia gitary sięga średniowiecza. Dziś najczęściej spotykanym typem jest sześciostunowa gitara klasyczna, o ładnym i delikatnym dźwięku. Posłuchaj, jak brzmi.

Jorge Morel (czytaj: horhe), *Bossa in re*. Zwróć uwagę na wesoły, taneczny charakter utworu. Rytm wykorzystane w tej muzyce nawiązują do samby – tańca pochodzącego z Ameryki Południowej. Niższe dźwięki gitary akompaniują wyżej brzmiącej melodii.

Akompaniowanie do melodii na gitarze nie jest trudne, trzeba tylko nabrać wprawy w zmienianiu akordów. Palcami lewej dłoni przyciska się struny przy odpowiednich progach według zapisu chwytów, inaczej akordów. Palce prawej dłoni szarpią struny nad otworem rezonansowym.

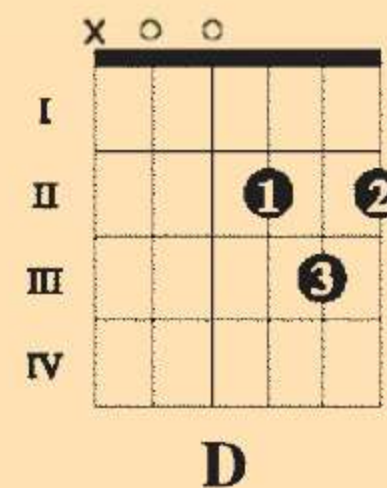
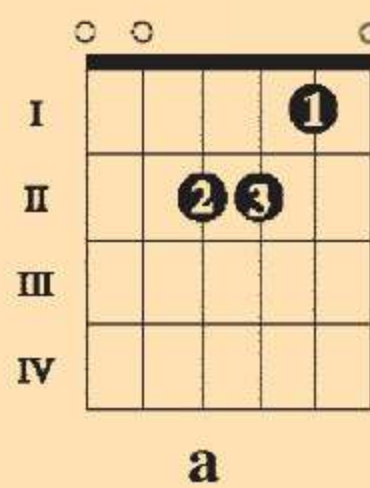
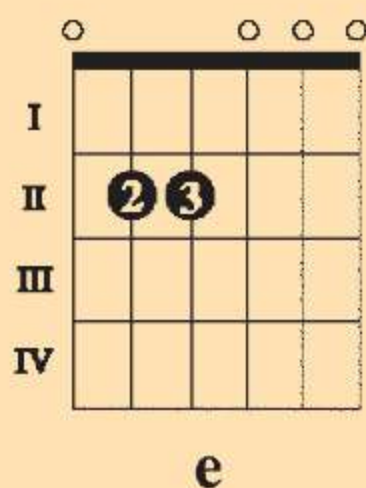
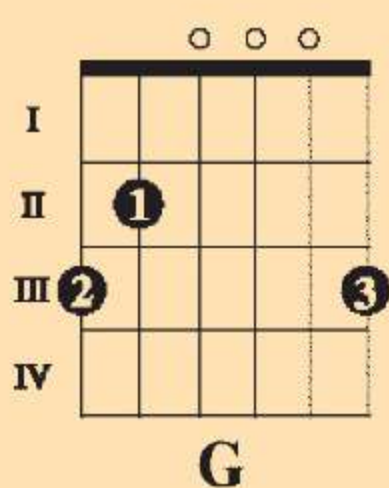

Jean-Baptiste Greuze
(czytaj: żą batist greez),
Gitarzysta

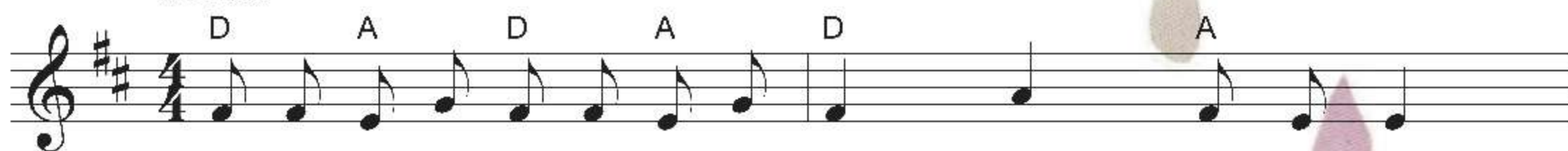
Zostań wirtuozem

Oto chwytgitary, którymi możesz posłużyć się przy akompaniowaniu do kanonu *Lubię podróżę*.

Wesoło

1. Kie - dy szli - śmy przez Pa - cy - fik, why, hi, ro - luj go,

zvia - ło nam z po - kła - du skrzy - nki, ta - ki był o - kro - pny sztorm.

Hej, zno - wu zvia - ło coś, zni - knął w mo - rzu ja - kiś gość!

Hej, po - licz któ - ry tam, ja - ki zno - wu zmy - ło kram!

1. Kiedy szliśmy przez Pacyfik,
why, hi¹, roluj go²,
zviało nam z pokładu skrzynki,
taki był okropny sztorm.

Ref. Hej, znowu zviało coś,
zniknął w morzu jakiś gość!
Hej, policz który tam,
jaki znowu zmyło kram!

2. Kiedy szliśmy przez Pacyfik,
why, hi, roluj go!
Zviało nam z pokładu skrzynki
pełne sera i sardynki.
Taki był okropny sztorm.

Ref. Hej, znowu zviało coś...

3. Kiedy szliśmy przez Pacyfik,
why, hi, roluj go!
Zviało nam z pokładu skrzynki,
pełne sera i sardynki,
kosze krabów, beczkę sera.
Taki był okropny sztorm.

Ref. Hej, znowu zviało coś...

4. Kiedy szliśmy przez Pacyfik,
why, hi, roluj go!
Zviało nam z pokładu skrzynki
pełne sera i sardynki,
kosze krabów, beczkę sera,
kalesony oficera.
Taki był okropny sztorm.

Ref. Hej, znowu zviało coś...

¹ Why, hi (czytaj: taj, haj) to zawołanie żeglarskie.

² Roluj go – czyli „zwijaj go”, chodzi o żagiel.

Zabawa muzyczna

Morski port

Do zabawy są potrzebne puste butelki po wodzie, oranżadzie, soku itp. Mogą być małe lub duże, plastikowe albo szklane, najlepiej z wąskim otworem. Dmuchając w nie, uzyskuje się dźwięk przypominający syreny statków.

Niech kilka osób stanie w rozproszeniu w wolnej od sprzętów części klasy – będą statkami w porcie. Wybrana osoba ma zawiązane chustką oczy i płynie pomiędzy statkami. Aby z żadnym się nie zderzyła, trzeba ostrzegać ją dźwiękami syreny.

Nad morzem szumią fale, rozbijając się o piaszczysty brzeg, puste jeszcze plaże już niedługo zapełnią się wczasowiczami. W portach spokojnie kotłusz się jachty i rybackie kutry...

Żeglarze też mają swoje piosenki – to **szanty**. Ich teksty są zwykle zabawne, a liczne zwrotki są najczęściej układane na poczekaniu przez śpiewających.

3. Zaśpiewajcie piosenkę *Pacyfik* z podziałem na role – solista niech śpiewa kolejne wersy, a wszyscy refren oraz zawołania „why, hi, roluj go!”.

4. Spróbujcie wymyślić kolejne wersy zwrotki.

5. Przypomnij, jak nazywają się znaki chromatyczne zapisane przy kluczu wiolinowym i jaką pełnią funkcję.

Hej, lato, lato, lato

muzyka: Adam Markiewicz, słowa: Krystyna Wodnicka

Wesoło

1. Zie - lo - nym przy - szło szła - kiem z gi - ta - rą
i z ple - ca - kiem zie - lo - ne na - sze
la - to pa - chną - ce ta - ta - ra - kiem. Hej,
la - to, la - to, la - to, la - to, kła - nia - my ci się
la - to, la - to, la - to, la - to, nie od - stąp nas o
w pas. Za łą - kę pe - łną kwia - tów, je -
krok. Wspo - mi - nać cię bę - dzie - my przez
zio - ro i las. Hej,
ca - ły dłu - gi rok!

1. Zielonym przyszło szlakiem
z gitarą i z plecakiem
zielone nasze lato
pachnące tatarakiem.

Ref. Hej, lato, lato, lato, lato,
kłaniamy ci się w pas.
Za łąkę pełną kwiatów,
jezioro i las.

Hej, lato, lato, lato, lato,
nie odstęp nas o krok.
Wspominać cię będziemy
przez cały długi rok!

2. Czy wiatr, czy niepogoda,
w jeziorze ciepła woda.
A w lesie na polanie
tu maślak, tam jagoda.

Ref. Hej...

Nasze dzieje, nasza tradycja

Podhale

Jeśli wybieracie się na wakacje w rejon Podhala, postarajcie się odwiedzić Muzeum Tatrzańskie w Zakopanem. Można tam znaleźć ciekawe informacje o Tatrach, o rozwoju turystyki na ich terenie, o ludziach związanych z historią Podhala i sztuce ludowej tego regionu.

Jedną z najbardziej znanych postaci Zakopanego był miejscowy góral Jan Sabała. Zasłynął on jako niezrównany gawędziarz i ludowy muzyk. Nigdy nie słyszano, aby dwa razy tak samo opowiedział jakąś historię, a melodie, które wygrywał na gęślikach, brzmiały zawsze inaczej.

Sabała nosił swoje gęśliki w rękawie koszuli i prawie się z nimi nie rozstawał. Pewnego razu jechał wozem przez jedną z podhalańskich wiosek, przygrywając sobie na gęślikach. Na dźwięki jego muzyki z chat wyległa cała miejscowa ludność. Dziewczęta i chłopcy zaczęli tańczyć, a starsi przytupywali nogami w rytm melodii. Ci, którzy pracowali, porzucili swe zajęcia, aby słuchać Sabałowego grania.

Dolina Pięciu Stawów w Tatrach

Jan Sabała

Gęśliki podhalańskie (inaczej złóbcoki) to małe skrzypce wyłobione w jednym kawałku drewna

W murowanej piwnicy

melodia i słowa: autor nieznany (XIX w.), opracowanie: Włodzimierz Sołtysik

Żywo

The musical score is written for a single melodic line and a harmonic accompaniment. The key signature has one sharp (F#), and the time signature is 2/4. The melody begins with a quarter rest, followed by a series of eighth and quarter notes. The lyrics are written below the melody. The accompaniment consists of chords played in the left hand.

1. W mu - ro - wa - nej pi - wni - cy tań - co - wa - li zbój - ni - cy,
ko - za - li se piy - knie grać i na nó - zki po - zie - rać.

1. W murowanej piwnicy
tańcowali zbójnicy,
kozali se piyknie grać
i na nózki pozierać.

2. Tańcowałbyk, kiebyk móg,
kiebyk nie miał krzywych nóg.
A że krzywe nózki mom,
kie podskoce, to sie gnom.

Kapela góralska

6. Słowa piosenki są zapisane w gwarze góralskiej. Czy rozumiesz ich sens? Jak rozumiesz słowa „piyknie”, „nózki”, „pozierać”?

7. Zagrajcie melodię piosenki *W murowanej piwnicy* na flecie lub dzwonkach. Muzyka góralska brzmi bardzo charakterystycznie. W tej melodii sprawia to pojawiający się nieoczekiwanie dźwięk *fis*. Znajdź go w nutach piosenki.

Muzyka podhalańska z przyśpiewką. Posłuchaj, jak śpiewają i grają zakopiańscy górale.

Zabawa muzyczna

Muzyczna wspinaczka

Przed tobą trzy góry do zdobycia. Wchodź na pierwszy szczyt, śpiewając pierwszy wers wierszyka na dźwiękach gamy w górę. Schodź, śpiewając drugi wers na dźwiękach gamy w dół. Na drugi szczyt wdrapuj się, wykorzystując trzeci wers, a schodź, śpiewając czwarty. W wędrówce na ostatni szczyt towarzyszyć ci będą dwa ostatnie wersy.

Stanisław Karaszewski

Trzy Korony
w Pieninach

Nasze dzieje, nasza tradycja

**Miedzynarodowy Festiwal Ziemi
Górskich w Zakopanem.
Górale z różnych krajów,
a nawet kontynentów
rywalizują o „Złotą Ciupagę”
– najważniejsze trofeum
festiwalu**

Wreszcie zasłużony odpoczynek. Życzymy ci wielu udanych podróży podczas wakacji, a także ciekawych spotkań z muzyką – nasłuchuj odgłosów przyrody, śpiewaj przy ognisku, a może wybierz się na koncert lub festiwal muzyczny...

*Ej, Tatry, moje Tatry,
wy połączane skały,
ej, gdy się w was zapatrze,
to widzę świat cały.*

Słowniczek pojęć muzycznych

akcent głośniejsze wykonanie dźwięku

akompaniament towarzyszenie głównej melodii instrumentów lub głosów

altówka instrument strunowy smyczkowy brzmiący niżej od skrzypiec i wyżej od wiolonczeli

arco (czytaj: arko) sposób wydobywania dźwięku przez pocieranie struny smyczkiem

aria część np. opery śpiewana solo (w pojedynkę), której towarzyszy akompaniament

bas najniższy głos ludzki (męski)

bemol znak chromatyczny, obniża dźwięk o półton

coda (koda) zakończenie utworu

fermata oznacza dowolne przedłużenie dźwięku, akordu lub pauzy

forte głośno

gama osiem kolejnych dźwięków uporządkowanych według schematu

gitara instrument strunowy szarpany

glissando płynne prześlizgiwanie się w górę lub w dół po dźwiękach

hymn narodowy uroczysta pieśń reprezentująca państwo, wykonywana w postawie na baczność

instrumenty perkusyjne grupa wielu instrumentów, np. dzwonki, na których można zagrać melodię, lub klawesy, marakasy, bębenek, talerze, triangel i inne, na których można zagrać tylko rytm

kanon utwór muzyczny wykonywany według ustalonej reguły: kilka głosów lub instrumentów wykonuje tę samą melodię, lecz nie zaczynają jej równocześnie – każdy głos ma określone opóźnienie

kasownik znak chromatyczny unieważniający (kasujący) krzyżyk lub bemol obowiązujący wcześniej

klucz muzyczny zapisywany na początku pięciolinii, pozwala na odczytanie nut

klucz wiolinowy jego początek wskazuje położenie dźwięku g

kontrabas największy i najniżej brzmiący instrument strunowy smyczkowy

krakowiak polski taniec narodowy o skocznym, żywym charakterze, tempo krakowiaka jest szybkie, metrum $\frac{2}{4}$, w rytmie występują synkopy

kropka przy nucie kropka z prawej strony nuty przedłuża jej wartość rytmiczną o połowę

krzyżyk znak chromatyczny, podwyższa dźwięk o półton

kujawiak polski taniec narodowy wywodzący się z Kujaw o spokojnym, nastrojowym charakterze, tempo kujawiaka jest wolne, metrum $\frac{3}{4}$

kuplety i refren części ronda muzycznego

kwartet smyczkowy zespół instrumentalny, tworzą go cztery instrumenty: dwoje skrzypiec, altówka i wiolonczela

mazur polski taniec narodowy o skocznym charakterze, wymagający sporej zręczności, tempo mazura jest żywe, metrum $\frac{3}{4}$

metrum oznaczenie umieszczane na początku utworu w postaci dwóch cyfr, np.

$\frac{2}{4}$, $\frac{3}{4}$, $\frac{4}{4}$, $\frac{6}{8}$ i inne. Metrum decyduje, jak są ułożone wartości rytmiczne w taktach oraz wskazuje sposób rozmieszczenia akcentów w utworze

mormorando nucenie melodii z przymkniętymi ustami

muzyka ilustracyjna taka, która wyraża nie tylko nastrój, lecz także naśladuje odgłosy otaczającego świata (przyrody i cywilizacji)

następnik część zdania muzycznego (zobacz: zdanie muzyczne)

oberek polski taniec narodowy wykonywany w bardzo szybkim tempie, metrum oberka to $\frac{3}{8}$ lub $\frac{3}{4}$

parlando mówiony fragment utworu muzycznego, np. piosenki

pastorałka piosenka pasterska śpiewana w czasie świąt Bożego Narodzenia

pauza oznacza przerwę, ciszę w muzyce

piano cicho

pięciolinia pięć równoległych linii służących do zapisywania nut

pizzicato sposób wydobywania dźwięku przez szarpanie struny palcem

polonez polski taniec narodowy o uroczystym, dostojnym charakterze, tempo poloneza jest umiarkowane, a metrum $\frac{3}{4}$

poprzednik i następnik części zdania muzycznego (zobacz: zdanie muzyczne)

półton najmniejsza odległość między dwoma sąsiednimi dźwiękami

przedtakt niepełny takt zazwyczaj na początku utworu, którego dopełnienie znajduje się na końcu utworu

pudło rezonansowe wzmacnia dźwięk wydobywany np. ze struny

polskie tańce narodowe zobacz: polonez, mazur, oberek, kujawiak, krakowiak

refren 1. część piosenki powtarzająca się jednakowo po każdej zwrotce, 2. część (powtarzana) runda muzycznego

repetycja oznacza powtórzenie fragmentu utworu od początku lub od znaku do znaku

rondo muzyczne forma muzyczna zbudowana z powtarzającego się refrenu (A) i zmieniających się kupletów (B C D). Schemat formy: A B A C A D A

skala głosu wszystkie dźwięki od najniższego do najwyższego, jakie można zaśpiewać

skrzypce najmniejszy i najwyżej brzmiący instrument strunowy smyczkowy

sopran najwyższy głos ludzki (kobiety lub dziecięcy)

staccato   oznaczone kropką nad lub pod nutą – krótkie, odrywane wykonanie dźwięków

synkopa przesunięcie akcentu z mocnej części taktu na część słabą

szanty piosenki żeglarskie

takt przestrzeń między dwiema sąsiednimi kreskami taktowymi przecinającymi pionowo pięciolinie

wartości rytmiczne nut znaki graficzne służące do zapisywania rytmu

wiolonczela instrument strunowy smyczkowy brzmiący niżej od altówki i wyżej od kontrabasu

zdanie muzyczne składa się z poprzednika (jakby pytania) i następnika (jakby odpowiedzi)

znaki chromatyczne , , mogą być przykluczowe (obowiązują przez cały utwór) lub przygodne (obowiązują tylko w jednym takcie), zmieniają wysokość dźwięku

znaki muzyczne znaki notacji muzycznej (pisma nutowego)

znaki chromatyczne przygodne zobacz: znaki chromatyczne

znaki chromatyczne przykluczowe zobacz: znaki chromatyczne

Wartości rytmiczne nut i pauz

cała nuta

pauza całonutowa

półnuta

pauza półnutowa

ćwierćnuta

pauza ćwierćnutowa

ósemki

pauza ósemkowa

szesnastki

pauza szesnastkowa

Źródła ilustracji i fotografii

Okładka: (bongosy) Marc Tielemans/Alamy Stock Photo/BE&W; (klucz wiolinowy) Maugli/Shutterstock.com

Tekst główny

Rysunki: Joanna Gwis (s. 9 – g., 10 – d., 12 – d., 17 – d., 27 – d., 32, 39 – d., 49, 55 – d., 81, 86–87, 89, 97, 100, 105, 106, 108, 109 – ś., 115, 117, 118, 120, 122), Daniel de Latour (s. 7, 9 – d., 12 – g., 15, 17 – g., 19, 20, 21, 22, 26, 27, 29, 31, 32, 34, 39, 40, 48, 50, 55 – g., 56, 58, 59, 66, 81 – g., s. 86, 88, 89 – g., 91, 99, 105, s. 106 – g., 109, 112, 113, 121, 126), Maria Łepkowska (s. 18, 23, 35, 98), Wojciech Chełchowski (s. 29 fonogestyka), Wojciech Siwik (s. 16), Klara Wicenty (s. 93)

Fotografie: s. 8 (dziewczynka grająca na flecie) G. Bryk/WSiP; s. 10 (zimorodek) Mircea BEZERGHEANU/Shutterstock.com; s. 11 (instrumenty) Elena Schweitzer/Shutterstock.com; s. 13 (K. Penderecki) PAP/Adam Hawałej; s. 15 (nietoperz) Mark Carwardine/naturepl.com/NaturePL/BE&W; s. 18 (flet prosty) Valentin Agapov/Shutterstock.com, (klawiatura fortepianu) Alhovich/Shutterstock.com, (dzwonki chromatyczne) PhotoDisc; s. 21 (liść) hddigital/Shutterstock.com, (dżem) Anna Kucherova/Shutterstock.com, (kostki cukru) Garsya/Shutterstock.com, (jarzębina) ultimathule/Shutterstock.com, (kasztań) Gordon Bell/Shutterstock.com, (galaretka) Serhiy Kobayakov/Shutterstock.com; s. 22 (skrzypce) Robert Balcerzak/WSiP, (dzwony) ATesevich/Shutterstock.com; s. 23 (kontrabas) Ivan Ponomarev/Shutterstock.com; s. 24 (Różyczka Goździewska) Eugeniusz Lokajski „Brok”/Muzeum Powstania Warszawskiego, (Powstańcy z kompanii „Koszta”) Eugeniusz Lokajski „Brok”/Muzeum Powstania Warszawskiego, (Powstaniec z chłopcem na niezidentyfikowanej ulicy Śródmieścia) Marian Grabski „Wyrwa”/Muzeum Powstania Warszawskiego; s. 26 (jesienne liście) IKO/Shutterstock.com; s. 29 (klawiatura fortepianu) Alhovich/Shutterstock.com, (dzwonki chromatyczne) PhotoDisc, (jarzębina) Chris leachman/Shutterstock.com; s. 30 (flet prosty) Valentin Agapov/Shutterstock.com; s. 32 (liść) Smileus/Shutterstock.com; s. 34 (fortepian) Ingram Publishing/ThETA; s. 37 (flaga) Nightman1965/Shutterstock.com; s. 38 (parasole) Regien Paassen/Shutterstock.com, (dzieci) G. Bryk/WSiP; s. 40 (łyżki plastikowe) MartiniDry/Shutterstock.com, (wałek do ciasta) Selena/Shutterstock.com, (durszlak) Shawn Hempel/Shutterstock.com; s. 41 (kasztań) Iurii Konoval/Shutterstock.com, (liść) Smileus/Shutterstock.com, (grzyb) Aleksandr Bryliaev/Shutterstock.com, (jarzębina) Chris leachman/Shutterstock.com, (harmonika szklana) Oleg Makarov/RIA Nowosti/East News; s. 42 (szklanki) MAHATHIR MOHD YASIN/Shutterstock.com; s. 43 (bębenek) PhotoDisc, (tamburyn) Elena Schweitzer/Shutterstock.com, (kołatki) R. Piątkowski/WSiP, (terkotka) Elena Schweitzer/Shutterstock.com, (marakasy) Torsten Lorenz/Shutterstock.com, (klawesy) W. Wójtowicz/WSiP, (talerze) R. Piątkowski/WSiP, (trójkąt) PhotoDisc, (ksylofon) Elena Schweitzer/Shutterstock.com, (dzwonki chromatyczne) PhotoDisc, (kastaniety dziecięce) PhotoDisc; s. 44 (marakasy) G. Bryk/WSiP; s. 45 (leśny diabeł i bębenek) G. Bryk/WSiP; s. 46 (klawesy) G. Bryk/WSiP; s. 47 (płaskorzeźba z grobowca egipskiego) Werner Forman/akg-images/East News, (samba) PAP/DPA/Marcus Fuehrer; s. 51 (bęben leżący) BortN66/Shutterstock.com, (bęben afrykański) chrisbrignell/Shutterstock.com, (bęben azjatycki) Juan Camilo Jaramillo/Shutterstock.com, (bęben kubański) Venus Angel/Shutterstock.com; s. 52 (czapka ułańska) Muzeum Wojska Polskiego, (szabla ułańska) Muzeum Wojska Polskiego; s. 54 (gałązka choinki) Nejrón Photo/Shutterstock.com; s. 56 (Maria Konopnicka) repro. Aleksander Jalouski/Forum, (Zygmunt Noskowski) repro. Piotr Mecik/Forum; s. 57 (płatki śniegu) Makhnach/Shutterstock.com, (bałwan) dny3d/Shutterstock.com, (bombka) DiGiTouch, (gałązka) Alice/Shutterstock.com, (prezent) Elena Schweitzer/Shutterstock.com; s. 58 (dzwonki chromatyczne) PhotoDisc; s. 60 (szopka krakowska) DiGiTouch; s. 61 (Dziady żywieckie) Andrzej Sidor/Forum; s. 62 (kolędnicy) Adam Gladecki/REPORTER; s. 63 (flet prosty) Valentin Agapov/Shutterstock.com, (dzwonki chromatyczne) PhotoDisc; s. 64 (pawie pióro) Alexandr Makarov/Shutterstock.com; s. 65, 68, 69 i 71 (figury tańców: kujawiak, polonez, oberek, krakowiak, mazur) W. Wójtowicz/WSiP; s. 72 (dziedziniec na Wawelu) Jolanta Wojcicka/Shutterstock.com, (kalarepa) JIANG HONGYAN/Shutterstock.com, (marchew) Valentina Razumova/Shutterstock.com, (por) MIGUEL GARCIA SAAVEDRA/Shutterstock.com, (lajkonik) PAP/Jacek Bednarczyk; s. 73 (figura krakowiaka) W. Wójtowicz/WSiP; s. 74 (trębacz z wieży Mariackiej) J. Morek, (Smok Wawelski) J. Leśniak; s. 75 (Żelazowa Wola) Jan Włodarczyk/Forum; s. 76 (dłonie na klawiaturze) Serdar Tibet/Shutterstock.com; s. 79 (Duszniki-Zdrój) PAP/Adam Hawałej; s. 82 (grób Chopina) Claudia Carlsen/Shutterstock.com; s. 83 (pomnik Chopina w warszawskich Łazienkach) Miłosz Maslanka/Shutterstock.com; s. 84 (krokusy) Elena Blokhina/Shutterstock.com, (Brama Brandenburska) Rob van Esch/Shutterstock.com, (Wieża Eiffla) nimblewit/Shutterstock.com, (Koloseum) 3drenderings/Shutterstock.com, (Big Ben) vectomart/Shutterstock.com; s. 85 (dzięcioł) Mike Truchon/

Shutterstock.com, (ul) emberiza/Shutterstock.com, (rower) Ovchinnikov Vladimir/Shutterstock.com, (motyl) Marco Uliana/Shutterstock.com, (osa) Evgeniy Ayupov/Shutterstock.com, (lina) Nataliia Liubinetzka/Shutterstock.com, (leżak) aquariagirl1970/Shutterstock.com; s. 90 (altówka i wiolonczela) R. Balcerzak/WSiP; s. 91 (Grupa MoCarta) Paweł Wodzyński/bewworld/BE&W; s. 92 (Marzanna) PAP/Krzysztof Świdorski, (gaik) K. Chojnacki; s. 93 (sznurek) DSBfoto/Shutterstock.com, (doniczki) Quang Ho/Shutterstock.com; s. 94 (terkotka) P. Kubat/WSiP, („Kogutek Wielkanocny”, pocztówka przedwojenna, mal. Fr. Lubiński z cyklu „Z ziemi sieradzkiej”) Krystyna Bartosiak/East News; s. 95 (pisanki) wacpan/Shutterstock.com; s. 96 (wodospad) Leighton Photography & Imaging/Shutterstock.com, (motyle na kwiatkach) Danylchenko Iaroslav/Shutterstock.com, (miasto) littlesam/Shutterstock.com, (las) Valentin Agapov/Shutterstock.com, s. 101 (harfista, 1830-1600 p.n.e., Mezopotamia) Bridgeman Images/PhotoPower; s. 102 (C. Debussy) Photo12.com/BE&W, (harfa) PhotoDisc, (fresk) Bridgeman Images/PhotoPower; s. 103 (strój śląski) I. Straburzyński/WSiP, (strój kurpiowski) I. Straburzyński/WSiP, (strój kaszubski) I. Straburzyński/WSiP, (strój wielkopolski) Michał Haber/Zespół Pieśni i Tańca Mazowsze, (strój łowicki) I. Straburzyński/WSiP, (strój góralski) W. Wójtowicz/WSiP, (strój małopolski) I. Straburzyński/WSiP; s. 104 (Muzeum Kolberga) K. Chojnacki; s. 106 (lira korbowa, fidel płożka, cymbały polskie) P. Kubat/WSiP, (róg pasterski) G. Pisarkiewicz; s. 108 (gałązka) Julia Cherkinski/Shutterstock.com; s. 112 (żonkil) Beata Becla/Shutterstock.com, (margarytka) dionisvera/Shutterstock.com, (róża) Apollofoto/Shutterstock.com, (hibiskus) Vakhrushev Pavel/Shutterstock.com; s. 116 (róża) ElenaGaak/Shutterstock.com; s. 117 (muszle) viviamo/Shutterstock.com; s. 119 (gitara) Astronoman/Shutterstock.com; s. 123 (gęśliki) G. Pisarkiewicz, (Tatry) Library of Congress; s. 125 (kapela góralska) PAP/Grzegorz Momot, (Trzy Korony) A. i W. Bilińscy; (Międzynarodowy Festiwal Ziem Górskich w Zakopanem) Adrian Gladecki/REPORTER

Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne oświadczają, że podjęły staranie mające na celu dotarcie do właścicieli i dysponentów praw autorskich zamieszczonych utworów. Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, przytaczając w celach dydaktycznych utwory lub fragmenty, postępują zgodnie z art. 27¹ ustawy o prawie autorskim. Jednocześnie Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne oświadczają, że są jedynym podmiotem właściwym do kontaktu autorów tych utworów lub innych podmiotów uprawnionych w wypadkach, w których twórcy przysługuje prawo do wynagrodzenia.

*Objaśnienia: g. – góra, d. – dół, ś. – środek.